

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

34. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1940

Redaktionsudvalg:

Fhv. Overlærer *J. Aldal*, Holstebro.

Fhv. Kontorchef *F. K. Erlang*, Ringkøbing.

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning.

INDHOLD:

Side

H. P. Hansen: Nis Clason og Clasonsborg.....	1
Emil Bloch: Gamle vestjyske Veje.....	64
Thorv. Lodberg: Slægterne Lodberg fra Holmsland.....	93
J. Aldal: To Dødsfald.....	147
H. C. Hansen: Overlærer J. Aldal.....	151
Historisk Samfunds Virksomhed i 1939.....	154
Navne- og Sagliste.....	156
Regnskab for 1940.....	159

NIS CLASON OG CLASONSBOG

1840—1940

Af H. P. Hansen.

Den idylliske Plet i Skarrild, som vi nu kalder Clasonsborg, bar gennem Aarhundreder et nok saa prosaisk Navn, nemlig Skave, dvs. et bart Sted; at skave er at skrabe eller kradse. Allerede i 1495 nævnes en Per Skawe i et Lavhævd paa Kronens Ledingsgods i Hammerum Herred (O. Nielsen: Gamle jydsk Tingsvidner). 1582 og 1589 faar Ribe Domkapitel 3 Parter i en Gaard, Skave i Skarrild Sogn, i hvilken Jens Juels Datter, Fru Elle, har den 4. Part (jvnf. Kronens Skøder). I Præsteindberetningen til Dr. Ole Worm, 1638, skrives Skoffue, men det er en Mistydning af Navnet, og endelig skal nævnes, at Schau fuegaard findes i Markbogen 1683. Hundrede Aar senere, ved Folketællingen 1787, bor der en 44aarig Selvejerbonde, der hedder Oster Jensen, i Skave. Han har antagelig giftet sig til Gaarden, thi Konen, der har været gift før, er 22 Aar ældre end han. Paa den Tid var der tre Tjenestefolk i Gaarden.

Ved Folketællingen i 1801 træffer man en ny Ejer, Peder Olesen, der naturligvis ogsaa blev kaldt Pæ Skaw, og han fik ved sin Kone, Kirsten Pedersdatter, tretten Børn, hvoriblandt Datteren Mette, der i 1830 blev gift med Peder Clausen fra Bøvl i S. Omme. En gammel Mand fortalte mig, at Mette først var Kærest

med den velhavende Ole Skibild i Nøvling, de skulde have været gift, men saa fik hun mere Lyst til Peder. En Broder til hende, Niels Skave, blev gift med Peder Jespersens Datter, Maren, fra Olling, en Tid boede de i Olling, men de flyttede senere til Duedal i Borris. Peder Jespersen var Bror til Jens Chr. Jespersen, Overgaard i Gullestrup.

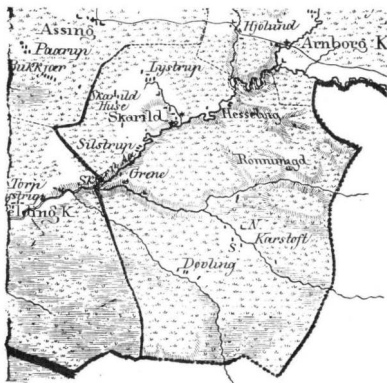
Peder Clausen fik Kendingsnavnet Skave, med Gaarden, og det var denne Pæ Skaw, der solgte Gaarden til Slesvigeren Nis Clason,*) Grundlæggeren af Clasonsborg. Peder var vistnok en dygtig Mand, han fik i hvert Fald dygtige Efterkommere, hvorefter der findes en Del her i Midtjylland.

Man faar et lille Indblik i, hvor simpel Gaarden var i gamle Dage, naar det i et Brandsyn fra 1802 hedder, at der ingen Piber er paa Gaardens tvende Skorsten, dvs., der var Lyrer eller Huller i Taget, hvor Røgen skulde drive ud. Men ved et nyt Syn i 1826 hedder det, at alt er i tilbørlig Orden — dog mangler der Loft over Forstuen.

Peder Kragsigs Kone, der var født 1814, tjente for sin Konfirmation hos Peder Clausen i Skave, og da var der saa knapt med Brød, at man skulde spare paa det til Middagen f. Eks.

Men lad os, inden vi gaar videre, høre lidt om Sognets og Egnens Tilstand for Hundrede Aar siden. Hammerum Herred er Landets største Herred og lige saa stort som Lolland, men i ældre Tid var Hederne og Fattigdommen dominerende her, og det var ikke nogen daarlig Vittighed, naar man kaldte det Jammerfuld Herred. Sydligst i Herredet laa og ligger

*) I gamle Arkivalier skrives Navnet ofte Niss Clason og en nyere Skribent har kaldt ham Nis Oscar Clason.

Skarrild Sogn.

Udsnit af Gliemanns Kort 1826.

Skarrild Sogn, der undertiden blev kaldt Menneskets sidste Tilværelse eller Skjærsild.

Trap skriver i første Udgave af sin Danmarks Beskrivelse fra 1859, at der næppe er dyrket $\frac{1}{20}$ — altsaa 5 pCt. — af Skarrild Sogn, og endnu i anden Udgave, der kom i 1879, altsaa for 60 Aar siden, hedder det: Sognet hører til Nørre Jyllands vildeste Hedeegne, neppe meget over $\frac{1}{10}$ er opdyrket, det øvrige dækkes af Lyng, tildeels i udstrakte, sammenhængende Heder.

Paa Folketællingslisten 1787 skriver Pastor Hegelehr blandt andet: I forestaaende Skarrild og Arnborg

Sogne sees, at de fleste Gaardboere ere Selvejere. Men iblandt disse findes fornemlig i Skarrild Sogn faae i den Stand, som udfordres til at drive deres Avling. De fleste udvælge sig derfor andre Næringsveje. Hvo, som ikke have lært andet Haandværk, binde uldne Strømper, hvilke Fabriqve virkeligen kunde indbringe ikke alene Kongelige Skatter af Hartkornet, men endog levne noget til Fødens Indkiøb for Beboerne saavel i jordløse Huse som Gaarde, dersom dens Opkomst blev med tjenlige Midler befordret. Præsten foreslaar, at Ulden skal købes billigere og de strikkede Varer sælges fordelagtigst. En bestemt Maade i Fabrikkens Brug, at den ikke skulde overdrives enten til Forsinkelse i Landbruget, eller til Forhindring i hjemmegjorte Tøjers Forfærdigelse, i hvis Mangel saa meget til Klæder andetsteds, ja udenlands fra indkøbes.

Enhver maae tilstaa, at blandt den danske Almue findes næppe nogen, der ligner denne Egns Folk i Nøjsomhed, Vindskibelighed og Sparsommelighed. Men tillige findes faa Steder saa bekvemme for den riges Gjærrighed til at forfordele den arme i Handelen; thi i 6 til 8 Miiles Afstand fra nærmeste Kiøbstæder findes her faa, som kan med Heste og Vogn indhente de nødvendigste Varer: Jern, Tjære, Tran, Træ, Korn, Fisk, Sæbe, Farver etc. Disse tage altfor stor Vinding, naar de igjen skal til den fattige sælge disse hjemførte Varer. Derimod bliver den ringeste Pris sat paa Landets egne forfærdigede Varer: Smør, Ost, Huder, Talg, Strømper etc., naar den fattige af Forlegenhed skal afhænde dem til hine Prangere. Og Præsten slutter: Her midt i Landet vilde Handelens Opkomst blive en rig Kilde til Borgernes Velstand.

Skarrild var altsaa i hine Tider en mægtig Lyngørk; men der fandtes dog, som i andre Ørkener, Oaser i denne. Gennem Sognet løb Skjernaa med sine Biaaer, Karstoftaa og Døvlingaa, og ved disse laa der enkelte Gaarde og Huse, men saa sent som i 1801 var der kun 306 Mennesker i dette store Sogn.

Gang paa Gang kan man overraskes ved, at der dukker fremmedklingende Ejernavne op paa de større jyske Hedegaarde. Enkelte Mænd fik maaske en saadan Gaard ved Giftemaal, men i de fleste Tilfælde var det sikkert de store Arealer og den billige Pris, disse Gaarde kunde købes for, der trak og lokkede Folk fra Landets fede Egne eller fra Udlandet ind paa den jyske Lyngørken. Senere, efter Midten af forrige Aarhundrede, blev man optaget af Hedens Kultivering, Tilplantning og Opdyrkning og af Vandingsanlæg, og da var der vel adskillige, der slog sig ned i Midtjylland fjern fra mange af Kulturens Goder, af idealistiske Grunde.

Det var naturligvis ikke just de nøgne Heder, der gav Handelsmanden Nis Clason Ideen til at lægge sin Fabrik i Skarrild; men Hedeegnen var et Centrum for Faareavlen og for Bindeindustrien, og dertil kom, at der ved Egnens vandrige Aaer var gode Befingelser for Fabriksanlæg. Naar Karstoft Aa blev stemt op, kunde der faaes en udmærket Vandkraft til Fabrikken.

Dalgas skriver i sine Geographiske Billeder (1868), at Karstoftaaens Vandmasser om Sommeren er ca. 35 Kubikfod Vand i Sekundet, men efter et Par Dages Regn kan den stige til 70 Kubikfod, og om Vinsteren ved Tøbrud og Vandflod stiger Aaen over alle Bredder, sætter hele Dalen under Vand og fører mindst

1200 Kubikfod Vand i Sekundet. Men en saadan Flod varer da heller ikke længere end nogle Timer, skjøndt det kan være længe nok, thi den uimodstaaelige Vandmasse behøver ikke lang Tid for at omstyrte Broer, overskylle Engene med Sand og nedrive Skrænter, og hvert Foraar maa der bødes paa de Ulykker, den har foraarsaget. Videre skriver Dalgas, at Vandmasserne om Foraaret er forbavsende store. Vorgod Aa, som er ca. 40 Fod bred og 3 Fod dyb, stiger da til en Højde af 10 Fod og faar en Bredde af 5—600 Fod, og Skjerns Aa stiger ved Sandfeld til en Højde af 14 Fod og en Bredde af over 1000 Fod, og dens Vandmasser er da mindst 7—8000 Kubikfod i Sekundet. Saavidt Dalgas.

Nu og da kunde de voldsomme Vandmasser ogsaa blive højst generende for Fabrikken. Saaledes skete der under en stor Vandflod i Vinteren 1853—54 et Gennembrud ved den nordre Side af Aaen ind under den store Fabriksbygning, det tog omtrent to Fag af Bygningen, nogle Maskiner forsvandt i Dybet og en Del af disse maatte man lade blive nede i Hullet.

Det kunde ogsaa volde Arbejderne, der boede i Oplandet, Besvær at komme over Aaen. En Onsdag Aften indtil Skærtorsdag druknede der fire Arbejdere fra Silstrup, da de vilde sejle over Aaen. Baaden kæntrade i den stærke Strøm, man ledte længe efter Ligene, og det ene fandt man først 3—4 Uger efter henne i Borris.

Nis Clason.

Om Clasons Oprindelse er der Mystik. Kaptajn E. Dalgas skriver i Hedeselskabets Tidsskrift, 1894: »Denne Classon var upaatvivlelig en Søn eller Sønnesøn af Clas Frederik, Greve af Horn, der sammen med

Anckarström, Ribbing, Bjelke m. fl. i 1792 tog Deel i Mordet paa den svenske Konge Gustav III; Horn, der stammede fra en af Sverrigs berømteste Adels-slægter, var dengang, skjøndt kun 29 Aar gammel, Major i Ingeniørerne, kundskabsrig og meget yndet af alle — han var tilstede ved Mordet uden selv at være aktiv Deeltager, men angrede straks sin forsvivlede Gjerning. Hans Dom lød paa Tab af Ære, Liv og Gods, men den mildnedes til evig Landflygtighed. Under Navn af Classon gik han til Danmark, blev vel modtaget af Minister A. P. Bernstorff og benyttet ved Befæstningsanlæg langs Øresund«. Senere maatte han forlade Danmark, men han kom tilbage til København, hvor han døde i 1823.

Saa skriver Dalgas videre: »Sønnen eller Sønnesønnen, Stifteren af Classonsborgfabrik, var efter Sigende vel seet af Christian den VIII, og det skyldtes nok tildeels dennes Opfordring, at Classon byggede Fabriken og endog i nogen Tid bosatte sig her«.

Saavidt Dalgas, men nogle fortalte, at Nis Clason skulde være en Søn af Christian den Ottende, hvem han lignede — det mente man i hvert Fald — og i en af mine Optegnelser efter Anders Ronnum, der var født i Skarrild 1847 og som i sin Ungdom arbejdede paa Clasonsborg, hedder det, at Nis Clason var en uægte Søn af Frederik den Sjette, og at han derfor fik alt, hvad han søgte Regeringen om. Nis var, efter hvad Anders fortalte, blevet opdraget sammen med en Lorentz hos sidstnævntes Forældre, og de to Drengene havde faaet Undervisning hos en Præst i Frisland. Gamle Lorentzen, som man senere kaldte ham, kom til at bestyre Gaarden ved Fabriken, han besørgede Møllekørselen, satte Pris paa en stor Dram, og naar

han kom ind i Søndergaard, sagde han: Kann man ein Snaps kriegen? Efterhaanden lærte Lorentz dog at tale Dansk, men det kneb ham med Ordstillingen, og det morede naturligvis Folk, naar han talte om at »trække Bakken op ad Hestene« i Stedet for omvendt. Konen, der blev kaldt Madam Lorentzen, var efter Sigende en forfærdelig Rappenskralde.

Gamle Lorentz døde, da Anders Ronnum var en halv Snes Aar, og Konen døde lidt før. De havde fire Døtre og en Søn. Sønnen, der hed Heinrich, lod Clason uddanne til Værkfører paa Clasonsborg, men Familien rejste senere til Løgumkloster eller til Bevstoft.

Med Hensyn til Nis Clasons Afstamning da er Fornavnet jo sønderjysk, medens Efternavnet vel kan synes at pege hen paa Sverige; men fornævnte Frederik Claes, der senere kaldte sig Claesson, skrev sit Navn paa en anden Maade, Clas er iøvrigt et ikke sjældent hollandsk og nedertysk Navn, og en Sønnesøn af Nis Clason har meddelt mig, at Dalgas' Teori kun er fri Fantasi.

Til Folketællingen i 1845 har Clason selv opgivet, at han er født i Tønning ved Eidersted, men han er dog ikke indført i Fødselsregistret der *). En Sønnesøn, Alfred Clason i Stuttgart, har meddelt mig, at Bedstefaderen var født 26. April 1806,**) at Faderen

*) Kirkebogskontoret i Garding svarede paa min Forespørgsel: »Nis Clason ist in dem Geburtsregister von Tönning weder unterm 1806 noch sonst aufgeführt«.

**) Paa en Forespørgsel svarer Alfred Clason den 2. Maj 40: »Weitere Angaben, als diejenigen, welche Sie bereits besitzen, kann auch ich Ihnen über den Geburtsort meines Grossvaters leider nicht machen«.

var Købmand, men denne døde, da Drengen var lille, og saa giftede Enken sig med en Lærer Andreas Lorentzen i Tellingsted og Schalkholz, hvor Nis voksede op under meget beskedne Forhold.

Femten Aar gammel kom han i Købmandslære i Rendsborg, derefter var han en Tid i Eckernförde, og saa grundlagde han som 21-aarig Yngling sit eget Firma, N. Clason & Co., i Altona, senere i Hamborg. Han drev Handel med tyske, engelske og franske Manufakturvarer. Da han ingen Kapital havde til at begynde med, var det et modigt Foretagende af en saa ung Mand, men Forretningen gik godt, han handlede med Nabolandene, og efter nogen Tids Forløb optog han Frederich Vles fra Rendsborg i Firmaet, der nu hed Clason & Vles. I 1834 blev Clason forresten gift med en Søster til Vles, hun hed Margrethe Henriette.

Det var imidlertid en vanskelig Forretning, Firmaet blev ophævet, og saa slog Clason sig paa Handelen med amerikansk Bomuld. Han oprettede en Indkøbsorganisation for raa Bomuld i New Orleans, New York o. s. v. og et Salgsbureau i Manchester, og ved denne Handel tjente han mange Penge.

Alfred Clason skriver: Det var os uforklarligt, hvorfor Bedstefader, som velhavende Mand, fandt paa at grundlægge et industrielt Anlæg i denne Udørk og slaa sig ned der med deres otte Børn og en adopteret Nevø.

I sine Ungdomserindringer har Arthur Clason, Nis Clasons yngste Søn, blandt andet skrevet: Hvorledes min Fader kom til denne mærkelige Beslutning har stedse været os en halv Gaade, men han havde dog selv engang udtalt sig med, at det var Zschokkes Eks-

empel fra Schweiz, der havde givet ham Tanken.^{*)}

Det kan ikke have været af pekuniære Grunde, at Clason slog sig ned paa den jydsk Hede, eftersom han i New Orleans havde et af de største Handels-huse, der fandtes i Nordamerikas Sydstater, og han selv opholdt sig seks Maaneder af Aaret i England for at lede sine Forretninger.

Videre fortæller Arthur Clason, at Familien levede i seks Aar i nævnte Ørken (i Skarrild) — lykkelige eller ikke, det ved jeg ikke, jeg ved kun, at min Moder, der havde Husvæsenet under sig, og under Faders Fraværelse ogsaa Fabrikken, ikke havde det let. Man tænke sig, at der var en Dagsrejse til vor nærmeste Handelsplads, at vore fem Køer gav den nødvendige Mælk, Hønsene lagde nogle Æg, og paa den ufrugtbare Jord avlede vi tynd Rug, men det var ogsaa alt, hvad vi kunde regne med. Køkkenhaven, hvilken Skuffelse! Hvad hjalp Beskyttelsesbuskene og Hækken, hver stærk Vind dækkede Planterne med Sand. Og dog var der hver Middag 17 Personer, der skulde mættes. — Hvorledes Moder daglig har løst denne Gaade, ved jeg ikke.

I 1850 rejste Familien fra Clasonsborg til Bonn ved Rhinen, hvor Nis Clason døde den 30. Marts 1881. Nogen Tid før havde hans Sønner overtaget hans Bomuldsforretning.^{**)}

Sønnesønnen skriver, at Nis Clason hver Sommer

*) Zschokke (tsåke) var en tysk Forfatter og stor Idealist, f. 1771 og d. 1848. Blandt andre gode Gerninger fik han oprettet en Koloni i Schweiz, og ustandselig arbejdede han i Offentlighedens Tjeneste.

**) I 1859 er Oscar Cl. lignet til 1 Rdl. i Skarrild, saa da maa han have opholdt sig der.

Nis Clason.

Efter Tegning af A. Honneck 1853 *)

*) Paa Clasonsborg findes et godt, men usigneret, Maleri af N. Clason, 56×66,5 cm. Han er blaaøjet, har mørkebrunt Haar og brune Bakkenbarter og ser lidt yngre ud end paa Tegningen.

rejste over til Clasonsborg, skønt han ingen Nytte eller Udbytte havde af Virksomheden der. Det var Glæden over Anlægget, der besjælede ham, det passede til hans dybe religiøse, kristelige Sind og de humanistiske Bestræbelser, der kendetegnede hans hele Liv.

Endelig meddeler Arthur Clason, at Nis Clason var en god Ven af Oberstløjtnant Dalgas, hvem han hjalp med Raad og Daad ved Grundlæggelsen af Hedeselskabet. Arthur var ofte med sin Fader paa dennes

De gamle Træer.

Sommerrejser til Clasonsborg, og han skriver, at Faderens Øjne lyste, naar de efter den uforandrede, besværlige Rejse fra Herning endelig fik Øje paa de høje Graner, der vinkede til dem i det fjerne.

Nævnte Udtalelse om, at Clason skulde have hjulpet Dalgas med Raad og Daad ved Grundlæggelsen af Hedeselskabet, maa dog tages med Forbehold. Dalgas var første Gang paa Clasonsborg i 1886, men da var Gläsel og ikke Clason der, og der findes, efter hvad Chr. Dalgas har meddelt mig, ingen Breve fra Clason til E. Dalgas; men at Plantningerne og Anlægget ved

Clasonsborg i høj Grad maa have interesseret E. Dalgas er en Selvfølge.

Naturen var iøvrigt ret ejendommelig ved Skave, idet der laa høje Skrænter ved begge Sider af Aaen; men ved Gaarden fandtes kun et eneste Træ, en Graaspoppel, som staar endnu. Saaledes skriver ældre Forfattere, men der staar i Virkeligheden to mægtige Træer, der formentlig er lige gamle — det ene maaler ca. 1,20 m i Tværmaal. Træet, der staar nærmest Aaen, havde Beboerne forresten megen Nytte af, thi ved dette tøjrede man Baaden, eller maaske rettere »Truget«, hvori man i ældre Tid satte Vejfarende over Aaen, og hvorved Skavboerne havde en Smule Fortjeneste.

Nævnte Træer staar endnu som et interessant og ærverdigt Minde om det gamle Skave. Clason lod imidlertid plante en Mængde Naale- og Løvtræer ved Fabrikken; nogle af disse groede, andre gik ud, men der blev plantet efter, og i 1887 blev der tinglyst en Fredskovforpligtelse paa 46 Tdr. Land.

Fabriksvirksomheden i Clasonsborg har Clasons Efterkommere intet Kendskab til — Arthur Clason var kun otte Aar, da Familien rejste til Bonn, — i vor trykte Litteratur findes næsten intet derom, og det lidet, der findes, skal læses med Kritik.*) I Fabrikant Lochts Tid laa der Masser af Breve og Bunker af gamle Protokoller paa Fabrikkens Loft, men disse Arkivalier blev i 90erne lavet til Pap, der er ikke en Stump tilbage.

*) I »Jul i Herning«, 1931, findes en usigneret Artikel om Clasonsborg, og denne indeholder, foruden de urigtige Oplysninger af E. M. Dalgas, enkelte Træk fra Overleveringen, bl. a. fortælles, at Clason og Frue engang kørte med Heste og Vogn til Rom og tilbage igen.

Kun faa af de mange Folk, jeg har talt med, kunde mindes Nis Clason. Anders Ronnum fortalte, at Clason i Førstningen kom et Par Gange om Aaret til Clasonsborg, men senere kom han kun med 4—5 Aars Mellemrum. Man fortalte, at en af hans Sønner kunde have faaet Fabrikken og 80,000 »Prøjsere« (prøjsiske Daler) til, men han vilde ikke, og saa blev Fabrikken bortforpagtet.

Mads Rahbæk i Kibæk, hvis Fader var Købmand i Clasonsborg, mindes, at Nis Clason kom kørende i Kaleche fra Hamborg, og da havde han Gaver med til alle Børnene uden Undtagelse. Pigerne fik Dukker og Drengene fik Sabler, Trompeter og lignende, og Clason hilste paa dem alle sammen. Da det et Par Aar senere rygtedes, at Clason vilde komme en bestemt Dag, stod Børnene paa Udkig efter ham, naar han kom ad Døvlingvejen.

Da Sagfører Valeur som ung Mand sad paa sin Faders Kontor i Herning, kom der en Vinterdag en ældre, men rask, tysktalende Herre ind og vilde tale med Bankdirektøren — Hedebanken var den Gang hos Prokurator Valeur. Den Fremmede var Nis Clason. Landinspektør Klein, der var Meddirektør for Banken, havde uheldigvis glemt den Smule Tysk, han i sin Tid havde lært, han var meget forlegen og fremstammede: »Direktør Tolderlund sprecher besser Tysk end er«, og saa fik man fat paa Tolderlund, der var stiv i Tysk. Clason beklagede, at han nu havde glemt det Danske, han kunde, da han som ung rejste rundt og købte Uld op her i Landet. Ifølge Valeur fortalte man, at Clason skulde have ofret en Million Mark paa Clasonsborg, og det er vel ikke utænkeligt.

Den rette Forklaring til, at Nis Clason anlagde sin

Fabrik i Midtjylland finder vi utvivlsomt i en Artikel Om de jydsk Uldvarer i »Dansk Folkeblad« den 23. August 1839, hvor det blandt andet hedder: »At disse Varers Mængde maa blive stor, vil man lettelig kunne slutte sig til, naar man tager Hensyn til Arbejdernes store Antal og Flid —. Siden Nytaar er der for Eksempel bragt over 100 Læs til Hamborg fra de sydlige Herreder, hvert til 6 à 800 Rbd. Værdie. Dog maa jeg herved bemærke, at Forarbejdelsen af Afsætningen aldrig før har naaet en saadan Udstrækning. I de senere Aar have Hamborgerne nemlig afsat en betydelig Mængde af disse Varer til Amerikanerne, paa hvilken Vei, der har været Mere efterspurgt, end der kunde leveres. Dette har bidraget til Prisernes Forhøielse, og er til stor Fordeel for Binderne. Nu kunde de nemlig omtrent have 4 Mk. Rigsbank for at bearbejde 1 Pd. Uld, medens der før havde været Tider, for Exempel 1827 og 28, da de næppe kunde have 1. Af denne Grund er Bindernes Antal ogsaa efterhaanden tiltaget. Saaledes leverer Bølling Herred nu langt Mere, end for nogle Aar siden,^{*)} og Syd for Skjern Aa begynde nu ogsaa adskillige at binde til Salg, hvilket ikke før har været Tilfælde«.

I Fortsættelsen af denne Artikel i Bladet den 30. August hedder det: »De uldne Varer opkjøbes af Hosekræmmere, som boe i Bindeegnen. I den sydlige Deel er deres Antal temmelig betydeligt. Grunden hertil er, at Afsætningen her for det Meste skeer til Mænd fra Hertugdømmet Slesvig, som selv hente Varerne, saa den ikke er forbunden med mange Om-

^{*)} I Bølling Herred strikkede man mest Vanter og i Hammesrum Herred mest Sokker paa den Tid, skriver den unavngivne (R.), men, som det synes, kyndige Forfatter.

stændeligheder. — Fra den nordre Deel af Bindeegnen skeer Afsætningen til Kjøbenhavn, idet Varerne deels bestilles derfra, deels af Hosekræmmerne paa egen Risiko bringes derover. —«

Men Afsætningen kan ikke ansees for at være tilstrækkeligt sikret for Fremtiden. »Under den større Søgning ere Varerne efterhaanden blevne mindre gode, da man mere har set paa Mængden end paa Beskaffenheden. Saa længe Hamborgerne finde Afsætning for de mindre gode Varer, uden at der gjøres tilbørlig Forskjel i Prisen mellem disse og de bedre, vil man ikke let kunne vente nogen Forandring i denne Henseende. En Overenskomst imellem Binderne er ikke tænkelig. Om end de Handlende kunde enes om kun at tage gode Varer, vilde der nok fremstaa Andre, da Leiligheden dertil staaer Alle aaben. Kun derved, at de gode Varer betales forholdsviis lige saa godt som de ringe, kan en Forandring bevirkes, uden at det kommer til en Standsning i Handelen eller muligt til dens Ophør paa den aabnede Vei, hvilket vilde være et stort Tab for Jylland. For at hindre dette og muligen for at tilvende Landet selv Fordelen af den umiddelbare Handel med Amerika, hvilken Hamborg nu nyder, har det været paatænkt af et Handelshuus at anlægge et Etablissement inde i Jylland *), der, ved kun at antage gode Varer til Handelen med Amerika, skulde sikre Søgningen der, og vinde Tillid, naar de hamborgske Varer komme i Miskredit, hvilket vel kan ventes at ville skee, naar Varerne efterhaanden blive ringere. Derved at Landtransporten spares, vilde det vel ogsaa blive muligt at betale de gode Varer bedre, end Slesvigerne kunne,

*) Her tænkes utvivlsomt paa Nis Clason.

naar Varerne afgik fra en af de østre Kjøbstæder til Amerika. Iøvrigt er der Grund til at antage, at denne Handel lettere kunde drives fra en af de østre Kjøbstæder, end fra et Etablissement inde i Landet. Fra værelsen fra Udskebningsstedet vilde være ubelejligt. Hvor det end valgte sit Sæde, enten midt i Bindeegnen eller i en Udkant deraf, vilde det dog ikke kunne besørge det umiddelbare Opkjøb hos Binderne til nogen meget betydelig Mængde; og naar det optraadte rivaliserende mod Hosekræmmerne i Landet, kunde det ventes, at disse hellere vilde modarbejde end understøtte det«.

Fabriksanlægget.

Fabrikkens Arkivalier er, som nævnt, gaaet til Grunde, og trykte Kilder giver ingen Oplysninger om Virksomheden; men der er andre Veje, der fører til »Rom«. I Rigsarkivet i København, Landsarkivet i Viborg, Hammerum Herreds Retsarkiv samt i Branddirektoratets Arkiv i Herning har jeg fundet en Del, lidt — meget lidt — fandt jeg i Skarrild Sogneraads Arkiv og endelig har jeg i Aarenes Løb optegnet, hvad ældre Folk har kunnet fortælle vedrørende Clasonsborg, og paa Grundlag deraf er følgende Beretning affattet.

Det er interessant at lægge Mærke til, at Nis Clason ikke bestemt ved, hvor han vil slaa sig ned, da han den 1. Marts 1839 gennem Auditor F. Feddersen søger det danske Cancelli om, at der »maa forundes ham et Privilegium paa at farve og apprettere (dvs. færdigbehandle) indenlands ulden Tricotage paa et nærmere opgivet Sted i Hammerum Herred i Jylland«.

Jørgen Sandfeld fra Ronnum, en Mand, der nu er 88 Aar, har fortalt mig, at Clason først spekulerede paa at lægge sin Fabrik ved Goldbæk i Borup ved Brande, men da man ikke kunde enes om Prisen, købte han Skave ved Karstoft Aa, og Anders Ronnum mente, at Clason havde købt Bindtøj op i Jylland, før han anlagde Fabrikken, og at han derfor ikke var ukendt med Forholdene her i Midtjylland.

Købekontrakten er dateret d. 12. Januar 1840, og Skødet blev tinglæst d. 6. Juni s. A. Arealets Størrelse opgives ikke, men Gaardens Hartkorn var 3 Tdr. 4 Skpr. 3 Fjdk. $1\frac{1}{2}$ Alb., og Prisen var 1400 Rdl.

I de forskellige Udgaver af Trap angives 1837 som det Aar, Clason anlagde sin Fabrik, men det passer altsaa ikke, thi det var først i 1840, netop for 100 Aar siden, at han købte Skave, hvortil han selv kom den 6. Februar s. A. (Samtidig Optegnelse af P. Kragsig i Skarrild).

Den 8. April 1839 offentliggjorde Kammer Sekretariatet en kgl. Resolution af samme Dato, og denne lød: »Vi ville allernaadigst have forundt Nis Clason, Chef for Handelshuset Clason & Vles i Hamburg, Bevilling paa at farve og apprettere indenlandsk ulden Tricotage paa et nærmere angivet Sted i Hammerum Herred i Vort Land Nørre-Jylland, og bemyndige vi derhos Vort Generaltoldkammer og Commercecollegium til at udfærdige en saadan Bevilling efter vedføjede Schema«. Den 17. Januar 1840 meddelte Clason Commercecollegiet, at han vilde lægge sit Farverim. v. i Skarrild, og han bad nu om, at Bevillingen maatte blive udfærdiget.

I 1841 søgte Clason om Tilladelse til, at han fremtidig maatte kalde sin Gaard Clasonsborg, og det

blev ham bevilget den 7. December s. A. Det hedder i Bevillingen: »— saa og hermed bevilge og tillade, at den Chefen for Handelshuset Clason & Vles i Hamborg, N. Clason, tilhørende, i Skarrild Sogn, Hammesrum Herred, under Ringkjøbing Amt udi Vort Land Nørre-Jylland, beliggende Gaard, Skaue kaldet, for Fremtiden maa føre Navnet Clasonsburg«.

Niels Skave i Olling fortalte fra sit Barndomshjem, at man aldrig kunde holde Hestene tøjrede efter Solnedgang, der hvor Clasonsborg kom til at ligge, Maren Kragtig, der i 1820'erne tjente i Skave, fortalte, at deres Hund ofte sad o søj't oppe paa en Brink og saa keg den ned i Dalen, hvor Fabrikken senere kom til at ligge — det var et Forvarsel, mente man — og Folk, der var sjönsk, fortalte, at de havde hørt saadan mærkelig Banken og Tummel, hvor Fabrikken blev bygget.

Hvor besværligt, det var at opføre en Fabrik der ude, kan man næppe forestille sig nu. Der var mange Mil til de nærmeste Købstæder, hvorfra man skulde hente det meste af, hvad man skulde bruge. Vejene, om saadanne fandtes, var elendige, og der var den Gang ingen Broer over Aaerne. Clason indkaldte tyske Haandværkere, men Entreprenøren var en Mand der fra Egnen, nemlig Just Thorning. Han var Smed og Blytækker og blev senere knyttet til Fabrikken som Mekanikus, han var gift med en Datterdatter af Pastor Hegelahr og boede vistnok i Søndergaard i Skarrild, da Clason købte Skave.

Anders Ronnums Morbroder, Kræ Andersen i Silstrup, brændte Mursten til Fabrikken ved Karstoftsvejen, S. Ø. for Clasonsborg, og senere blev der brændt der, da Gläsel lod fire Arbejderboliger opføre.

Og gamle Karsten Houberg brændte Sten ved sin Gaard til Fabrikken. Der fortælles, at Arbejdet standsede, naar Clason rejste bort, og at man engang stod og manglede Sten. Saa kom der Bud til Karsten, at han skulde hænge i med Brændingen, men han var, ligesom mange andre Skarrildboere, betænkelig, han troede ærlig talt ikke, at Clasons Penge vilde slaa til, saa mange Sten, som der skulde bruges. Men saa fik han Besked om, at han bare skulde brænde løs, der var Penge nok. Og Penge havde Manden; engang, saaledes fortalte man, kom han med en mægtig Pengekasse, der var fyldt med lutter Guldpenge, og denne var saa tung, at der skulde seks Heste til at trække Vognen, og det kneb fire Karle at bære Kassen ind. Det var vel denne Pengekiste, der senere ved en Auktion blev solgt til en Mand, der vilde bruge den til Hakkelseskiste — de wa'n Støk råste A'sen mæ træ't'n Lo's, sagde en af mine gamle Fortællere.*)

Træet til Bygningerne hentede man i Vejle. Pæ Sørensens i Døvling fik en Specie, dvs. fire Kroner, for hvert Læs, han hentede, og det var en høj Betaling den Gang. Naar han kørte hjemme fra den ene Nat,

*) I 1848 blev N. Clason lignet til at skulle betale 6 Skpr. Rug, 3 Pund Smør og 5 Rdl. i Skat til Skarrild Sogn og næste Aar blev han sat til 3 Skpr. Rug, 2 Pund Smør og 10 Rdl. Til Sammenligning tjener, at Gaardmændene i Almindelighed gav et Par Skæpper Rug, $1\frac{1}{2}$ —3 Pund Smør og 2—4 Mark i rede Penge, dog kom Præsten i 1848 af med 1 Td. 1 Skp. Rug, 5 Pd. Smør og 1 Rdl. 3 Mark. Hele Sognets Indtægt var dette Aar 12 Tdr. 1 Skp. Rug, $74\frac{1}{2}$ Pund Smør og 37 Rdl. 2 Mark 8 Skll. af Hartkornsejerne og 53 Rdl. 4 Mark 10 Skll. af Ikke-Hartkornsejere eller »Aftægtsfolk og Karle«, som der skrives i Fattigligheden. Byg bliver, mærkeligt nok først paalignet i 1850, men Bygavlen mislykkedes undertiden, saa deri skal Grunden maa ske søges til, at Byg ikke nævnes før.

kunde han komme tilbage den næste. Afdøde Mette Sig i Arnborg Grene kunde huske, at man kom kørende, eller rettere slæbende, med en vældig Egekævla til en Aksel gennem Arnborg og gennem Aaen ved Kirken. Træet, der vistnok var hentet i Matrup, var saa tungt, at man maatte have fire Heste og fire Stude

Clasonsborg i 1850erne.

for Vognen, og der saas endnu for faa Aar siden dybe Spor i Heden, hvor man havde kørt, men nu er denne Hede opdyrket.

Clasons Penge slog altsaa til, og der opstod i Lobet af faa Aar en imponerende Virksomhed der. Ved Folketællingen i 1845 bor der 86 Personer og Aaret efter var der 139 Arbejdere paa Fabrikken eller over $\frac{1}{4}$ af Sognets Beboere i Clasonsborg.

Den 14. Maj 1845 blev Fabrikken brandforsikret og gennem Brandtaksationsprotokollen kan man danne sig et udmærket Billede af Kompletet.

Hovedbygningen, et teglhængt Stuehus, var paa 28 Fag, $15\frac{1}{2}$ Alen vid, opført i to Etager med Kvist

over to Fag over den store Port, der gik tværs gennem Bygningen. Der var to Stens Grundmur i nederste og $1\frac{1}{2}$ Sten i øverste Etage. De 13 Fag i den nederste Etages nordre Ende var indrettet til Beboelse, »med Værelser tildeels tapetserede, deels med Olie og liimfarvede«, samt Kjøkken.

I de 13 sønderste Fag var der Spindestue og i hele øverste Etage var der ligeledes Spindestue samt Pakhus, med Undtagelse af 6 Fag i den nordre Ende, hvor der var indrettet Værelser, og endelig var der i ovennævnte Kvist to smaa Værelser. Der var BræddeLoft og Gulve, 92 Karme Vinduer osv. Denne Bygning blev takseret til 8000 Rdl.

Valkeribygningen var bygget ud i Vest »med Enden i S-N fra Hovedbygningen«. Denne Bygning var, som de øvrige, ligeledes af Grundmur og havde Tegltag; den var 9 Fag lang og 12 Alen vid og over Vandhjulet var et Træskur. Huset var indrettet til Valkeri, Smedie, Drejer- og SnedkerVærksted og blev med Hjulet og øvrige Indretninger takseret til 1950 Rdl.

Et Hus lidt vesten for Hovedbygningen paa den vestre Side af Aaen, 5 Fag, $10\frac{1}{2}$ Alen vid, med Tegltag, Brædegulv etc., indrettet til Beboelse, takseret til 300 Rdl.

Farveribygningen lidt vesten for Hovedbygningen, 10 Fag lang og $13\frac{1}{2}$ Alen vid, med Tegltag, Loft over fire Fag i østre Ende, blev brugt til Torrestue. I den øvrige Del af Huset var der indmuret 5 store Kobberkedler, og her fandtes desuden en Messingkedel. Takseret til 1100 Rdl.

Staldbygningen noget østen for Hovedbygningen, over 50 Alen fra denne, havde Tegltag paa den

vestre Side, altsaa ind mod Hovedbygningen, men Straatag paa den østre Side og nordre Ende. Huset var 12 Fag langt og $11\frac{1}{2}$ Alen vidt, og der var indrettet til Koestald og Vognport og skulde desuden indrettes til Hestestald og Karlekammer. Takseret til 480 Rdl.

Et Hus ibygget Staldbygningens norde Ende ud i Øster, 13 Fag, 7 Alen dyb, med Straatag, indrettet til Folkekammer og Faarehus. Takseret til 400 Rdl.

De ældre Bygninger ved Gaarden, der tidligere var takseret til 650 Rdl., blev staaende uforandrede i Brandkassen. Taksationsbeløbet for Fabrikken beløb sig til ialt 12,150 Rdl. Da Maskinerne ikke omtales i Taksationsprotokollen, maa disse have været takseret andet Steds.

Der blev naturligvis stadig lavet noget om og bygget til Fabrikken, saaledes blev Valkeriet allerede forandret samme Sommer, thi af en Taksation den 22. November fremgaar det, at der er bygget en Etage paa med 16 Fag Vinduer, og nu vurderes denne Bygning til 1650 Rdl. — der bemærkes, at denne Bygning er ibygget Hovedbygningen med østre Ende. Et Smedehus vesten for Hovedbygningen er paa 3 Fag, $5\frac{1}{2}$ Alen vidt. Det vurderes til 60 Rdl., men da der er tilbygget et Køkken i den søndre Ende, 3 Fag, $3\frac{1}{2}$ Alen vidt, saa sættes Huset til 100 Rdl. Et Hus sonden Hovedbygningen over Aaen er indrettet til Beboelse med Køkken, det er paa 5 Fag, er $8\frac{1}{4}$ Alen vidt og takseres til 400 Rdl.

I 1846 foretages en ny Taksering paa Clasonsborg i Anledning af, der er opført flere nye Bygninger. Et toetagers, teglhængt Hus var opført nordøst for Hovedbygningen og indrettet til Væveri og med 5 Væ-

Den gamle Fabriksport.

relser, Køkken og Kælder. Huset var paa 12 Fag, $13\frac{1}{2}$ Alen vidt, det havde 5 Fag engelske Vinduer, Fylsdingsdøre, Bræddegulv over 10 Fag. Den østre Side af Bygningens underste Etage var $4\frac{1}{2}$ Alen vid og var indrettet til Klæde-Rammer med 6 Fag Vinduer. Takseret til 2400 Rdl. Et Hus sønden Aaen, 10 Fag, 8 Alen vidt, med Straas og Lyngtag, Bræddeloft og Gulve i 4 Fag, indrettet til Folkestue. Vurderet til 400 Rdl.

Efter Taksationen finder man følgende Bemærkning i Protokollen: »Ejeren var tilstede, men var ikke ganske tilfreds med Taxationssummen, da han syntes, det var for lidt«.

I Aarenes Løb kom der Gang paa Gang Ansøgnin-
ger fra Clason til Regeringen om Eftergivelse eller
Moderation i Indførselstolden af Maskiner til hans
Fabrik. Det hedder for Eksempel i 2. Expeditions-
contoirs Betænkning den 25. November 1842 i Anled-
ning af en Ansøgning fra »Kjøbmand Clason i Ham-
borg« om toldfri Indførsel af en Cockerillsk Dou-
bleermaskine, der er bestemt til hans »Uldenfabrik
i Skau«: »Direktoratet (dvs. Fabriksdirektør Rawert)
er, ligesom Alle, med hvem han har confereret derom,
af den Formening, at denne Slags Maskiner er ube-
kjendt her« og Fritagelse for Afgift anbefales derfor.

I Anledning af en anden Ansøgning hedder det den
4. Marts 1843 (Industrifagets Journal), at samtlige Ma-
skiner med Undtagelse af den paa Tegningen Nr. 6
forefindes paa Brede *) tildeels henlagt paa Loftet som
kasserede. Tegningen Nr. 6 forestiller en almindelig
Kardemaskine sat i Forbindelse med en Slagmaskine
— »det er ikke Direktoratet bekjendt, at denne Com-
bination tidligere har været i Brug her i Landet«, hvor-
for Collegiet mener, at denne Maskine »turde egne
sig til toldfri Indførsel«.

Den 17. August s. A. indsendes Prøver fra Clasons-
borg over Aarhus paa »uldne Varer, strikkede i Ham-
merum Herred af Garn, der er spundet paa Maski-
nerne i Fabrikken«.

Blandt tre Maskiner, der var opstillede i Fabrikken
lykkedes det Clason at slippe for Toldafgiften til de
to. Det hedder den 18. Juli 1843: »Kun de to Maski-
ner, nemlig den til at udpresse Fugtigheden af den
vaskede Uld og Maskinvæven — egner sig til Efter-
givelse af Tolden«.

*) ved Lyngby.

Næste Aar søger Clason om toldfri Indførelse af 24 Maskiner af R. Roberts Patent fra England, og Kammeraad Ehlers skriver den 6. September vedrørende disse, »at Andragendet i alle Maader egner sig til at bevilges«.

Den 13. September 1845 søger Clason om at maatte indføre fire Maskiner efter meddelte Tegninger toldfrit, og senere faar han Tilladelse til toldfri Indførsel af en Contenne eller Krads- og Forspindermaskine.

Oprindeligt var Fabrikken anlagt som en Spinde-fabrik med Farveri. Bønderne fra Oplandet kunde faa deres Uld lavet i Tæjer til Hjemmespinding, og de kunde sælge deres Bindetøj i Clasonsborg,^{*)} hvor man gav det en Viderebehandling, saa det blev en bedre Salgsvare, men særlig vellykket var Foretagendet ikke, og allerede i 1845 bestemte Clason sig til at omdanne Fabrikken til en Klædefabrik. Den 9. Septbr. sendte han en paa Tysk skrevet Ansøgning fra »Clasons-burg« til General Told Kammer og Commerce Collegiet i København (Bilag Nr. 1186/1846 til Industri Fagets Journal) om »ein Königliches Privilegium für die Anlegung einer Tuch und andere wolle Stoffe Fabricke«. I Ansøgningen nævner han, at han vil bruge den korte Uld, der egner sig mindre godt til Strømper. Varerne vilde han mærke saaledes:

N:C:No:

Og samtidig søger Clason om et kgl. Privilegium til Oprettelsen af et Bomuldsvæveri, hvor han agter at

^{*)} En gammel Mand har fortalt mig, at Iver i Lind (?) gik over til Clasonsborg og hentede Garn, som han fordelte blandt Binde-erne i Sognet, og saa afleverede han atter Bindetøjet paa Clasons-borg, hvor man solgte det videre til Hamborg. Men derved havde Iver jo en vis Fortjeneste.

fremstille Stouts, svært glat — saavel raa, hvidt som kulørt — Bomuldstøj.

Den 7. Oktober s. A. modtog Sogneforstanderskabet i Skarrilds-Arnborg nævnte Ansøgning fra Hammerum Herreds Kontor til Erklæring, og Pastor Christiansen udfyldte selve Ansøgningsdokumentets Side 3 med en lang Erklæring, der langt fra var nogen Anbefaling. Sognepræsten, der var Formand for Sogneforstanderskabet, skriver, at han svarer paa Sogneforstanderskabets Vegne, »da dette ikke forstaar tydsk«:

»I følge Fabrikant N. Clasons egne Ord havde han fattet den Ide at anlægge et Uldspinderi i Skarrild Sogn for derved at ophjælpe Egnen, ved at fordele Garnet rundt omkring i Hammerum Herred til dem, der for Betaling vilde forfærdige Strømper deraf. Dette blev ogsaa for omtrent 4 Aar siden sat i Værk og det i de faa Aar ved ret god Fremgang, da ikke faa Fatige derved fandt Beskjæftigelse og nogenlunde Fortjeneste. Dette foranledigede N. Clason til Tid efter anden at nedtrykke Arbejdslønnen saaledes, at en god Strømpebinder paa egen Kost næppe kunde fortjene 4 Rbsk. daglig, og det maatte blive en Selvfølge, at de hellere vilde strikke for de holstenske*) Strømpehandlere, da de derved kunde fortjene langt mere, og Fabrikkens Fremgang maatte, som en naturlig Følge heraf standse, da næsten ingen vilde have noget med Clason at bestille.

Med det ham allernaadigst forundte store Handelsprivilegium forholder det sig omtrent paa samme Maade, da de i N. Clasons Ansøgning udtalte Løfter om at forsyne denne Egn med gode og billige Varer aldeles ikke opfyldes, saa at de, der kunne faa deres

*) dvs. sønderjydske.

Fornødenheder andetsteds, neppe søge Clasonsborg«.

Angaaende den paatænkte Klædefabrik etc. »da maa det under nærværende Bestyrelse befrygtes, at det vil gaa hermed som med det øvrige, og det er mere end sandsynligt, at Sædeligheden vil lide betydeligt ved at indkalde Udlændinge, da de gode danske hverken ville eller kunne arbeide i Fællesskab med disse.

Skarrild Præstegaard, den 17. October 1845.

C. Christiansen,

Sognepræst til Skarrild og Arnborg.
Paa Sogneforstanderskabets Vegne.«

Herredsfogden, Kammerjunker Toxwerdt, giver til Gengæld Clasons Ansøgning sin varme anbefaling, idet han paa sine fire Foliosider oplyser, at Pastor Christiansen slet ikke har læst Ansøgningen op for Sogneforstanderskabet. Den Frygt, at de Fremmede »skulle fordærve Sædeligheden, maa unægtelig ansees som aldeles ugrundet — da det ikke kan antages, at Clason vil indkalde Fremmede, der er moralsk fordærvede — og endnu mindre, at alle Udlændinge ere demoraliserede, hvilket synes at være Pastor Christiansens Mening«.

»I den fuldkomne Overbevisning, at hint Anlæg, saafremt det lykkes, vil være til uberegnelig Fordel for den hele Egn, anseer jeg det for min Pligt paa bedste Maade at understøtte og anbefale den af N. Clason, en Mand, hvis Fortjenester Hans Majestæt Kongen Allerhøjest selv allernaadigst har anerkjendt,*) indgivne Ansøgning —

Nørholm, den 2. Novbr. 1846.

Ærbødigst
Toxwerdt«.

*) Af Christian den Ottende fik Clason Fortjenstmedaillen i Guld.

Amtmanden, Grev Schulin, anbefalede ligeledes varmt og sluttede med at udtale, at Pastor Christiansens anførte Modgrunde er »saa intetsigende, saa de ikke videre behøve at mødes«.

Resultatet blev, at der blev udstedt en Bevilling til Clason den 6. Marts 1846 til under en Mestersvends Bestyrelse at maatte anlægge og drive en Klædefabrik.

I 1845 ansøgte Clason ogsaa om toldfrit at maatte indføre en Spindemaskine med 300 Spindler fra England, og dertil giver Fabriksdirektøren følgende Erklæring: »Saalænge Direktoratet ikke kan paavise noget Sted her i Landet, hvor Maskiner kunne erholdes for færdigede, saalænge anseer Det det for Pligt mod den nu opløsede Danske Industri at anbefale saadanne Maskiners toldfri Indførsel uanset om der allerede er flere eller færre af samme Slags her« — derfor anbefaler man, at N. Clason fra Hartmanns Værksted i Chemnitz i Sachsen faar Lov til toldfrit at indføre nævnte Krads- og Forspindemaskine.

Om Fabrikkens Produktion har jeg fundet nogle Oplysninger i de tabellariske Indberetninger til General Toldkammer og Commerce Collegiet. Der opgives, at der i 1845 arbejdede 100—120 Personer ved Uldspinderiet i Clasonsborg. Naar der paa Folketællingslisten fra samme Aar kun opføres 86 Personer fra samme Sted, betyder det vel, at mange fattige i Omegnen arbejdede ved Fabrikken, men boede hjemme, hvorfor de ikke blev talt med i Clasonsborg. Der blev i 45 behandlet 3,716 Par hele og 6,103 Par halve Strømper 1,714 Par Vanter, købt 28,600 Pund Garn og 134,000 Pund Uld.

I 1846 var der 139 Fabriksarbejdere i Clasonsborg og da blev der behandlet 142,000 Par Strømper og Van-

ter, hvoraf de 90,000 Par blev sendt til Udlandet. Der blev købt og spundet 80,223 Pund Uld til Udlandet, og der blev dette Aar opført fire nye Bygninger ved Fabrikken, jvf. foran Side 23.

Herredsfogden, Kammerjunker Toxwerdt bemærker til Indberetningen, at Fabrikken i 1846 havde fabrikeret 12,325 Alen Klæde, 16,472 Alen Stout, og at der blev brugt 33,687 Pund raa Uld. Der var ved denne Afdeling sysselsat en Spindemester, en Vævemester, ni Svende, seksten Karle og Dreng og elleve Piger, ialt otte og tredive Individer; men hvormange, der arbejdede ved Uldspinderiet, Farveriet etc., opgives ikke der.

I 1847 var der ved Klædefabrikken ansat 42 Personer, og der blev lavet eller rettere færdigbehandlet 42,240 Par Helstrømper, 2,184 Par Vanter og brugt 145,168 Pund Uld.

Da jeg ikke i de Arkivalier, der har staaet til min Raadighed, har fundet Antydning af, at man paa den Tid havde Strømpevæve paa Clasonsborg — det var, saavidt jeg ved, Søren Truelsen paa Vesterholm, der i 1875 anskaffede den første Strømpestrikkemaskine her i Midtjylland — kan man gaa ud fra, at Nis Clason har opkøbt Strømperne og Vanterne af Befolkningen, og saa har han vasket og presset, maaske ogsaa i visse Tilfælde farvet, disse Uldvarer, hvorefter de er eksporteret til Udlandet.

Jeg har i Indberetningerne talt op, hvor store Mængder af Uldtøj, der gennem Hammerum Herreds 33 Strømpehandlere, dvs. fastboende Opkøbere, i 1847 blev købt og solgt, og det er mægtige Tal, nemlig: 10,605 Dusin (eller 127,260 Par) Helstrømper, 2,988 Dusin Halvstrømper, 1,795 Dusin Trøjer, 956 Dusin

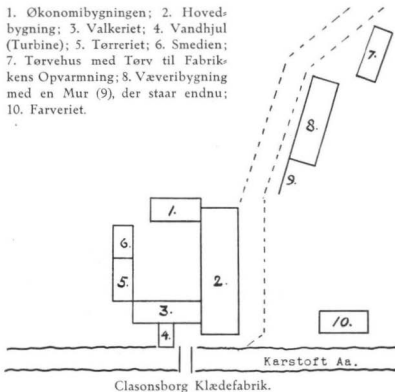
Benklæder og 3,066 Dusin Vanter. Men af disse Kvantiteter gik en Trediedel af Helstrømperne og en Fjerdedel af Vanterne gennem Clasonsborg. De andre Sorter maa vel ikke have haft nogen Betydning for Eksporten.

Men, der er flere Udtalelser, der gaar ud paa, at Befolkningen efterhaanden blev misfornøjet med den Betaling, man fik for at levere Bindtøj paa Clasonsborg, og da Befolkningen svigtede, gik Clason, som nævnt, over til at fabrikere Klædestoffer; disse skulde iøvrigt have været af en saa fortrinlig Kvalitet, at han endog eksporterede deraf til England.

I sine Velmagtsdage dannede Clasonsborg Fabrik et efter Sted og Tid imponerende Bygningskompleks. Kom man i 1860erne ind gennem Hovedbygningens store Port, der forresten eksisterer endnu, laa Kontoret og et Rum, hvor fire Kvinder stod og sorterede Uld, til Højre og til Venstre var der et Rum paa 13 Fag, hvor der stod to Wolfer, en med Træs og en med Jerntænder, der blandede Ulden. Saa var der en lille og en stor Kontrans (Kartemaskine) samt to store og to mindre Madrasmaskiner, hvorpaa man vel bearbejdede »Madrashamp« eller Bengalsk Hamp, der er en vigtig Tekstilplante. Ovenpaa fandtes to Spindemaskiner, der hver kunde spinde 150 Traade. Disse Maskiner løb selv ud, men de skulde trækkes tilbage ved Hjælp af et Haandsving, og endelig skar man Kæde, dvs., man trendede Garnet til Vævning i samme Rum.

Nordøst for Hovedbygningen laa Væveriet med en saakaldt Gris eller muret Ovn, hvorpaa man tørrede den vaskede Uld, og saa var der en Vævesal oven-

1. Økonomibygningen; 2. Hovedbygning; 3. Valkeriet; 4. Vandhjul (Turbine); 5. Tørreriet; 6. Smedien; 7. Tørvehus med Tørv til Fabrikens Opvarmning; 8. Væveribygning med en Mur (9), der staar endnu; 10. Farveriet.

paa, hvor man baade vævede Klæde, Bukskin og Sjötz (Pjaltetøj). Sidstnævnte Slags blev lavet af Lumpswoll, dvs. Pjaltuld. Vævene gik i denne Afdeling ved Haandkraft; men ovre i Valkeriet vævede man Kirsey (Soldatertøj) paa mekaniske Væve, der blev drevet ved Vandkraft, først ved et Vandhjul, til 1866, senere ved en Turbine*) og til sidst blev der indlagt en Dampmaskine.

Naar Tøjet var vævet, blev det valket eller stampet i Valkeriet og derefter behandlet i Rueriet paa en Rus eller Kradsemaskine. Under sidstnævnte Arbejde blev

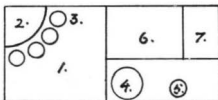
*) Kosack fortalte, at Vandhjulet var o. 12 Alen i Tværmaal, og at Turbiner kostede 10,000 Rdl.

Tøjet holdt fugtigt ved, at der stadig silede Vand ned over det fra et Rør, og saa blev det kradset op ved Hjælp af en Bom, der var beslaaet med store Borrer (Frøhuse af Karteboller), hvorefter det blev strakt til to Alens Bredde og tørret paa Rammer, og endelig blev det børstet op, overskaaret paa en Skæremaskine, presset og lagt sammen, og først da var Varen færdig.

I ovennævnte Fremstilling forudsættes, at Garnet allerede var farvet, inden det blev leveret ind i Vævesriet, men man kunde naturligvis ogsaa farve Tøjet, efter at det var vævet, og da skulde denne Proces foretages, før Tøjet kom i Valkeriet.

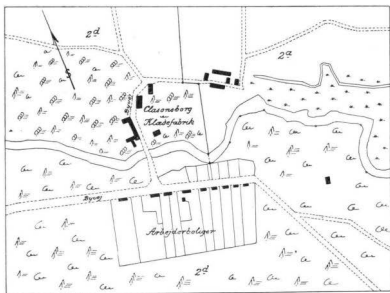
Farveriet.

1. Rum med dyb Fyrsted,
2. og fire Kedler 3; 4. Kype
- og 5. en mindre Kedel;
6. Presseriet; 7. et Kontor.

Sydøst for Hovedbygningen laa Farveriet, et mindre, teglhængt Hus, der ses i Forgrunden paa det ældste Billede af Fabrikken, og deri fandtes en Kype, dvs. en mægtig Kobberkedel, der var seks Alen dyb og tre—fire Alen i Tværmaal og gravet dybt ned i Jorden. I denne blev der farvet ægte Blaåt; men saa var der desuden fire mindre Kedler, muret op i en Rundkreds om Fyret, og i disse havde man andre Farver. I samme Bygning blev Tøjet presset under Plader, hvorpaa man lagde varme Jernbolte.

Nordøst for Vævesalen laa et stort Tørvehus og en sekskantet Staldbygning — sidstnævnte blev senere fjernet —, og saa var der Smedien, et Hus med Tørrestue, et Ovnhus osv. samt 14 Arbejderboliger, der laa paa Rad syd for Aaen.

Situationsplan 1890.

Den eneste Situationsplan man har af Clasonsborgs Bygninger i ældre Tid findes paa et Udstykningskort fra 1890, tegnet af Landinspektør S. Mouritsen, hvorefter hosstaaende er fremstillet i Matrikulsarkivet. Men, Vesterhuset eller de Bygninger, der laa vest for og parallel med Hovedbygningen, fattes mærkeligt nok paa denne Tegning. Allerede i 1845 blev der her bygget en Smedie med Køkken, og i 1869 var der bygget et teglhængt Tørrehus (Tørrestue) fra Valkeribygningen hen til Smedien. I 1876 er Tørrehuset paa to Etager og det fortsættes i »Lokumshuset«,*) Smedien og en Tværbygning, der kun ligger 6 Alen fra Økonomibygningens Vestende. I 1883 brændte Tørrehuset; Smedien

*) Aaret efter blev dette »Departement« dog flyttet, thi nu ligger »Latrinbygningen« $7\frac{1}{2}$ Alen fra Farveribygningen.

tog vist ingen Skade, og Huset blev atter bygget op af Locht. Men senere blev Vesterhuset indrettet til Staldbygning (Vognport, Karlekammer, Hestestald, Kostald, Svinesti og Hønsehus) — det var efter at Avlsgaarden var solgt fra. Og den store Væveribygning blev i Smiths Tid, o. 1896, indrettet til Pak- og Tørrehus.

Oprindelig var Fabriksbygningerne tækket med Tegl, men Taget maa ikke have været godt, maaske var det for fladt, thi i 1877 blev der lagt Tagpap paa Hovedbygningen og Valkeribygningen; men Økonomibygningen, der var bygget ud i Vest fra Hovedbygningens Nordende, vistnok i 1873, var allerede fra Førstningen tækket med »Asfalt«, som det hedder i Brandtaksationen.

Personalet i Clasonsborg.

Folketællingslisterne og Skattelisterne sammen med Kirkebøgerne giver os gode Indblik i, hvilke Folk, der virkede i Clasonsborg.

Listen over de 86 Beboere i 1845, skrevet af »Skolelærer P. Kragtig«, ser saaledes ud: Nis Clason, 39 Aar, gift, født i Tønning i Ejdersted, Fabrikant; Henriette Clason, 39 Aar, født i Rendsborg, hans Kone. Deres otte Børn: Alfred, 10 Aar, Hermann, 9 Aar, Cleon, 8 Aar, Amelia, 8 Aar, Albertina, 7 Aar, Oscar, 5 Aar, Arthur, 3 Aar og Octavius, 2 Aar — alle født i Hamborg.

Til deres private Husstand hørte Pouline Krüger, 19 Aar, født i Hamborg, Guvernante; Joh. Jac. Horst, 42 Aar, født i Schönberg, Huslærer; Susanne Cassebow, kaldes »Banne«, 25 Aar, født i England; Christine Goldt, 26 Aar, født i Oldenborg, Husholderske;

Margrethe Grepers, 29 Aar, født i Wilster, Barnepige; Ane Michelsdatter, 29 Aar, født i Snejbjerg, Køkkenpige.

Personalet, der hørte til Fabrikken og Gaarden, bestod af Adolf Isennecker, født i Stralsund, 25 Aar, Rejsende; Ferd. Christian Köhling, 28 Aar, født i Flensborg, Inspector; Sam. Conrad Hoffmann, 26 Aar, født i Christianssand, Kasserer; Nicol. Dall Sørensen, 39 Aar, født i Løgumkloster, Farver; Joel Holden, 29 Aar, gift, født i England, Maskinmester; Lorentz Lorentzen, 42 Aar, gift, født i Husum, Økonom; Christine, født Møller, 29 Aar, født i Husum, hans Kone; og saa var der tre Born: Christine, 8 Aar, født i Husum, Margrethe, 3 Aar, og Marie, 2 Aar, født i Skarrild; Just Thorning, 40 Aar, gift, født i Holstebro, Mechanicus; Maren Trabjerg, 32 Aar, født i Assing, hans Kone; deres Børn: Christine, 11 Aar, født i Assing, Lydia, 9 Aar, født i Borris og Lene, 1 Aar, født i Skarrild. Videre var der en Tjenestepige, Nicoline Trabjerg, 27 Aar, født i Assing; en Sypige, Karen Jensdatter, 23 Aar, født i Skarrild. Saa er der opført et halvthundrede Fabriksarbejdere, nemlig: Peder Jacobsen, 25 Aar, fra Felding; Jørgen Jensen, 19 Aar, fra Borris; Anders Breinholt Thomsen, 20 Aar, fra Tvis; Mads Pedersen, 20 Aar, fra Borris; Laurits Christensen, 22 Aar, fra Sæding; Søren Jensen, 18 Aar, fra Skarrild; Jacob Nielsen, 18 Aar, fra Felding; Peder Chr. Jensen, 22 Aar, fra Vorgod; Hans Eskildsen, 22 Aar, fra Stauning; Peder Nielsen, 18 Aar, fra Gjellerup; Mads Mathiesen, 20 Aar, fra Snejbjerg; Peder Nielsen Frank, 18 Aar, født i Ikast; Peder Bislev Nielsen, 21 Aar, født i Ikast; Jens Thomsen, 20 Aar, født i Skarrild; Poul Christensen, 19 Aar, født i Rind; Peder

Chr. Nielsen, 18 Aar, født i København; Hans Jørgen Frank, 13 Aar, født i Rind; Poul Pedersen, 13 Aar, født i Gjellerup; Niels Knudsen, 10 Aar, født i Skarrild; Mads Jacobsen, 11 Aar, født i Felding; Sidsel Larsdatter, 32 Aar, født i Snejbjerg; Else Christensdatter, 19 Aar, født i Arnborg; Ane Johanne Nielsdatter, 15 Aar, født i Skarrild; Maren Knudsdatter, 24 Aar, født i Skarrild; Mariane Olesdatter, 20 Aar, født i Snejbjerg; Valborg Marie Jensen, 20 Aar, født i Skarrild; Grethe Christensdatter, 22 Aar, født i Ikast; Ane Marie Pedersdatter, 23 Aar, født i Rind; Christine Christensdatter, 19 Aar, født i Rind; Karen Andersdatter, 24 Aar, født i Felding; Gjertrud Christine Thomasdatter, 18 Aar, født i Assing; Maren Hansdatter, 18 Aar, født i Snejbjerg; Mette Marie Nielsdatter, 18 Aar, født i Assing; Maren Pedersdatter, 35 Aar, født i Give; Karen Kirstine Nielsdatter, 21 Aar, født i Skarrild; Ane Christensdatter, 20 Aar, født i Rind; Karen Marie Nielsdatter, 22 Aar, født i Faster; Karen Christensdatter, 29 Aar, født i Vildbjerg; Else Cathrine Pedersdatter, 18 Aar, født i Borris; Ane Else Madsdatter, 20 Aar, født i Borris; Lene Pedersdatter, 17 Aar, født i Borris. Saa var der nogle Haandværkere: Niels Frank, 46 Aar, gift, født i Ikast, Smed; Søren Nielsen Frank, 16 Aar, født i Ikast, Smediedreng; Jacob Nielsen, 26 Aar, født i Vorgod; Christen Gudom, 25 Aar, født i Assing, og Christen Thorning, 24 Aar, født i Holstebro — disse tre var Snedkersvende. Jens P. Nissen, 28 Aar, født i Skarrild, og Christen Pedersen, 24 Aar, født i Bølling, var Karle ved Landbruget. Saa var der to Tjenestepiger: Kirsten Nielsdatter, 26 Aar, født i Skarrild, og Johanne Nielsdatter, 60 Aar og Enke, født i Assing, og endelig havde man

en Engvandingsmand, Peder Michelsen, 56 Aar og Enkemand fra Gjellerup, og saa slutter den lange Liste med Vilhelm Lorentzen, 12 Aar, født i Husum, Hr. Clasons Plejesøn.

Medens Personalet i denne Liste overvejende er dansk, naar undtages de Overordnede, saa ændres Billedet naturligvis stærkt, da man anskaffer en Mængde Maskiner, der kun kunde betjenes af faguddannede Folk, som Regel Tyskere og Englændere.

I Skattelisten fra 1848 finder man følgende fremmede Navne: Sehlmacher, Fiedler, Frikkert, Fritz Rabe, Wit, Radelof, Edeling, Zürn, Sjöström, Peters, Kosack, Ehlert og Köhler, Rabe var »Restaurateur«.

Maren Edeling i Høgild, født 1852 i Skarrild, fortalte mig, at hendes Fader, der var Væver, var kommen til Clasonsborg i Treaarskrigen sammen med fem andre tyske Rønningsmænd, hvoriblandt Kosack. I de følgende Aar dukker der mange andre fremmede Navne op, hvad der maaske delvis kan skyldes, at Danskerne ikke var absolut tilfreds med Lønforholdene. Det er dog et Spørgsmaal, der ikke lader sig udrede nu, da jeg kun har et Par Udtalelser vedrørende Lønnen: Anders Ronnum fik det første Aar, han arbejdede paa Fabrikken, 10 Mark om Ugen paa egen Kost, Aaret efter fik han en Specie (4 Kr.) og det sidste Aar, han var der, han kom der til 1861 og rejste i 66, fik han 3 Daler (6 Kr.) om Ugen. Arbejdstiden var fra 5 Morgen til 7 Aften. Kom nogen fem Minutter for sent, blev der trukket en kvart Dag fra i Lønnen, saa skulde man nok lære at stille til Tiden. De havde en Vævemester, der hed Bötcher, han skulde passe at ringe med Klokken, naar man skulde begynde og naar man skulde holde op.

I Løbet af kort Tid kom Anders, der først stod ved en Wolf, til at passe Maskiner; Gamle Kosack var paa den Tid Spindemester, det var han dog ikke god til, men han var en fin Snedker. Paa samme Tid havde de en Væver Engelbrecht Graver, der var Søn af Degnen i Sdr. Felding, og en anden, der hed Schmücke, disse og Anders rejste til Randbøl Klædefabrik, hvor Lønnerne var bedre; men senere kom Anders dog tilbage til Clasonsborg som Karter, og da skulde han forsyne Laust Spinder med Tæjer eller Valser, hvoraf der var 15 paa hver Stok.

Gläsel vilde have haft Anders til Spindemester, men man havde nok lovet Clason, at Kosack skulde beholde denne Plads saa længe, han levede, og derfor rejste Anders atter til Randbøl, men kort efter blev han Uldhandler.

Otto Christensen, der var født i Olling 1846, fortalte, at han i 10 Aar fra 1868 arbejdede som Uldspinder i Clasonsborg. Maskinerne, han stod ved, spandt 240 Traade ad Gangen, og han tjente 10—11 Kr. om Ugen paa egen Kost.

Den 84-aarige Knud Chr. Jacobsen i Døvling fortalte mig, at han som tolvaars Dreng arbejdede paa Clasonsborg et Aar. Han stod da og passede to Karstmaskiner og fik vistnok 4 Mark om Ugen; men Faderen, der passede en Krads eller Rumaskine, tjente 4 Mark om Dagen. Den Gang boede de i Silstrup.

Efter sin Konfirmation kom Knud Chr. atter til at arbejde paa Clasonsborg, denne Gang i Skæreriet, hvor Tøjet blev overskaaret; han passede en Skæremaskine og Svenskeren Hörgren en anden, men hvad han tjente kan han ikke huske. Paa den Tid arbejdede der 10—12

»Dugmagere« (tysk: Tuchmacher), dvs. Vævere, paa Fabrikken.

Der blev bestilt meget og tjent gode Penge, men naar Arbejderne havde faaet deres Løn om Lørdagen, var der mange, der havde travlt med at drikke og spille Pengene op, inden de skulde tage fat Mandag Morgen.

Ikke sjældnen var der Fest paa Clasonsborg. Den bekendte Gaardmand, klog Mand og Spillemand, Peder Krag sig i Karstoft, der en Tid holdt Skole for Fabrikkens Børn og ofte hjalp Patienterne der, har i sine Optegnelser noteret, naar han spillede til Dans paa Clasonsborg. Ved Lorentzens Barnedaab den 30. Oktbr. 1842 tjente han 1 Mark 8 Sk. ved at spille, og Aaret før Treaarskrigen spillede han til Bal paa Fabrikken den 7. og 21. Marts, den 12. September, den 11. og 29. Oktober, den 7. November, den 5. og 11. December, derimod var der kun Bal to Gange i 1848 og to Gange i 49.

Købmandshandel.

Det er indlysende, at man i høj Grad maatte savne en Købmand i denne Afkrog af Landet, thi de fleste Nødvendighedsartikler maatte hentes i Vejle, hvortil der var 8 Mil og en yderst slet Forbindelse. Derfor indsendte Clason allerede den 26. September 1840 en Ansøgning til Regeringen om Tilladelse til ved sin paa Gaarden »Skov« i Skarrild Sogn anlagde Fabrik at maatte have Udsalg af forskellige Vareartikler til Forbrug af selve Arbejderne ved Fabrikken og for Omegnens Beboere.

Cancelliet fandt, at der var meget, der talte for, at Ansøgningen blev bevilliget. Den 13. November s. A.

indberetter Cancelliraad Feddersen, Herredsfogden i Hammerum Herred, at Nis Clason »er villig til hvert Aar at skikke 12,000 Pund af forskellige strikkede Artikler, efter at disse er undergaaet fabriksmæssig Behandling i hans Fabrik, til Udlandet, hvilke Forsendelser formentlig ville kunne kontrolleres ved de vedkommende Toldsteder, og haaber han, at dette Tilbud, knyttet til den ansøgte Handelsberettigelse, vil være Collegiet et gyldigt Vidnesbyrd om, hvor magtpaaliggende det er ham at vedligeholde Forbindelsen mellem de jyske Strikkers Produktion og Udlandets Consumption«.

Efter at Ansøgningen havde været til Erklæring hos det Jydske Toldkontoir, hvor man intet fandt at indvende imod, at Clason faar Bevillingen paa nævnte Vilkaar, udstedes Bevillingen den 17. Marts 1841, og den fik følgende Ordlyd:

» — At Vi efter den derom allerunderdanigst gjorte Ansøgning og Begjæring og de Os af Vort danske Cancellie i den Anledning allerunderdanigst foredragne Omstændigheder allernaadigst ville have bevilliget — at Nis Clason, Chef for Handelshuset Clason & Vles i Hamburg, i Forbindelse med den af ham paa Gaarden Skau i Skarrild Sogn under Hammerum Herred i Ringkjøbing Amt anlagde Fabrik til Farvning og Appretering af indenlandske uldne strikkede Varer maa anlægge og drive en Handel med følgende Vareartikler: Sild, Tørfisk, Staal, Hamp, Tran, Slibestene, Jern, Tømmer, Salt, Steenkul, Tjære, Olie, Meel og Gryn, Hør, Linned, Uld, Bomuldstøjer, Kaffe, Sukker, The, Tobak, dog under følgende Betingelser: At han aarlig for Vor Amtmand over Ringkjøbing Amt, ved Indsendelse af Attest fra vedkommende Toldsted,

har at godtgjøre, a. at han i Aarets Løb har udført til Udlandet mindst 12,000 Pund indenlandske uldne strikkede Varer, efterat samme er undergaaede fabriksmæssig Behandling i fornævnte hans Fabrik.

b. at han udelukkende forsyner sig med hine Handelsvarer over Ringkjøbing eller hvilket Toldsted Controllen med hans Handel skal udgaa fra, og som han til den Ende for Amtet har at opgive; at han selv afholder Omkostningerne paa de Rejser, hvilke Toldvæsenet, i Overensstemmelse med Circulaire af 19. Septbr. 1826, 4 til 6 Gange aarligt til ubestemte Tider har at anstille Undersøgelser — —«.

I 1847 indsendte Clason et Andragende om at faa sin Handelsbevilling udvidet. Fabriksdirektøren anbefalede og udtalte, »at Betingelsen for Handelsbevillingen, nemlig aarlig at udføre 12,000 Pund indenlandske strikkede, uldne Varer bør bortfalde; men at det muligen kunde være raadeligt at betinge, at Bevillingen tages tilbage, naar Clason ophørte med Fabriksvirksomheden paa Clasonsborg«. Den 25. Januar 1848 gaar Sagen til Colonial Handels Contoiret, og saa faar Clason Bevillingen. (3. Depart. Reg. 1847—48. Rigsark.).

Nu var der Handel i Clasonsborg i mange Aar. Köhling, der nævnes som Inspektør paa Folketællingslisten 1845, var den første Købmand, og han drev Beværtning samtidig — »Høkeriet« blev oprindelig drevet i Væveribygningen, og i 1850 er han afløst af Prøjseren Adolph Raebel, ham, der senere blev Fabrikant.

Efter Raebel blev Anders Brejnholt Thomsen, der ogsaa nævnes paa Listen 1845, Købmand. Man fortalte, at Anders var en uægte Søn af en af de store Brejnholter; han var i hvert Fald »godt lært«. Efter

at han havde handlet en halvsnæs Aar, blev han uenig med Gläsel om Afgiften; saa købte han en Ejendom, Krogager, i Nr. Grene og drev Købmandshandel der, og han købte Jord i Sdr. Grene indtil Skovbjerg og anlagde en Spindefabrik m. m. der som Konkurrent til Clasonsborg. Fra England fik han nogle brugte Maskiner, som han sammen med sine to Sønner og en Mekaniker fra Horsens masede med at faa stillet op og i Gang. Han havde ogsaa en Vatmaskine, en Hæstefabrik, hvor der vistnok ogsaa blev lavet Knappe-naale, og endelig stod han med et Drikketelt paa de større Markeder.

I nogle Aar kørte han rundt i Landet med et Par store Bøller eller en gammel Krikke og købte Uld op; men Resultatet af disse Forehavender blev, at han satte en Del Penge til, og saa blev han atter Købmand i Clasonsborg fra o. 1869—76.

Da Anders første Gang opgav Handelen i Clasonsborg, blev Mads Sørensen, der kom fra Hanning, Købmand der. Pæ Egebjerg fortalte mig, at han saa Svovlstikker første Gang i 1844, det var nogle Clason var kommen med fra Hamborg, og Rahbæk Sørensen, Søn af ovennævnte Købmand Sørensen og født i Clasonsborg 1859, mindes, at de o. 1865 kom til at handle med Stenolie (Petroleum), og da fik en bekendt Kjæltring, Æ hwi · Dræng, der paa den Tid boede i Krogager, travlt med at lave nogle smaa Bliklamper, som man solgte i Butikken.

Da Sørensen omkring 1870 rejste til Borris, blev der bygget en Købmandsforretning paa »Sønderland«, dvs. mellem Arbejderboligerne Syd for Aaen. Fra Østsiden laa der først seks mindre Boliger, saa kom Købmandens og Bageriet og derefter atter tre Arbejderboliger.

Men faa Aar senere opgav Anders Handelen; Peder Pedersen fra Døvling fik Forretningen, og da han senere rejste til Nakskov, hvor han endte som Grosserer, blev Peder Aaes Købmand i Clasonsborg, indtil han i 1894 købte Skarrild Kro, hvor han fortsatte Handelen, der nu blev nedlagt i Clasonsborg. En Del Aar senere, vistnok i 1904, fik Sidsel Marie Christensen (Sidsel Vallerbæk) fra Fjølstervang bygget et lille Hus Nord for Papfabrikken, hvor hun drev Handel — nu er der Røgterbolig i Huset.

Forpagtning.

I 1846 bortforpagtede Clason selve Gaarden m. m. til en H. L. Wittendorff.*) Gennem Kontrakten, der er tinglæst den 10. Oktober 1846, faar man et godt Indblik i Forholdene og af den Interesse, hvormed Clason omfattede sin store Virksomhed.

Wittendorff faar Vaaningshuset, Bageriet, Bryggeriet, Slagteriet, Teglbrænderiet og de nye Staldbygninger, hvorimod Clason forbeholder sig de øvrige gamle Bygninger. Han faar al den Jord nord for »Floden« (Aaen), men derunder staaer det ham frit for at opdyrke og »bemergle« Heden, som ligger sønden for »Floden«, dog maa han ikke komme for nær til Bospælene, og han kan ikke have noget imod, dersom N. Clason opdyrker noget af denne Jord.

*) Wittendorff døde o. 1880 som Degn i Sdr. Omme, hans Gravsten findes paa Kirkegaarden der. Han var Præstesøn, studerede selv Teologi, fik en tredie Karakter og blev Lærer paa en Herregaard; her blev han gode Venner med en skotsk Dame, en Frk. Darling, de blev gift og fik flere Born. Wittendorff var noget kunstnerisk begavet, var musikalsk, men han skal have været en daarlig Lærer, efter hvad Th. Kr. Hansen i Hoven har meddelt mig.

Clason forbeholder sig Jorden ved Gaarden vest for Skarrildvejen hen til Grene Skel, ligeledes Plantagen og er berettiget at opdyrke saa megen Jord sønden for »Floden«, som ham behager, og »bemergle« den af Grene Fællesgrube.

Forpagteren maa ikke brænde Hede eller Mose, men er forpligtet til at opdyrke ved Mergling og at grøfte Mosen, førend han pløjer, og han maa ikke grave Tørv eller Klyne paa Clasonsborg Marker, men leje, som Clason hidtil har gjort. Han skal drive Gaarden efter de bedste Metoder; efter Grøden maa han kun tage 4 Fald og mellem disse skal han en Gang have Rensningssæd, nemlig paa Ageren Boghvede, Kartofler eller Spergel, og i Mosen Ærter eller Vikker eller Kartofler, og Markerne skal udlægges med Græsfrø.

Forpagteren fortsætter »Vandledningen« (dvs. Vandingsanlægget) eller »Berislingen« i Engene, hvortil Peder Michelsen er ansat, og de Dele, der endnu er tilbage, og Peder Michelsen skal blive derved for at vedligeholde samme, »saa at Grøfterne intet bliver versamt (forsømt)«. Om Sommeren faar Peder Michelsen 8 Skilling Lybsk om Dagen og Kosten.*)

*) I sine »Geographiske Billeder« 1868 skriver Dalgas: »Clason havde ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa Agerbruget, Engvandingen og Plantningen. Ronnumbæk, der kommer fra Hedemoserne øst for Clasonsborg og falder i Karstoftaa, blev opstemt og benyttet til at overrisle 20 Tdr. Land, der nu giver ca. 50 Læs godt Hø à 60 Lispund. Bækkens Vandmasse om Sommeren er 4½ Kubikfod Vand i Secundet; Mergel søgtes og fandtes, Heden opdyrkedes, men den haarde Ahl satte en Grændse for Agermarkernes Udstrækning, og en Deel af det opdyrkede er nu falden tilbage til Lyng, saa at der for Tiden kun holdes 24 Køer paa Gaarden. Skraaningerne af Karstoftdalen tilplantedes, Have anlagdes i Læ af Fabrikbygningen, og hvis Clason havde vidst,

Wittendorff staar for Bageriet og maa beregne sig 1 Mark og 4 Skill. Lybsk for en Tønde godt bagt Rug; for Hvede-Kager etc. faar han efter Omstændighederne; men han skal sørge for, at Brødet er uden Paaklage, ellers maa han erstatte Skaden. Han har ogsaa Slagteriet under sig, skal hver Uge slagte en Stud, en Ko, en Kalv eller et Faar og maa ikke beregne sig større Fortjeneste end 1 Skilling Dansk pr. Pund. Det gælder for fersk Kød, derimod faar han for saltet eller røget Kød af et Svin 2 Mark 12½ Skilling Lybsk pr. Lispund og for Kødet af en Stud den dobbelte Betaling.

Endvidere hører Bryggeriet under Forpagteren. For hver Tønde godt og stærkt Øl, han leverer, faar han 4 Mark Lybsk og for hver Tønde tyndt Øl 1 Mark 12 Skilling Lybsk.

Saa er der Teglværket. Her faar han 7 Mark Lybsk for hvert Tusinde brændte Sten, for halvbrændte 6 hvad man nu veed med Hensyn til Træplantning i Heden, saa vilde der efter al Sandsynlighed have foreligget et udmærket smukt Resultat, thi fra hans Side blev der gjort særdeles meget. Circa 90 Tdr. Land havde været tilplantede, men den største Deel af Plantningsterrainet er stærkt ahlholdigt, og uagtet Plantningen ledes af en kyndig Planteur, blev Ahlen dog ikke gjenemgravet i Plantehullerne, end sige Heden kulegravet, og Planterne gik derfor her alle ud. En ny Plantning er nu paabegyndt paa samme Sted, men paa Basis af, at Ahlen først skal fjernes grundigt. — Imidlertid er ikke hele Plantningsterrainet ahlholdigt. Henved en 15 Tdr. Land ligge paa Dalskrænterne og paa gamle tørre lynggroede Engkroge, og her har Plantningen slaaet godt an. Smukke Partier af *Pinus sylvestris*, Rødgran og Buskfyr paa de tørre Steder, af Hvidel i de mere fugtige Lavninger i Engkrogene, og af Løvtræer, navnlig Solvpopler, Ask, Piil og Eeg i Haven, træde En imøde, naar man nærmer sig Gaarden, og den hele Eiendom har nærmest paa Grund af dem faaet et meget tiltalende Udseende. (S. 117—18).

Mark, for flade Tagsten 16 Mark og for »de røde Tagsten« 20 Mark Lybsk pr. Tusinde.

Til Forpagterens mange Pligter hører, at han skal give Fabrikspigerne Kost, Senge og Logis, og derfor faar han 90 Mark Lybsk om Aaret for hver Pige, men han skal »have stærkt at see paa Reenhed og Orden. Om Sommeren maae Pigerne være i Seng Kl. 10 og om Vinteren Kl. 9½, og Forpagter Wittendorff har at eftersee, om de ere alle der, hvorefter Døren aflukkes, for det ingen Uorden skeer. I denne Hensigt har Forpagter Wittendorff ogsaa at eftersee, at ingen Fabriksarbejdere eller andre Mandspersoner opholder sig der. Passer han ikke paa, er han tilfalden en Bøde af 6 Mark Lybsk til en Sygekasse«.^{*)})

»Pigerne maae opstaae en Time før Arbejdet tager sin Begyndelse for at de kan have Tiid at reengjøre deres Kammer og spise, og i det Hele forpligter Forpagter Wittendorff sig at holde den strengeste Tugt over Pigerne«.

Post- og Fragtkørselen fra Clasonsborg og til Kolding hørte ogsaa under Wittendorff. Hver Torsdag Morgen skulde han sende en Vogn af Sted til Kolding, og den skulde være tilbage Lørdag Middag. Som Betaling for denne Kørsel skulde han have 1 Skilling Lybsk for hvert Brev og 2 Mark 8 Skilling Lybsk for hvert Skippund Varer (320 Pund), men for smaa Pakker efter Omstændighederne.

*) Senere blev der i hvert Fald ikke altid passet for godt paa. Anders Ronnum fortalte, at Clason engang inspicerede Stuen, og da talte han formanende til Pigerne »som nowe Præst«; men kunde Karlene ikke besøge Pigerne ad den ordinære Vej, gennem Døren, saa brækkede de nogle Loftbrædder op og gik den Vej. I Kirkebogen finder man iøvrigt tydelige Spor af, at ikke alle levede et saa pænt Liv, som de burde.

I Stedet for en bestemt Sum i Forpagtningsafgift skulde Forpagteren betale de faste Afgifter, der hvilede paa Ejendommen og vedligeholde Bygningerne, og saa skulde han holde to Heste i 40 Uger om Aaret til Opdyrkning af Mosen eller Heden, og med disse skulde han daglig pløje 2 Skæpper Land saaledes, at der i de 40 Uger blev opdyrket 60 Tdr. Land.

Endelig skulde Forpagteren daglig levere Clason 5 Kander nysmalket, sød Mælk eller, hvis Clason ønskede det, holde to Køer for denne. Desuden skulde Wittendorff levere Indstaldning og Foder til 2 Heste samt levere 60 Læs Gødning til Clason.

Det øvrige i den meget udførlige Kontrakt, der flere Steder er tyskpræget i Sproget og uklar, er uden særlig Interesse. Den er underskrevet i Clasonsborg den 11. Juli 1846 af Clason og Wittendorff samt af F. C. Wagner og Lorentzen som Vidner.

Den 9. Oktb. 1849 bortforpagtede Clason sin Klædefabrik med Maskiner til Hermann Sehlmacher og Adolph Raebel fra 1. Juli at regne.*) Forpagningstiden blev sat til 6 Aar, indtil 1. Juli 1855. Forpagtingen omfattede Hovedbygningen, Valkeri- og Appreturbygningen, Bagbygningen med Sovesal, Snedkerværksted, Tørrestue etc., Smedien med Værktøj, Væveriet og Tørrehuset med deri værende Bolig, Farveri- bygningen med Tilbehør. Det forrige Restaurationshus, Folkehus samt Bageri og Bryggeribygningen, Kosachs Hus, Frickers og Paaskes Hus, Rabes og Andersens Hus, Butiksbygningen, det sydlige Teglbrænderi med Tørrehus og endelig de Haver, der hørte til nævnte

*) Der er fortalt mig, at Inspektør Köhling og Kasserer Hoffmann en kort Tid forud bestyrede Virksomheden.

Huse. Saa længe Clason ønskede at beholde den Lejlighed, Familien f. T. benyttede, skulde han have Ret der til, men skulde svare 80 Rbd. aarlig af denne.

For Forringelse af Bygningerne maatte Forpagterne aarlig trække $2\frac{1}{2}$ pCt. fra og for Maskinernes og Redskabernes Vedkommende blev Fradraget sat til 5 pCt. En særlig Vurderingsforretning blev vedhæftet Kontrakten.

Saa hedder det i § 6: Naar Forpagterne til Udvidelse og Forbedring af Klædefabrikken maatte anskaffe og opstille 4 Drousitter eller Karde-Maskiner og 1 Valtsvalker, skal Clason ved Forpagtningens Ophør overtage disse Maskiner til Indkøbsprisen $\div$ 5 pCt. aarlig for Slid. — Clason havde skriftlig Kontrakt med enkelte Arbejdere paa Fabrikken, og denne Forpligtelse overtog Forpagterne.

Interessant er det at se, at Kontrakten tilføjes en Bemærkning om, at Forpagterne havde Pligt til at vedligeholde og frede Plantningerne paa det dem overdragne Territorium, ligesom de skulde vedligeholde Sluseværket og de to Broer.*)

*) I et Amsraadsmøde i Ringkøbing, Februar 1852, behandlede Amsraadet Spørgsmaalet om Broer over Skarrild Aaer. Man besluttede »i Betragtning af den særdeles store Bekostning Opførelsen af Broen ved Skarrild Kirke vil medføre, og i Betragtning af at Vedligeholdelsen af denne Bro vil blive altfor byrdefuld for Skarrild Sogn, at tilbyde at ville bekoste en Trækfærge til Heste og Vogn med Tilbehør for Sognet, samt i sin Tid paa det bedste at ville anbefale en Ansøgning fra Sognet om at maatte oppebære Færgen paa dette Sted.

Med Hensyn til Broen ved Classenborg, da vil den i sin Tid af Amsraadet besluttede Brobygning paa Grund af Forholdene ikke kunne udføres, og den i sin Tid af Hr. Classen paatagne Brobygning af den anden Broe ved Classenborg med samt dens Vedligeholdelse vil derfor nu bortfalde under Forudsætning af,

Forpagterne skulde betale alle Skatter og Afgifter vedrørende Fabrikken, men Brandassurancen betalte Clason, og saa skulde de aarlig svare en Afgift paa 3200 Rbd. Dansk, der skulde betales halvaarlig med 1600 Rbd., første Gang paa N. Clasons Vegne til Nationalbanken i København den 1. Januar 1850, senere efter nærmere Anvisning.

Kontrakten var skrevet i København den 9. Oktober 1849, underskrevet af H. Sehlmacher og N. Clason og til Vitterlighed af J. Maag og Vogelsang. Derefter var den underskrevet i Clasonsborg den 22. Oktober af A. Raebel og til Vitterlighed af Kosach og Louis Lønnemann.

Denne Forpagtning varede til den 1. Juli 1855. Nævnte Dato gav Clason Julius August Gläsel Fuldmagt, saavel med Hensyn til Klædefabrikken som Landejendommen, til at bestyre disse Virksomheder som Repræsentant for N. Clason. Fuldmagten, der blev bevidnet af L. Lorentzen og S. Froberg, blev tinglæst den 13. Oktober 1855.

To Aar efter, den 1. Maj 1857, forpagtede Gläsel Gaarden bort for et Tidsrum af tolv Aar til Steffen Rahbæk. Forpagtningskontrakten, der er tinglæst den 28. Novbr. 1857, er meget lang, og vi maa her nøjes med et lille Uddrag:

at en Broe nu bygges paa et østligere Punkt ved Ladegaarden. Amsraadet er som Følge heraf villig til paa dette Punkt at lade en Broe opføre, hvis Hr. Classen som Erstatning, fordi han fritages for at bygge den anden Broe og for at vedligeholde denne, vil betale Halvdelen af samtlige Omkostningerne ved denne Broes Opførelse, samt at udrede Omkostningerne ved Broens fremtidige Vedligeholdelse eftersom en saadan Vedligeholdelse vil være altfor byrdefuld for Sognet. (Udtog af R. Amsraads Forhandlinger 19.—20. Februar 1852).

»De Forpagteren overdragne Jorder, som tidligere har været dyrkede, paalægges det ham efter 3 Aars Dyrkning at udlægge med for Jorden passelige Græsarter, den opbrækkede og merglede Jord derimod kan han dyrke i fire Aar og derefter udlægge med Græssorter, saaledes at Sædsiftet — Jorderne inddelt i 3 Dele, — bliver Halmblandfrugt, Halm«.

I Jorderne var sidste Efteraar lagt 8 Tdr. 5½ Skp. Rug og ved Frastrædelsen skulde Forpagteren aflevere samme Kvantum. Forpagteren modtog 2 Heste, 10 Malkekøer, 2 Vogne, 1 Plov, 1 Harve, et Sæt Seletøj til Heste og et Sæt til et Par Stude, Mejeredskeer etc.

Forpagteren skulde hvert Aar opdyrke 5 Tdr. Land Hede med 750 gode Læs Mergel, dog kun saalænge Forpagteren hos Simon Bæktoft kan forskaaffe sig den fornødne Mergel. Han skulde vedligeholde Overrislingsanlægget, skulde betale Bøder, for Skade paa Plantningen, maatte ikke grave Tørv paa Ejendommen osv.

Til Ejeren skulde han daglig levere 4 Potter nysmalket Mælk til 4 Skilling pr. Pot. Gødningen fra Hestene skulde tilhøre Gläsel og til Farveren skulde Forpagteren levere 8 Læs Gødning aarlig.

I Forpagtningsafgift skulde Rahbæk svare 50 Rd. Rigsmynt aarlig de fire første Aar, 150 Daler Rigsmynt aarlig de næste fire Aar og de sidste fire 250 Daler R. M. aarlig. Christian Rahbæk fra Viumkrog og Villads Sørensen af Sønderby indestod som Kautionister.

Afdøde Snedker Kosack fortalte mig, at Sehlmacher og Raebel tjente 5000 Rdl. i de fem Aar, de havde Forpagtningen, og det var mange Penge den Gang. Gamle Gläsel, som man kaldte J. A. Gläsel, havde

Clason ubetinget Tiltro til, og han skal have sagt: Har De Forstanden, saa har jeg Pengene! Der blev i Gläsel's Tid opført syv Arbejderboliger med to Lejligheder i hver, men de var kun smaa og tarvelige; der blev ogsaa plantet en Del Træer i hans Tid, men de fleste gik nok ud igen, og det var først under de følgende Forpagtere, at der kom Fart i Plantningen under Dalgas's Tilsyn.

Anders Ronnum fortalte, at Gläsel var en stor Nar. Folk skulde staa med Hatten i Haanden og sige Herren, saa snart han lukkede Døren op. Han blev i hvert Fald en dyr Forpagter, thi han satte, efter hvad man fortalte, 60,000 Rdl. til for Clason. Saa gik Clasons store Tillid til Manden efterhaanden over til den modsatte Yderlighed, og det skyldtes nok den fine og danskede Fru Gläsel, at der ikke blev rejst retslig Anklage mod Manden. Efter knap tre Aars Forløb, den 3. Juli 1858, blev Gläsel's Fuldmagt slettet i Tingbogen.

Den 2. Juni 1860 blev der i Vejle oprettet en Forpagtningskontrakt mellem N. Clason som Ejer og Theodor Gläsel og Andreas Schou som Forpagtere af Fabrikken. Kontrakten, der blev tinglæst den 9. Juni 1860, indeholder visse Afvigelser fra ovenomtalte med Gamle Gläsel. Der nævnes, foruden Fabriksbygningerne, et Lim- og Sæbekogeri, et Pumpehus, et Høsehus, »Huset paa Albertine Øen beholder N. Clason til Bopæl for Planteur Lorentzen« og tre Værelser i Hovedbygningen reserveres Clason til Opbevaring af nogle Maskiner lige som han forbeholder sig 2 Værelser i 2. Etage mod Nord.

Til Brug i Fabriksbygningen, Farveribygningen undtagen, maa Forpagteren skære Tørv i Mosen ved Peter Sørensen, »men noiagtig i samme Retning som hidtil

og med største Økonomi for at forebygge, at Etablis-
sementet skal komme i Forlegenhed ved Mosens Op-
skjæring«. Plantør Lorentzen maatte dog ogsaa faa
Tørv der til eget Brug, men paa Heden maatte der
ikke graves Tørv.

Forpagtningstiden blev sat til 6 Aar og Afgiften til
3,200 Rigsdaler Rigsmønt aarlig. Clason laante ved
samme Lejlighed Gläsel og Schou 10,000 Rigsdaler,
der skulde forrentes med 5 pCt. og »afdrager aarlig
paa dette Laan Halvdelen af det forløbne Aars netto
Provenu« etc.

Den unge Gläsel, der var lidt i Familie med Gamle
Gläsel, var kommen fra Schlesien. Han havde været
Husar, var en flot og beleven Mand og havde megen
Selskabelighed; saaledes spillede han ofte Kort med
Pastor Richard i Skarrild og Pastor Sørensen fra Sdr.
Felding. Blandt hans mange andre Omgangsfæller var
ogsaa en Henrik Rahbæk fra Borris. Henrik, der var
forlovet med en Lærerinde i Slumstrup, hun hed Mar-
grethe Steenstrup og var fra Kongensgaard i Nr. Nis-
sum, vilde engang absolut have Gläsel med hen at se
og beundre Kæresten, men det var højst ubetänk-
somt gjort, thi nu syntes Pigen bedre om Fabrikanten
end om Henrik, hun blev Fru Gläsel, og Henrik Rah-
bæk skjulte sig og sin Græmsel i Amerika.

Ingeniør W. Worm, der i 1872, besøgte Clasons-
borg sammen med Dalgas, har i nogle utrykte Erin-
dringer fortalt en Del om sit Ophold der i Egnen.
Worm skildrer deri Gläsel som en »lille, meget talende
og livlig Mand, klædt i samme Slags Tøj som hans
Kone (dvs. i graat Klæde) og med høje Ridestøvler«. Og om Gläsels Kompagnion, A. Schou, hedder det:
Han forestod Kontoret og Kasseforretningen og var en

stille Mand, der mest opholdt sig i sin hyggelige Ungs karlelejlighed eller paa Kontoret«.

I flere Aar var der god Gang i Fabrikken. Først i 60erne arbejdede der 30—40 Mand, i 1863—64 var der 70 Mand i Arbejde, og da gik Fabrikken baade Dag og Nat, saa travlt havde man med at lave mørkt og lyseblaat Klæde til den danske Hær.

Under Krigen 1848—50 besatte Prinsen af Noer en gang Clasonsborg med en Eskadron paa 100 Mand, efter hvad P. Egebjerg og Kosack fortalte, og da tog de tre Læs Klæde, men det meste af Lageret fik man dog skjult, inden Tyskerne kom, og det gik saaledes til: Nogle Koner, der arbejdede ved Sorteringen af Uld paa første Sal, opdagede, at der kom en Trop fjendtlige Ryttere fra Sdr. Omme; de red over de høje Bakker syd for Døvling, og inden Troppen naaede til Clasonsborg, var det meste af de færdige Stoffer gemt i en Kælder under Snedkerværkstedet, hvortil der kun var Adgang gennem en Lem i Gulvet, hvorover der blev lagt en Mængde Høvlspaaner og Skrammel, saa ingen, der var ukendt med Forholdene, kunde ane, at der fandtes en Nedgang der. I 1864 aflagde tyske Soldater ogsaa Besøg i Clasonsborg, og Gläsel red med disse et Stykke syd paa for at vise dem paa Vej, har man fortalt.

Kompagniskabet mellem Th. Gläsel og Schou hørte vistnok op i 1875. Schou, der havde været Bogholder og Kasserer, rejste derfra som en velhavende Mand, medens Gläsel, der havde passet selve Fabrikken og Selskabeligheden, var fattig, thi han var, som Fruen, i høj Grad uøkonomisk. I 1883 rejste Gläsel over til Brasilien til sin Søn, Julius Gläsel, der var født i Clasonsborg 1856; en anden Søn, Edvard Gl., der var

født 1858, blev en bekendt Anlægsgartner herhjemme — han anlagde blandt andet Haven ved Københavns Raadhus.

A. Schou var født i Ringkøbing den 25. Juni 1835, Søn af Købmand, senere Toldkontrollør i Holstebro, Schou. Han lærte Handelen hos J. C. Møller i Holste-

Clasonsborg i 1880'erne.

bro, blev derefter ansat i en en gros Klædeforretning i Vejle og kom derfra til Clasonsborg. I 1876 blev han ansat som Bogholder i Holstebro og Omegns Spare- og Laanekasse og blev fra 1880 dennes administrerende Direktør. A. Schou's Eftermæle lyder: Han var i alle Maader en retliniet, samvittighedsfuld og dygtig Personlighed. I 34 Aar ledede han Sparekassen, og han døde ugift i Holstebro den 22. Januar 1910. (Jvf. Sparekassens Jubilæumsskrift 1927).

Den 30. Marts 1881 døde Nis Clason som Rentier i Bonn. Arvingerne var de fire Sønner: Cleon Clason, Købmand i Düsseldorf, Herman Cl., Købmand i Bremen, Arthur Cl., Købmand i Manchester, og Oscar

Cl., der var Landmand i Los Leones i Buenos Aires. Saa var der to Svogre, Adelbert von Taysen, Major i Generalstaben i Berlin og gift med Albertine, f. Clason, samt Adolf Jouanne, Major i det syvende Rhinske Uhlán Regiment — han havde været gift med Amalie, f. Clason, og de havde fem Børn.

Paa Arvingernes Vegne solgte Cleon Clason ved

A. Schou.

Skøde af 1. Juni 1883 Clasonsborg (Fabrikken med Maskiner, Bygninger, Arbejderboliger, Fabriksinventar, Gaardens Besætning, Avlsredskaber etc.) til Hermann Locht fra Randbøldal. Køberen, der paa dette Tidspunkt allerede havde tiltraadt Ejendommen, skulde svare Aftægt til Chr. P. Jacobsen i Grene, og han skulde respektere Kontrakten af 17. Marts 1882 med Forpagter Gjerløff vedrørende Avlsgaarden.

Købesummen var for alle Herligheder kun 50,000 Kr. (15,000 Kr. for Løsøret og 35,000 Kr. for den faste Ejendom), deraf skulde der udbetales 10,000 Kr. konstant, og Resten maatte staa uopsigelig i fem Aar til 5 pCt. Købekontrakten blev underskrevet i Randbøldal

den 23. April 1883 af Locht og to Dage efter af Cleon Clason i Clasonsborg, og Skødet blev underskrevet i Düsseldorf den 1. Juni af Cl. Clason og tinglæst i Hammerum Herreds Ret den 23. Juni s. A.

Landbruget blev, som nævnt, bortforpagtet i 1846 til H. L. Wittendorf, men han var der ikke længe. I Skattelisten 1848 nævnes en Proprietær Lützen paa Clasonsborg, antagelig skulde han tage sig af Landbruget; men i 1850 og de følgende Aar er Lorentzen Forpagter (jvf. S. 7) og i 57 bortforpagtede Gläsel, som allerede nævnt, Gaarden til Steffen Rahbæk for et Tidsrum af 12 Aar. Rahbæk blev dog allerede i 64 afløst af Valdemar Jørgensen, hvis Broder var Farver paa Fabrikken — de var Præstesønner fra Østeregnet. Efter 1869 er Forpagterens Navn ikke opgivet paa Skattelisten, der staar bare Brugerens af Gaarden, men en Del Aar senere var der en Bestyrer Dreyer. Saa blev Avlsgaarden ved Kontrakt af 28. Marts 1882 bortforpagtet af Clasons Arvinger til Carl Gjerløff, der var kommen fra Fjederholt. Forpagtningstiden blev sat til 10 Aar, men Gjerløff kunde ikke klare Udgifterne. Han rejste til Amerika, og Locht drev derefter Gaarden nogle Aar.

Gjerløff, der var gift med en Datter af J. C. Hoffmann, Lyngby, rejste til Amerika i Foraaret 1888. Han slog sig ned 5 Mil Ø. for Omaha, begyndte med 20 Dollars Gæld, men tjente saa godt, at han snart kunde faa Konen og Børnene der over. Jorderne var saa gode og Majsdyrkingen indbringende, saa de klarede dem godt paa en Farm, som han fik uden Udbetaling, efter hvad der oplyses i et Brev til P. Kragssig.

I 1889 blev saavel Fabrikken som Avlsgaarden vurderet. Ved denne Lejlighed faar vi at vide, at der hørte

ca. 350 Tdr. Land til Gaarden, hvoraf de 200 Tdr. var Agermark, 26 Eng og 123 Hede — alt af middelgod Kvalitet. Besætningen bestod af 2 brune og 2 gule Heste, 12 Køer, 6 Ungkreaturer, 8 Faar og 4 Lam. Gaarden med Besætning, Redskaber osv. blev vurderet til 25,000 Kr. og Grenegaard, der hørte til og hvor

Clasonsborg i 1890'erne.

fra man fik Mergel, blev sat til 6000 Kr. I 1894 købte Knud og Jens Chr. Simonsen fra Bæktoft i Skarrild Avlsgaarden af Kreditforeningen, og de drev nu Gaarden sammen, indtil Knud Bæktoft i 1904 blev Eneejer. Derefter købte Chr. Jørgen Sørensen Gaarden ved Auktionsskøde af 6. Februar 1912 og flere Spekulanter havde Gaarden, indtil Direktør Fr. Lausen blev Ejer af den ved Fogedudlægsskøde af 2. April 1919.

Locht drev Spinde- og Klædefabrikken en halvsnar. Han arbejdede væsentlig for Oplandet og havde ca. 30 Mand i Arbejde. Sidst i 80'erne udlejede han

nogle Lokaler paa 1. Sal i Hovedbygningen til Frits Verner, der indrettede et moderne Spinderi og forsynede Grossister og Købmænd rundt om i Landet med sine Varer. Disse to Virksomheder gik altsaa samtidig; men senere rejste Verner til Silkeborg, hvor han nu driver en stor Fabrik.

Et Indtryk af Clasonsborg Fabrikkens Størrelse faar

H. Locht.

man af den Taksation, der fandt Sted i 1889. Det var Fabrikant Jens Jepsen fra Skjærbæk Uldspinderi i Rind og Sognefoged Arent Jensen fra Lustrup i Skarvild, der foretog denne Vurdering, der er indført i Hammerum Herreds Skøde- og Panteprotokol, Listen over Maskinerne og Vurderingspriserne gengives her: 1 Dampdekraterkedel med Rørledning (800 Kr.), 1 Dampfortætningsapparat med Dekratervalser (250), 1 Ovn til Pressepladers Opvarmning med Bolte og Plader (400), 1 større og 1 mindre Farvekype (1000 Kr.), 1 stor Kobberkedel (1200), 1 mindre do. (300), 1 stor Presse med Tilbehør (600), 1 Jerngryde (30), 1 mindre Kobberkedel (100), 2 smaa Kobberkedler (80), 3

Tørrerammer til Klæde (600), 1 Presse (200), 6 Kartemaskiner og 3 do. med Forspindere (5,600 Kr.), 2 Vulpe (400), 1 Slibemaskine (300), 1 Drejebænk med Tilbehør (150), 1 Spindemaskine med 240 Spil (1100), 2 Kædeskærere (60), 1 Overskæremaskine — Langskærer (1000), 1 do. Tværskærer (600), 2 Spindemaskiner med 150 Spil (1400), Kædebomme (100), 1 Børstemaskine (400), 1 dobbelt Rumaskine (500), 1 enkelt do. (300), 2 Maskinvævestole (1800), 1 stor Cy lindervalke (750), Axelledninger med Hængelodder, Remmemaskiner, Remme og Tilbehør (4000), 1 Kjædemaskine (50), 1 mindre Valke (150), 1 Regulator (500), 1 Rubørstemaskine (80), 400 Stkr. Rujern (750), 1 Opviklingsmaskine (80), 1 Skyllmaskine (400), 7 Stkr. Haandvævestole (700), en Mængde enkelte Dele, Værktøj, Kontorinventar etc., der blev vurderet til 4000 Kr.

Landejendommene og Fabrikken blev ved denne Lejlighed vurderet til ialt 112,720 Kr.

Papfabrik og Afslutning.

Sidst paa Aaret 1893 købte Janus Smith Clasons borg af Kreditforeningen, og saa begyndte han at fabrikere Pap og Karduspapir m. m. i Valkeribygningen ud mod Vest fra Hovedbygningen, medens Adolf Locht, Søn af den forrige Fabrikant, drev Spinderiet og Væveriet som Bestyrer. Janus Smith var født i Ny Mølle i Lem, hvor Faderen, P. Smith drev den 1808 anlagte Papirfabrik. Det var denne Virksomhed, der nu paa en Maade blev fortsat i Clasons borg.

Af en Brandtaksationsforretning 1910 fremgaar det, at der paa den Tid fandtes følgende Maskiner i Spindefabrikken: 1 Sats 2 Kartemaskiner (vurderet til 1800

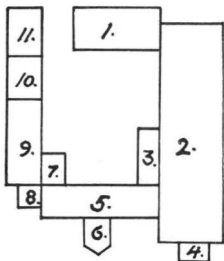
Kr.), 1 Selfactor (2000 Kr.), 1 110 Volts Dynamo, 1 Kraftspindemaskine med 150 Spindler (500 Kr.) og 1 Tvindemaskine (260 Kr.). Disse Maskiner fandtes i Hovedbygningen, og i en Tilbygning, kaldet Volferis bygningen, til Hovedbygningens søndre Gavl var opstillet 1 Uldvulf (225 Kr.), 1 Kludevulf (350 Kr.) samt 1 Kartemaskine (300 Kr.).

J. Smith.

I Papirfabrikken var der blandt andet opstillet 1 Papirmaskine (2250 Kr.), 1 tredobbelt Presse (600 Kr.), 1 Beholder til Papirmasse, 1 Papvalseværk (1350 Kr.), 3 Hollændere (3600 Kr.), 1 Kludeskærer (300 Kr.), og 1 Paptørringscylinder med Filt (1700 Kr). Turbinen (Maklers Patent) blev i 1910 kun sat til 2600 Kr.

Men nævnte Virksomheder gik ikke godt. Fabrikken laa altfor afsides, Konkurrencen var for stor og Tiderne onde. I 1913 blev Spinderiet og Væveriet nedlagt. Adolf Locht købte et Sæt Karte og Spindemaskiner; med disse begyndte han en beskeden Spindesfabrik i Østergade i Herning, og denne drev han en Snes Aar. Det var den sidste Rest af den før saa

1. Økonomibygning; 2. Hovedbygning; 3. Kedelhus; 4. Halvtag; 5. Papfabrik; 6. Turbinehus; 7. Hus til Skruepresse til Pap; 8. Hus med Varmesrør og Centrifugalblæser, der satte Varme ind i Tørrestuen (9); 10. Smedie og 11. Staldbygning. Udenfor dette Komplex laa Væveribygningen, der nu var omdannet til Pakhus, et Oplagshus, en Pavillon med Restaurant etc.

A/S Clasonsborg Papfabrik 1913.

stolte Fabrik; de øvrige Maskiner blev slaaet i Stykker og solgt som gammelt Jern.

Papirfabrikken gik samme Aar over til et Aktieselskab, A/S Clasonsborg Papfabrik; der blev indlagt en stor Dampmaskine og Klædefabrikkens store Lokaler skulde nu bruges til den udvidede Produktion, men Virksomheden fik en brat Afslutning. Janus Smith købte Bruunshaab ved Viborg, hvor han anlagde den Fabrik, der nu drives som A/S J. Smiths Papfabrik med Oscar Smith, Plejesøn af Janus Smith, som Direktør. Clasonsborg Fabrikken blev overtaget af Kreditforeningen i 1914, stillet til Auktion og solgt til en Carl Urban for 21,000 Kr. — Køberen havde en anden Prioritet i Fabrikken paa 10,000 Kr., men dens Dage var talte, alt var nu i Forfald, og selv Plantagen, der dog var inde under Fredskovforpligtelse, blev delvis hugget op og gjort i Penge. Den ene større Vandal end den anden optraadte som Køber og Sælger, og saa kan

man passende bruge den gamle latinske Sentens: Sic transit gloria mundi! Saaledes forgaar al Verdens Herlighed.

Men der var jo en Sagnfugl, der hed Phønix, denne brændte sig selv, men steg i forynget og smukkere Skikkelse op af sin Aske, og saaledes gik det ogsaa med Clasonsborg. En skønne Dag kom en Mand, der saa, hvilke Skønhedsværdier og hvilke Muligheder, der laa gemt her. Direktør Fr. Lausen fra Aarhus købte Resterne af den mishandlede Fabrik og Gaard. Han ofrede en mægtig Kapital paa at trylle det nye Clasonsborg frem, og nu kommer der hvert Aar en Mængde Turister og Landmænd for at studere og glæde sig over Naturen og det hypermoderne Landbrug her ude.

GAMLE VESTJYSKE VEJE

Af Emil Bloch.

Som Traadene i et Edderkoppespind drager sig paa Kryds og tværs hen over den jyske Halvø et bristet Net af knudrede, dybe Vejspor, af hvilke mange er Resterne af de gamle Oldtids- og Middelalderveje. Som Furerne i et ældet Ansigt taler disse Spor deres tavse Sprog. Og som Linierne i det gamle Ansigt taler om alt det, der er gaaet hen over Oldingens Liv og har formet det, saadan læser vi i de dybe, ujævne Spor paa de gamle Veje om det, der har været med til at skabe vort Fædrelands Historie.

Langs ned gennem Jylland fører flere af disse som ældgamle Hovedfærdselsaarer. Paa nogle Steder fremtrædende, ærværdige Veje, paa andre udviskede og næppe til at spore. Hvilken af dem, der er ældst, ved man ikke, men sandsynligvis har Hærvejen, som kløser Jylland midtvejs fra Isse til Fod langs Højderysgen, spillet den største Rolle, thi her er Færdsel trukket til fra begge Sider, og derfra har vi de fleste historiske Efterretninger.

Lad os imidlertid begive os vesterud til de mere øde Egne og foreløbig følge et Stykke af den gamle Storrute langs Vestkysten paa Strækningen fra Skjernsbro ad Holstebro til og søge at udrede dens oprindelige Løb og klarlægge lidt af det, som fremgaar af Historien og Sagn og det, som endnu huskes af alder-

stegne Folk, ellers vil en hel Del snart være glemt og vort Land blive et Minde fattigere.

Skjernbro—Ringkjøbing.

»Kongevejen«, »Æ gamle Waa'es« eller »Æ gamle Landevej«, som den nu hedder i Folkemunde her paa Egnen, indebærer i sine Navne en vis Klang; man aner noget forbigangent stort, og Tankerne ledes tilbage til hine Tider, hvor Kongefærd med mægtigt Tros og vuggende Karme og Karosser satte sit Glanspræg paa Færdselen ad den store Indvandningsvej nordpaa, Udfærdselsvej mod Syd. Og vi mindes, hvad vi har hørt om Vejens Storhedstid som Handelsvej gennem Aarhundreder, da Tusinder og atter Tusinder Drifter Kvæg, Heste, Svin, Faar og Gæs under Drivernes Raaben, Banden og Skælden møjsommeligt arbejdede sig sønderud ad Holsten til ad de sandede, dybe Spor.

Tidernes Skiften har paa nogle Strækninger forandret den gamle Kongevejs Udseende, idet den ny Landevej, Chausseen, anlagt i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, delvis følger dens gamle Løb, mens den sine Steder viger mere eller mindre bort fra den og lader den upaaaagtet følge sin gamle, kloge Færd i større og mindre Buer gennem Hede og Mark. Thi kløgtig er fra første Færd Vejens Retning draget. Saare genialt har vore Forfædre forstaaet at føre den, hvor der var færrest Terrænvanskeligheder, og hvor det efter gamle Tidens Forhold passede bedst at optage Forbindelse med Bebyggelse, Møller m. v., samt hvor det var lettest at indrette Vadesteder eller om nødvendigt bygge Broer. Den er draget, hvor den vejfarende kunde benytte Gravhøje og Bavner som

Vartegn. Saa praktisk har Anlægget af de gamle Veje været, at man paa Steder, hvor man i Nutiden har ment det formaalstjenligt at bane nye Linier, har maattet ty tilbage til de oprindelige Løb. Nogle Steder paa ikke saa korte Strækninger gennem Hede, Plantager og tyndtbebygget Land sover Vejen endnu sin Tornerosesøvn, andre Steder har Hedeopdyrkeren gaaet den nær med sin Plov, og enkelte Steder har Ploven behandlet den, og den har maattet vige for Kornland. Trods alt kan den alligevel spores og følges i hele sit Stræk, undtagen hvor bymæssig Bebyggelse har fundet Sted, men der kan gamle Kort og gamle Folks »viden Besked« rette paa Mangelen. Der er kun faa og sparsomme historiske Efterretninger om denne Alfarvej. Den har gaaet gennem øde Egne, men mens Seklerne kom og svandt, har den været Vidne til, hvordan Landskaberne forandrede sig, set de sidste store Skove forsvinde, set Hede og Ager kæmpe om Herredømmet og set Nutidens Naaleskove vokse frem.

Naar den rejsende paa sin Færd sydfra for ca. 100 Aar siden var naaet Tarmkær og dermed de ved Vinstertide tidt saare vanskelige Overfartssteder over den store Aa's forskellige Grene i Skjernaadalen og saa mod Nord, faldt hans Øje paa Konturerne af trende Gaarde, af hvilke den midterste hed Skjernbrogaard og laa paa det faste Land umiddelbart ved den store Skjern Bro. Det var det gamle Brohus og Værtshus, som laa der og indbød til Forfriskning og Hvile. Til Tider var Broen der, til andre Tider havde Is og Flod ødet den. Der fortælles om mangan Vandrere, som i Taage eller Mørke, eller naar Vandet stod højt over Sump, Eng og Vad, har taget fejl af Vejretningen og sat Livet til.

Ældgammelt er Overfartsstedet ved Skjernbro og maa betragtes som det egentlige Sted for Stortrafiken gennem umindelige Tider over Danmarks vandrigeste Aa efter Gudenaen, det værdige gamle Herreds- og Sysselskel. Med den vide Udsigt laa som Vogter for Overfartsstedet ca. 3 km øst for Broen ude sønden Storaen, mørk og truende, den ældgamle Borg Lundenæs, hvorfra Kuren paa Borgtinden kunde holde Udkig og støde i sit Horn, naar mistænkelige Rytterskarer viste sig paa Vejen, og der mentes at være Ufred i Vente.

Første Gang vi historisk hører Skjernbro nævnt som Overfartssted, er, da Kong Hans til Hest sank i Bløde i Tarmkær ca. 1300 Al. ret i Sydøst for Broen. »Han kom ind til Bromanden ved Skjernbro, hvor han blev gjort en Ild fore, der fik han rene Klæder paa. Samme Tid blev hans Naade betagen af en Febris« ¹⁾. Kongen fik sin Helsot af det kolde Bad, laa, som det siges, syg paa Lundenæs, men fortsatte kort efter Farten til Aalborghus, hvor »Gud kaldte hannem d 20 February i det Aar 1513« ²⁾. 1534 kommer Kristian den Tredjes Feltherre Johan Rantzau med sine Knægte dragende fra Varde og slaar Bondes hæren, Kristian den Andens Tilhængere, som vilde forsvare Skjernbro og delvis havde brudt den af, paa

Flugt. Rantzau gør Broen i Stand og drager videre mod Nord ³⁾. 1537 drog Kristian den Tredje denne Vej med Nattekvarter i Ribe, Brøndum, Varde, Lunde, Lundenæs, Ringkjøbing, Ulfborg eller Tim og Holstebro ⁴⁾. 1542 overnatter samme Konge i Ribe, Brøndum, Varde, Luneborg (Lønborg), Ringkjøbing, Holm og Holstebro ⁵⁾. 1545 rejser Kongen atter her og overnatter da i Ribe, Brøndum, Varde, Lunde, Lundenæs, Ringkjøbing, Holm og Holstebro ⁶⁾. Naar Kongen sønden Tarm har fulgt en anden og vestligere Vej end den direkte Alfarvej over Lyhne Hede, har han vel haft sine Grunde dertil. Maaske har denne Rute i hine Tider særlig været benyttet af Kongerne, paa denne Egn laa jo flere adelige Gaarde, ikke at forglemme Kongsgaarden Lønborggaard. Maaske har vi her den rette ældgamle Kongevej. En Strækning i Lønborg kaldes endnu »æ Kongvej«. 1638 indberetter Præsten i Skjern til Dr. Ole Worm bl. a.: » — — den store Skiern aae, som skiller Hardsyssel och Wardsyssel at, och exponerer den sig udi fioren it halff milvegs herfraa, oc offuer samme aae her i sognen ehr en stor lang broe, huor Kong . Maytz . tholdsted ehr, huor gaar aarlig 100 rixdaler aff til Cronen, och strax paa hin side broen er en stor engslett, kaldis Tharrumkier, flux naffnkundig for den onde wey, der er offuer om winteren, efftersom all den fart fra Ribe, Warde etc. til Thye, Wendsyssel, Wiborrig etc. falder offuer samme Skiernbroe« ⁷⁾. Præsten nævner ogsaa »Kong Hansis pytt«. 1733—35 hedder det i et Tingsvidne: »Det er saavel uden» som indenlands nok som vitterlig og bekendt, at en stor Landevej af urgammel Tid, kaldet Herrestræde, har været og fremdeles bør være over Tarmkær« ⁸⁾. 1824 passerer Frederik den Sjette

Broen paa Rejse fra Holstebro og Ringkjøbing mod Varde og Ribe ⁹⁾. Disse Beretninger tjener nok som Bevis paa Broens Ælde og Betydning.

Skjernbrogaard har i Seklernes Løb skiftet Udseende adskillige Gange, og den nuværende Gaard, som er opført ca. 1900 paa samme Sted af Sognefoged Hans Andersen, fører stadig det gamle Navn, og endnu er i Live de seks gamle Lindetræer foran Salshuset, plantet omkring Aar 1800 af den daværende Ejer, Landkommissær Petersen ¹⁰⁾, og som saaledes er ca. 140 Aar gamle, en smuk Alder i Vestjylland for disse vindudsatte, men som det har vist sig, sejglivede Kæmper.

Afdøde Fru Kaptajn Kjær meddeler i efterladte Papirer, at hendes Morfar, Peter Halskov, som havde været Forvalter hos Kammerherre Lüttichau paa Tjele, paa en Hest — Tjeles bedste Ridehest — som Kammerherren havde foræret ham for tro Tjeneste i 25 Aar, en Efteraarsdag i 1804 kom ridende til Skjernbrogaard og blev saa forelsket i Stedets skønne Beliggenhed, at han købte Gaarden. Han overtog den 1806 efter Ejeren, førnævnte Landkommissær Petersen, som imidlertid havde bygget den vestfor liggende Gaard Petersminde, den nuværende skønne, gamle Dommergaard ¹¹⁾. Fra 1532 til 1796 holdtes Birketinget, Tinget for Lundenæs' Bønder, oprettet af Frederik den Første, paa Skjernbrogaard, og Birkets Retterssted »Gallehyw«, laa østerude i Sognet. 1796 flyttedes det gamle Bølling Herredsting fra Hanning, hvor det fra Arilds Tid havde været, hertil, og Retten plejedes da i den gamle Krogaard indtil 1829 ¹²⁾, og man kan vanskeligt tænke sig et mere ideelt Tingsted for Herred og Birk end her ved det store Overfartssted, hvor

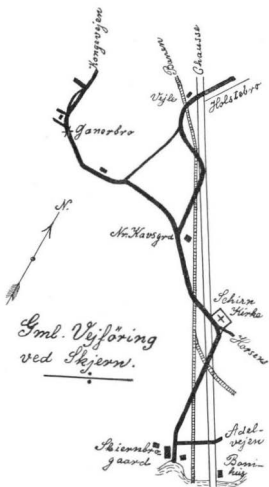
Veje fra alle Sider stævnede til. 1829 fik Herredet sin egen Foged paa Petersminde, som erhvervedes af Staten. 1839 kom Fru Kjærs Fader, Vejbetjent Casper Stilling, ogsaa ridende til Skjernbrogaard og overtog den, foruden at han samtidig en Tid var Ejer af Lundenæs¹³).

Skjernbrogaards Betydning som Kro strakte sig indtil noget efter, at den ny Chausse i 1847 anlagdes derovre øst for Aaen, hvor Bomhuskroen derefter byggedes. 1857¹⁴) spiste Frederik den Syvende og Grevinde Danner Frokost med Kyllingesteg i denne Kro. Den sidste Krovært i Skjernbrogaard var Madsdam Lybecker, som nedlagde Privilegiet. Sidste Kromand i Bomhuskroen hed Jens Thomsen, Jens Bomhus kaldet. Han flyttede i 1892 sin Bevilling til et lille Hus i den begyndende Skjern Stationsby. Paa denne Plads opførtes senere det nuværende Grønlunds Hotel, der sidder inde med Bevillingen.

Med Porten til Hardsyssel slaaet op begynder vi saa at følge Kongevejen, i Folkemunde undertiden paa et lidet Stræk kaldt »Kong Hans' Vej«. Ret i Nord gaar den, bred og anselig, delvis flankeret af Grøfter. Paa et lidet Stykke er den farbar, saa lister den sig ind i en Granplantage, men forinden sender den en Udløber i Nordøst, den urgamle Adelvej ad Viborg. Med hulslidte, forrevne, dybe Spor Side om Side, godt gemt og beplantet, drager Vejen omtrent i ret Linie og krydser først Banelinien Skjern—Varde, derpaa Herningbanen ved Vogterhuset og Chausseen, saa gaar den gennem Haver og bebygget Jord til Skjern Kirkegaardsdige. Men trods Bebyggelse og Haveanlæg kan man stadig øjne den som en Lavning i Terrænet. Ved Kirken laa i gamle Dage en Smedie,

hvor den ridende kunde faa sin Hest skoet og den agende sin knirkende, træakslede Vogn smurt og »standet«, før han begav sig ud paa den møjsommelige Rejse over de store Heder. Inden vi forlader Skjern Kirke, der skal være en af de fire ældste Kirker i Hardsyssel, kan vi ikke undlade at mindes Skattefundet, der blev gjort her i 1915, da der tilbyggedes et Sideskib mod Nord. Skatten fandtes inde i Muren under en af Bjælkerne i et lille, malet Træskrin og bestod af ni Sølvmonter og Medaljer, syv Fingerringe af Guld, fire Hængesmykker, de to af Guld, de to af forgyldt Sølv. Sagerne laa i et lille Læderskrin med forgyldte Ornamente, og paa nogle af dem fandtes Initialerne I. G. H., der utvivlsomt hentyder til Sognepræsten Iver Gregersen Hemmeth, der var Provst i Skjern fra 1628 til 1684, den samme, som skrev foranførte Præsteindberetning i 1638. Skatten er sikkert gemt her af Frygt for langfingrede Krigskarles Gridshed under Svenskekrigen 1657—60. At den ikke senere blev fjernet fra Gemmestedet, har muligt sin Grund i, at den, som skjulte den, var omkommet¹⁵⁾.

Syd for Kirkegaardsdiget afviger den ældgamle Hovedvej ad Horsens og Kolding fra Kongevejen, der nu paa et Stræk ikke er saa let at spore, da den er meget bebygget. I en Bue i Vest og Nordvest bliver den efter at have krydset Chausseen, Kirkeaaen og Banen atter synlig. Paa nuværende Baneterræn, om trent ved Gasværket, laa, før Byens Tilblivelse, en gammel Gaard, Nr. Kavsgaard, og her forkyndte først en Vejvisersten, at herfra udgik i Nordøst den gamle Landevej direkte ad Holstebro. Den nuværende Gade i Skjern, Kongevej, er en Del af den gamle Kongevej, der nu fortsætter ad Ø. Smedegaard til

Ganer Bro over Ganer Aa. Denne Bro laa tidligere en lille Kende østligere end nu, og herfra udgik nord for Ganer Brohus, nu syd for og i grundforbedret Stand, Vejen gennem V. Skjern og Stauning.

Mod Nord øjnes den gamle Majestæt, Kongevejen, delvis som en elipseformet, tvedelt Stribe i Jordsmonnet, til Dels som Markvej, der med smaa Sving snor sig frem. Og er vi kommet ca. 400 Al. fra Broen, op

dager vi et Vejsving i Vest og en meget bred, forladt Vej, begrænset af et højt Dige i Nordsiden, det er den ældgamle forlængst aflagte Handels- og Drivvej mod Stauning. Vel 1000 Al. kan vi følge den, saa fortaber den sig i inddraget dyrket Land. Mens vi møjsomme-

3 Milepælen paa Kongevejen
i Ganer.

ligt vandrer videre mod Nord ad Kongevejen, falder Blikket øst for Vejgrøften paa en firsidet tilhugget høj Granitsten med et indhugget 3 Tal, den gamle Milepæl, der angiver 3 Mil fra Ringkjøbing. Den har vel staaet her sine 250 Aar.

Paa kongeligt Bud af Kristian den Femte udførte den udmærkede Matematiker og Astronom Ole Rømer fra Aar 1681—88 som bekendt et lige saa vigtigt som kæmpemæssigt Arbejde ved at foretage den store

Landmaaling og udarbejde den første Matrikel for hele Landet, Hartkornsansættelse, Indførelse af ens Maal og Vægt, Forbedring af Befordringsvæsenet og ikke mindst Indgrøftninger, Regulering af og Anbringelse af Milepæle langs de paa den Tid vigtigste Hovedfærdselsaarer. Paa en Mils Strækning stod fire Stenpæle, en for hver Fjerdingvej, indhugget henholdsvis en, to og tre Prikker paa tre mindre Sten og Tallet for hver fulde Mil paa den større Milepæl. Vi har altsaa her igennem et fortrinligt Billede af, hvilke Veje der var af særlig stor Betydning for Datidens Færdsel. Desværre finder vi nu paa lange Strækninger kun enkelte af Ole Rømers Milepæle. Særlig hvor Opdyrkning langs Vejen foregaar, forsvinder de efterhaanden. Det maa have været en meget Lettelse for de vejfarende, da Vejene, som før gik ud og ind, Spor ved Spor over stor Bredde, fik en fastere Form, og de kunde tælle sig til Rette med Vejlængden.

Kommet lidt længere frem, hvor Banen krydser Vejen, ligger Vogterhuset paa denne. De dyrkede Marker bliver sparsommere, endnu et lille Stykke, og Vejen snegler sig sindigt og sejt af Sted, til Dels kun brugt til lokal Færdsel, gennem Hede paa sin Vandring fra Vesterhavsfladen fremad mod Højderne paa den vestlige Del af Jyllands største Bakkeø, Skovbjerg Bakkeø, der mørk og dyster toner frem foran i »de Dejbjerg Bakker«. Paa vor venstre Haand hæver sig et Stykke borte to lige saa mærkelige som skønne Bakkeformationer benævnt flade og toppet Kvembjerg (Qvindbjerg), ved hvis vestlige Fod Kvembjergs hus (Rakkerkulen) laa indtil 1837, nøjagtig der, hvor det trebundne Sogneskels Knude knyttedes mel-

lem Skjern, Dejbjerg og Stauning. Kvembjergbakkerne er Optakten til Højdedraget, som nu gaar over i Vognbjerg Hede. Vognbjergnavnet er gammelt, og hvad er Oprindelsen til det? Man har jo Lov at tænke og formode, at det har sin Tilknytning til de i 1881—1883 ude i Dejbjerg Præstegaardsmose ikke langt derfra fundne Dele af de berømmelige Dejbjergvogne, nu en af vort Nationalmuseums fornemste Skatte. Da Vognene i den førromerske Jernalder har været i Brug ved de hedenske Fester, kan de jo godt have haft deres Stade i en Gudehov paa Vognbjerg Bakke. Lidt vest for Vejen, godt gemt, vælder ud af en Lyngbakke Abrahamkildens klare Vand. Kildens Navn stammer rimeligvis fra Skøjerfolkets Høvding Abraham Mussen. Her er nu saa fredfyldt og skønt at dvæle, men i forrige Tider huserede hans stakkels retsløse Folk paa dette Sted. Udskudt af Menneskeheden som en Pariakaste levede det her omkring sit stærke, marvsfyldte Liv efter selvskrevne Love, der inden for dets eget Samfund var lige saa frygtede og bindende som Samfundets uden for. Og mellem Porse og Lyng, mens Kilden sagte rislede, gik Tonerne ofte højt i Sommernatten, mens ranet Bytte deltes ved Lejrbaalets Skær, eller det klukkede og lo, naar Elskovsleg drev sit Spil mellem de høje Bakker. Bag de sortladne, lyngklædte Dejbjerg Højders skærmende Ly kunde det jagede, udstødte Folk fjæle sig. Vi finder endnu hist og her i og nær Sogneskellet Lerdynger og et lidet Kaalgaardsdige, som fortæller, at her laa en af hint Folks fattige Hytter.

Længere fremme foran Højdedragets Fod, lige ind til og Øst for Vejen laa Sorte Kro indtil i Juli 1859, da den blev Flammernes Bytte. Stedet markeres nu

kun i Pløjelandet ved et rødt Skær i Mulden og enkelte smaa Murbrokker. De gamle rystede betænkeligt paa Hovedet, naar Talen faldt paa Dejbjerg Hede og Sorte Kro, som laa der paa det øde, meget ensomme Sted og fra gammel Tid var ilde berygtet som Tilholdssted for Smuglere og meget Pak. Vi ved, at naar Studedrivere og Prangere med fyldte »Pengekatte« drog hjem fra Markederne i det tyske, slog de gerne Følge, jo flere jo bedre, før de naaede Sorte Kro, for saa kunde der let vanke Slagsmaal og Røveri. Det er her, Carit Etlar begynder sin Fortælling »Madsalune«, hvor hans Model til Kromanden er den rigtige daværende Kromand, Kræ Engsig. Ogsaa paa selve Vejen var det farligt at færdes, og der gaar sære Sagn, bl. a. om Skøjerkvinden Lange Margrethe, en farlig stor og gruttendes stærk Kvind, som huserede meget paa disse øde Hedeegne og holdt til med alskens Skarnsfolk. Hun skal paa sit Dødsleje have bekendt at have slaaet fjorten rejsende ihjel, fortrinsvis paa Lyhne Hede. Kroen havde ikke kongeligt Privilegium, men havde alligevel ved sin Beliggenhed en vis Berettigelse som Værtshus og Bedested for Handelsfolk og Fragtmænd, hvilke sidstes store Vogne var overspændt med rundbuede Sejl. Den sidste Kromand var Anders Meinert, som efter Branden flyttede Virksomheden over til den ny Landevej lidt Øst for, der da var under Anlæg. Arbejdet med denne blev dog standset en Tid og først fuldført efter Krigen 1864.

I lige Linie nordpaa opad Bakken fortsætter Kongevejen nu, indtil den paa Højden, nogle faa Favne fra Chausseen, drejer ad Nordvest.

Vi har alt mødt nogle Forposter i Form af knud

rede, vindstrøgne Egepurrrer og er nu inde paa Hedeselskabets Domæne, hvor Øjet mellem de unge Fyr fanger spredte Egevækster, som fra Pur har rettet sig til Stammer i Læ af Fyrrene og nu følger med disse i Højden. Nogle faa hundrede Alen vestpaa og opad krones Bakkens Top af to prægtige Oldtidshøje, synlige viden om, og hvorfra forðum Bavnen lyste, Vars tegn af høj Værdi. Umiddelbart ved Siden af disse Høje toner Dalgasmindet frem, et obeliskagtigt Monument, hvis Indskrift:

Golde Hedes sløvende Væsen
sejrrigt han overvandt.
Liv han tændte. Kæmperøsten
Vej til Folkets Hjerte fandt.

fortæller om det store Eventyr, der er sket paa Jyllands Heder siden 1866.

For kun 35 Aar siden var alt her, næsten saa langt Synet rakte, den mørke, uberørte Hede, plettet med Egepur, og gamle snirklede Hjulspor ristede Runer i Lyngskjolden. De fleste fortalte, at de havde været Hovveje til de Skram'ers Borg, Dejbjerglund. Men saaledes havde Egnen ikke altid set ud. Her havde staaet mægtige Skove, hvis Kroner havde ludet ud over Vejen for maaske indtil tre Sekler siden.

I den graa Oldtid efter den sidste Istid for over ca. 12,000 Aar siden fremkom der efterhaanden Skov omtrent overalt, og der er Beviser nok for, at der i Vestjylland, ja helt ud til Vesterhavet, har staaet Skov De geologiske Undersøgelser bekræfter det i høj Grad. Takket være Tørvemoserne, der er som en stor Videnskabsbog, vi kan slaa op i og lade fortælle, hvilke Træsorter de forskellige Tidsperioder har fo

stret, kan vi ogsaa slutte, at Klimaet har undergaaet store Forandringer fra Tidernes Morgen. Efter Istiden, da Klimaet endnu var raat og barskt, fremkom først Bævreaspperiodens Tid, hvor dette Træ til Dels i Forening med Birk dannede Hovedbestanden. Aspen eller Espen, som den ogsaa kaldes, har under de vanskelige klimatiske Forhold den Gang kunnet indlede Skovvegetationen, fordi den var sejt og haardfør. Den maatte formere sig ved Udløbere, fordi Temperaturen ikke var høj nok til, at modent Frø kunde danne sig¹⁶⁾. Efter som Klimaet mildnedes, fulgte en Periode, hvor Skovfyrren blev det fremherskende Træ. Efter denne Tid blev Egen den dominerende, og fra den Tid er vore skønne Egekrat Levninger. Vi maa ikke tro, at de nævnte Perioder er skarpt afgrænsede, nej, Overgangene er sket langsomt og gennem Aartusinder gledet over i hverandre. Blade og Frugter af en Mængde Træsarter beretter om, hvilket forskelligt Planteliv, der har udfoldet sig gennem de vekslende Perioders skiftende Klima. Det er paa Bakkeoparterne, Skoven før eller senere sidst er forsvundet, dels i den forhistoriske, mest i den historiske Tid, og vi vil næsten altid se, at hvor der mellem Moserne med deres Skovlevninger og Krattene findes Hedestrækninger, som er plettet med Pur eller enkelte Enebærbuske, viser det hen til, at Skoven engang var sammenhængende¹⁷⁾, saaledes ogsaa her i Dejbjerg Bakker, hvor Egekrattet paa Bakkens Sydvesthælde har staaet i Forbindelse med Bjørnemose 2—3 km længere østpaa. Bjørnemose, Navnet kan vise tilbage til Fyrreperioden for 7—8000 Aar siden, da Bjørn, Elg og Urokse aandede i de Skove, fra hvilken Tid de umaadelige Mængder Rødder og Stammer i denne

Levninger af Egeskoven i Dejbjerg.

Foto: Henry Bloch.

Mose skriver sig, og i hvis Tid Manden fra den ældste Stenaldertid levede og jagede sit stolte Bytte. Naar vi i mange Moser finder Rester af Hasselgrene og Nødder, vild Kirsebær o. s. v., vidner det om en vidunderlig Fortidsskov med et mildt Klima i Bronzealderens Egetid for ca. 3000 Aar siden. Begiver vi os ind i et endnu ikke altfor lille og mishandlet Krat med knudrede, krogede og forvredne Egestammer og busket Undervækst af Ørnebregner, vil vi her kunne erfare, hvorledes Kampen paa Liv og Død gennem Tiderne har staaet, Art mod Art, Individ mod Indi-

vid; ingen Forstmand var der til at lede Krigen. Vi drømmer os nogle Tusindaar tilbage i Tiden, vi er simpelthen i Naturskoven, i Urskoven.

Skovenes Udbredelse i Hardsyssel kan i korte Træk betegnes omtrent saaledes: Vest for en Linie draget fra Idom over Brejninggaard til Dejbjerg og Borris har Skoven paa faa Undtagelser nær næppe spillet nogen Rolle i den historiske Periode. Hvad der ligger Øst for samme Linie har i den historiske Tid haft ikke faa Skove mest mod Øst og Syd, hvoraf de sidste forsvandt i Slutningen af det 16. Aarh.¹⁸⁾. Stednavne taler mere eller mindre spredt til os om svunden Skov, enten ved direkte at nævne Skov eller Træsarter eller indirekte gennem By^s, Bo^s, Dyre^s eller Stednavne sat i Forbindelse med Skov. Naar vi nu om Dage ser paa de spredte og sparsomme Skovsrester, kan det falde lidt vanskeligt at forstaa, hvorledes Selvejerbønderne i Middelalderen til Dels kunde svare deres Afgift til Kronen i Skovsvin og Skovsogne — Svine fedede ved Løsgang i Skoven og raat Tømmer til Vogne. Lundenæs Slots Jordebog fra 1448 fortæller os, hvad der fra de forskellige Sogne ydedes i Afgift i Form heraf. Et lille Uddrag lyder saaledes:

Skernæ soghen (Skjern)	Fra 11 skoffsvin.	Fra 2 skoffvogn.	
Detbiere » (Dejbjerg)	» 7	» 6	»
Leem » (Lem)	» 1	» 0	»
Herningh » (Hanning)	» 8	» 1	»
Staffningh » (Stauning)	» 20	» 10	» ¹⁹⁾

Ydelse i denne Form er imidlertid et ubedrageligt Tegn paa Skovens Udbredelse den Gang og vedblev indtil Matrikuleringen 1688, men har vel sagtens ikke kunnet vedligeholdes gennem hele denne Tid, da

Skovene hurtigt svandt i Løbet af dette Par Aarshundreder, og er da antagelig blevet afløst af staldfedede Svin eller Penge.

Naturkræfterne har været stærkt medvirkende til Skovens Undergang, idet Hævninger og Sænkninger er foregaaet, Tilsanding af Vandløb har dæmmet op for frit Afløb og derved paa lave, flade Strækninger dannet stillestaaende Vand, der trængte Skoven bort og derigennem fremkaldte Kær- og Mosedannelse.

Men Mennesket var fra Arilds Tid Skovens værste Fjende, idet det i Tidernes Løb hensynsløst og med Uforstand ryddede og huggede løs paa den. Kampen var haardnakket, Skoven tilbageerobrede ryddet Land ved at selvsaa sig, men Mennesket tog omsider de sidste gamle, oldengivende Træer og blev til sidst Sejrherre. Allerede langt tilbage i Oldtiden begyndte man at indtage og dyrke mindre Arealer af den bedste Jord, som tit var den, hvorpaa der stod Skov. Man ved, at der blev drevet Agerbrug for ca. 4000 Aar siden, hvilket fremgaar af arkæologiske Fund. Oldtidsagrene med de saakaldte Digevoldinger vidner om Dyrkning et Par Tusinde Aar tilbage i Tiden²⁰⁾. Saaledes findes i Dejbjerg ca. 1 km Øst for Kongesvejen en mindre, men vel nok den smukkeste og tydeligste Forekomst af terrasseformede Oldtidsagre paa Øst- og Sydsiden af den saakaldte Troldebanke, som før den Tid bar Skov.

Fra Middelalderens Begyndelse Aar 1000 indtil omkring det 12.—13. Aarhundrede kan man regne med, at store Skovstrækninger er ryddet for at skaffe Muligheder for stigende Opdyrkning²¹⁾. Og Følgen udesblev ikke: Læt forsvandt, Sandet føg, Klitter dannedes og flyttede sig og ødelagde den opdyrkede Jord.

Lyngen fik Indpas, større Strækninger og Landsbyer blev øde, og Befolkningen forarmedes. Og jævnsides hermed fulgte i Perioder Ulykker, som fortsatte Hærværket mod Skoven: Borgerkrigene i det 12. Aarhundrede, indre Uroligheder under flere mindre duelige Regenter indtil Rigets omtrentlige Opløsning, der endte med Grev Gerts Fejde 1340.

I det Herrens Aar 1349 rugede Ulykken tung og knugende over Landet. Ad de mest befærdede Strøg, saa og Kongevejen, kom en mørk Skygge vandrende: Byldepesten, den sorte Død! Og i dens Spor fulgte Knokkelmanden med Leen, som foretog sin Høst saa grundig i Løbet af et Par Aar, at de i Forvejen tyndt befolkede Egne de fleste Steder omtrent helt affolledes. Senere Tidens Farsoter fulgte. I Skjern Kirke forkynder en Tavle saaledes, at Aar 1603 døde i en Tid af tre Maaneder 107 Mennesker af Sognets 400 af en smitsom Pest. Denne sidste Farsot 1602—03 spredte Øde og Rædsel i Jylland²²⁾, og Lyngen tog Overhaand. Det umaadelige Forbrug af Træ i Forhold til Befolkningen gennem hele Middelalderen tæredes ogsaa svært paa Skoven. Der brugtes til Hus- og Skibsbygning, til Redskaber og Brændsel, herunder til Svidning af Trækul til Jernudsmeltning af Myrsmalm. Hine Tidens Løsgang af Kreaturer, Heste, Faar og Geder ødelagde den unge Opvækst. En anden stor Plage var Vildtet. I Jylland var Skovene bekendt for deres Rigdom paa Sturvildt. Der var en saadan Oversflod deraf, at f. Eks. Udbyttet af Kongens Jagt i August 1593 beløb sig til 1600 Hjorte foruden andet mindre Vildt²³⁾. Fæstebønderne var ligegyldige med Skovens Behandling. Skovtyverier florerede og blev en Næringsvej, og det blev en vedtaget Sætning, at

»falsk Ed i Skovtyverisager er ingen Synd«²⁴). 1733 forbydes »at saavel Bønder som andre ikke aleneste bruger unge Riseger til Lægter, Bjælker, Spær, Lejter og Remmer, men og Egebrædder til Vægge, Lukkelser og deslige«²⁵). I Økonom. Magazin 1761 skrives bl. a. »Skovene er til Dels ganske ophugne og øde, dels saa tynde og nær Undergang, at ingen, som elsker sit Fædreland, kan uden Græmmelse tænke derpaa«. Et Billede af Tilstanden og Brændselsmangelen omkring 1800 Tallet finder vi i følgende Linier af Digteren Jørgen Sorterup:

Da der blev Laas for Skoven sat,
og Bonden blev lukt ude,
da blev der og forbuden, at
han ej maa have Stude.
Nu ta'r han Sværen af sin Eng
og Foret af sin Lade,
det brænder han saa hen i Flæng,
men gætl Hvo rammer Skade?²⁶).

Fra 1670—1733 udstedte Kongerne den ene Skovs forordning efter den anden, som forbød Misrøgt og søgte at raade Bod paa Uvæsenet, men intet hjalp synderligt, før Forordningerne af 1781 og 1805 om Udskiftningen og Fredsskovslovgivningen kom.

Videre paa March ad den gamle Vej, som nu parallelt følger Chausseen et længere Stykke, fornemt tilbagetrukket, slumrende lunt, gemt og fredet af Granskoven, drømmende om travle svundne Dage, kommer vi atter ud paa aabent Land, hvor den inddraget i dyrket Mark glider ned mod Runddal, hvor den indtil for nogle Aar siden kneb sig ind mellem en Gravhøj paa Sydsiden og en Tomilepæl paa Nordsiden, to vigtige Ting at tage Vare paa, naar Sneen føg sammen i

Dalen. Begge disse Minder er nu borte. I sin skønne, oprindelige Skikkelse arbejder Vejen sig sejt og stejlt op over Brunbjerg Banke og ned i Dalen med Kanebjerg paa højre Haand og Uglebjerg paa venstre mod det Sted, hvor Uglebjerg Kro bød paa en Skænk efter en god halv Mils Vandring fra Sorte Kro.

Kongevejen over Brunbjerg i Dejbjerg.

Foto: Hugo Matthiessen.

Uglebjerg Kro var et anseligt kgl. privilegeret Værtshus, som i Studehandelens Glansperiodes gyldne Dage var et søgt Logis, særlig af Handelsfolk, og kendt for den gode Forplejning, de fik. Den sidste Kromand var Jens Kr. Rahbæk, som døde 1892, 79 Aar gammel. Han var en myndig og dygtig Mand, og der var Handelsblod i ham. Fra sit 15. Aar begyndte han at handle, derfor intet Under, at Prangere holdt til her. Den gamle Kro er nu en Saga, men et Minde findes i det gamle, store Skænkestuebord, som endnu er i Slægtens Eje og findes i en Gaard i Rabjerg. Der var i den ene Ende af Bordpladen en Revne til at

putte Mønten i, saa den dumpede ned i en Skuffe, og naar Handel og Prat gik lystigt, er sikkert mangan god Firskilling, Prisen for en Kaffepuns, forsvundet heri og kommet vore brave Krofolk til gode. Efter Vestbanens Anlæg tabte Alfarvejen her og dermed den gamle Kro efterhaanden sin Betydning, og Privilegiet holdt omsider Flyttedag over til Chausseen under Navn af Rabjerg Kro, og da denne nedlag-

Jens Kr. Rahbæk og Hustru,
Uglebjerg Kro.

des, flyttedes Privilegiet til Skjern Kro, nu Missionshotellet.

Inden vi siger det lille Stykke Vej over Skovbjerg Bakkeø med de mange Bjergnavne Farvel for denne Gang, maa vi vende Blikket og ude i Nordøst lade det fange Indtrykket af den store Samling prægtige Gravhøje, som vidt synlige, i en krum Bue paa Højden, toner frem, strækkende sig fra Dejbjerg Sogns nordlige Del ind i Øster Lem Hede, der endnu til Dels henligger uberørt. Efter alt at dømme følger Højene en Oltidsvej og tyder paa en saare rig Bebyggelse i Oltiden. De to største Høje, tæt op ad hinanden, fører Navnet »Tolunding«. Højdedragene her er ind mod Hanning oversaaet med Oltidsgrave, spredte og i Kolonier, og de tre Sogne knyttes sammen midt i den store »Skjelhyw«.

Vidderne ligger nu i al deres Storladenhed for os, idet vi igen begiver os ud paa Vesterhavsflden og i Vest og Nordvest følger Vasen, nu i grundforbedret Stand, men stadig følgende sit gamle Leje gennem Lem Stationsby, som en Slange snoende sig i Bugter og Sving mellem Kær, Mark og Engdrag behændigt

Røde Kro i Velling.

findende de faste og sikreste Drag mod Røde Kro i Velling Sogn. Den lille oprindelige Krobygning ligger der endnu, privilegeret var Kroen ikke, men berettiget som Bedested. Den sidste Kromand var Niels Carlsen, som holdt op at gæsterere.

Noget længere fremme ligger Vest for Vejen Vensnergård, Adelsslægten Fasti'es Gaard i det 16. Aarhundrede. Før vi naar Venner Bro over Venner Aa, maa vi lette paa Hatten for den gamle Milepæl, som melder en Mil til Ringkjøbing. Det er den eneste af Vejstenene foruden Tremilepælen ved Ganer, der er tilbage paa sit oprindelige Sted, de andre er skaanselsløst fjernet. Foran Venner Bro forener kommende fra Syd den gamle Drivvej fra Skjern gennem Stau-

ning sig med Kongevejen. En ny Vej er anlagt i lige Linie vestligere, men i al sin ærværdige Forladthed henligger det brede, smukke, gamle Vejlegeme, delvis flankeret af et højt Dige, som hist og her er isprængt oprejste, mægtige, kløvede Granitsten, velsagtens som Vejvisere, og af dobbelte, dybe Grøfter, antageligt til Beskyttelse mod Stormflod, indtil Bækmunde Bro i Skellet mellem Velling og Stauning Sogne. Ca. en Fjerdingsvej sønden ude i Velling Mærsk paa et lidt ophøjet Punkt ved den aflagte Vejs Østside fortæller nogle Murbrokker, at her laa i sin Tid Tændpipe Kro, kun en Smugkro og efter gamle Fortællinger til Tider berygtet.

Lige Nord for Venner Bro laa indtil fornylig et Hus, benævnt Vennerbro, hvor der i ældre Tider var lidt Skænkeri. Kommende tæt forbi Velling Kirke ses noget østerude Herregaarden Rydbjerg, Ribe Domkapitels Gods indtil 1543. Navnet tyder paa gammel Skov, ryddet Skov paa Bjerget. Omtrent en Fjerdingsvej nord for Velling Kirke ligger øst ind mod Vasen, lang, lav og gammel, Klokmosehuse. Det gik her livligt til i gammel Tid, der blev drevet megen Handel og dermed følgende Drikken Lidkøb. Her var som en Slags lille Havn, hvor Klitboerne sejlede til med Fisk og fik Mursten fra Rydbjerg Lergrav og Klyne fra Oplandet med tilbage. Naar de Stauning Bønder drog hjem fra Købstaden, bakkende paa Piben, var det passende at bede de forskellige Skænkesteder, og Klokmosehuse hed da »Kradsud«, Vennerbro »Stapom« og Tændpipe »Tændpiif«.

Hvad enten Rejsen foretages en skøn Sommerdag med Solglitter paa Fjorden eller en stormfuld, mørk Efteraarsdag, hvor Bølgerne viser Tænder, og hule

Drøn fra Vesterhavet lyder herover, følger Vejen i storslaaet Skønhed tæt langs Fjorden, indtil den møder en monumental Vold, høj og bred, det er Ringkøbing Bymarksskel. Volden eller Diget gik tidligere og gaar til Dels endnu rundt om hele Bymarkens Landside og markerer de tilgrænsende Sogne, og den

Klokmosenhuse i Velling.

tillader lige akkurat Kongevejen at slippe igennem. At man tidligere har gjort meget ud af at bevare dette gamle Skel, fremgaar af et Videbrev af 1791, som bl. a. siger, at »alle Indhegninger om Byens Mark skulle stedse holdes forsvarligen vedlige, og inden hvert Aars 1. April være istandsatte«. ²⁷⁾ En Fjerdingvej forude toner nu frem Sct. Jørgens Kirkespir hævende sig over Hardsyssels ærværdige, gamle Hovedstad, Strandkøbingen Ringkjøbing.

Lidt før Ringkjøbing Mølle, Marie Mølle, ved Gaarden Kongenshøj, mødes den kasserede gamle Storrute fra Horsens og Aarhus med Kongevejen ved den saakaldte »Kile«, og her laa indtil for ca. 70—80 Aar

siden et prægtigt Vartegn, en stor Høj, hvorom Præsten Johannes Paludanus 1638 indberetter: »En høi, som ligger en pas 2 stadia udi sudost fraa byen oc kaldis Kongenshøj, synis att vere giort med handom oc er kugelrund. Liidet derfraa en veirmølle. Kongenshøj, huies perimeter er 88 passuum, altitudo 26 cubitorum,*) er grøn oc med græs bevoxen, oc støder agrene ind derpaa paa alle siider, haffver endnu den samme figuram som den haffver hafft aff arrilds tiid, oc ingen lyng som findis nær der hos, allene haffver der tilforn veret en dict oc vel disponerit maciries omkring som nu mesten deet tiid effter anden er opløjet oc bortført. Jeg kand mig ingenlunde imaginere noget synderligt der at vere forfalden med de gamle kongers kroning, huor om her Cantzellers breff lyder, men ellers kand vel vere muligt, att en fornemme Herre der kand vere begraaffuen i fordum, huor om dog ingen her noget grundeligt veed at berette«²⁸⁾).

Selve Byen omgærdedes i gammel Tid af en Byvold, 3: Tolddiget. Paa et Kort fra 1798 ses denne Vold afmærket, og søger man efter denne gamle Bygrænse inde i Byen af 1940, finder man hist og her Stumper af den i Haver og ubebyggede Dele.

Hvor Kongevejen mødte Købstadsgrænsen, der hvor nu Østerallé, Bredgade og Reberbanen mødes i Vellingvej (Kongevejen), stod Byporten eller Østerport med sin Consumtionsbod, som tilhørte Kongen, der havde Indtægterne af denne. Byporten stod der fra ældgammel Tid, men i 1788 blev den ombygget, hvornaar den helt forsvandt vides ikke med Sikkerhed, men antagelig er det sket, da den ny Landevej anlagdes i 1850erne. Her begyndte Store Adelgaden, den

*) Hvis Omkreds er 88 Skridt, Højde 26 Favne.

Kongevejen gennem Ringkøbing.

Efter Kort fra Amtsvejsinspektoret.

alfare Vej gennem Staden ad Akseltorvet, som ved Kroen, Byens anseligste Gæstgivergaard, lod Kongens gamle Hærstræde dreje nordpaa ad Østergade, der paa den Tid var Byens østligste Gade. Kroens

Husnummer var i 1802 Store Adelgaden Nr. 5, nu Bredgade Nr. 11, det nuværende Hotel Hindø, og i nævnte Aar var Jesper Thorup Værtshusmand her. Der hørte da ligesom til saa mange andre Gaarde i Staden Avlsdrift til Kroen, og Ejendommens Værdi var da ansat til 800 Daler kurant. Noget af den gamle Bygning eksisterer endnu.

Ved den nordlige Bygrænse i Østergade, hvor denne og de nuværende Gader Nørreport og Chr. Hustedssvej mødes, stod Nørreport med sin Accisebod.

Et broget Billede har Færdselen paa dette middelalderlige stærkt befærdede Strøg udfoldet gennem Tiderne, hvor Sorg og Gammen har vandret til Hobe. Jernklædte Ryttere, raa Landsknægte og oprørske Bondeskarer drog i Ufredstider hærgende og plyndrende, skændende og brændende denne Vej gennem den letfængelige til Dels straatækte By spredende Skræk og Rædsel om sig. I fredelige Stunder søgte Prælater og Munke til Fods eller paa Pasgængere denne Vej paa Rejse mellem Klostrene nordpaa og Bispestaden Ribe. Handelsmanden red herad ud mod Syd fulgt af sine Studedrifter og hjem med den fyldte »Pengekat« spændt om Livet, og var der ikke i Katsten Plads til de prøjsiske Dalere, han havde solgt for, fulgte en Vogn med en Pengekiste eller en Tønde med Resten. Godtfolk og Kæltringpak i Blanding prægede Færdselen.

»Anno 1443 stadfæstede Kong Christopher af Bayern den Stadsret, Kong Valdemar før ham havde givet Ringkjøbing Købstad«.

Saaledes fortæller den smukke Bysten med Byvaabnet om Stadens Ælde. Den har sit Stade for Enden af nuværende Østergade, netop paa det Sted, hvor

Kongevejen i sin Tid svingede mod Øst. Nu kun følgende Jernbanevej (Nørredige) et lidet Stykke viser den ind over Baneterrænet, hvorefter den ud for Bildtsvej har drejet i Nordøst. Paa den anden Side af Banens Læbælte finder vi atter tydeligt Vejen, forladt, men i sin gamle Form, i Græsmark passerende Bymarksgrænsen og Rindum Sogneskel, som her er en dyb, vandførende Grøft i det lave Terræn. Den stiler lige mod Brogaard og svinger i Øst til Holme-
gaard, som er den gamle Rindum Præstegaard, der gennem lange Tider var fælles Præsteresidens for Rindum og Ringkjøbing. Her fra følger Vejen videre i Nordøst, nu i grundforbedret Stand, sit gamle Leje til Rindum Kirke, Moderkirken til Ringkjøbing Kirke, der er en Del yngre.

KILDER

- 1) 2) 7) 28) Danske Samlinger, 2. R. IV. Bd.
- 3) J. Aldal: Ringkøbing Amt.
- 4) 5) 6) Danske Magazin. 3. R. VI. Bd. 4. R. I. Bd.
- 8) S. Karl Hansen: Hardsyssels Aarbog 1921.
- 9) M. Lind og J. Aldal: Hardsyssels Aarbog 1917.
- 10) 11) 13) Fru Kaptajn Kjærs Erindringer. Skjern Museum.
- 12) L. Petersen: Gennem 600 Aar af Skjern Sogns Historie.
- 14) Silkeborg Avis 7/10 1857.
- 15) Ringkøbing Amts Dagblad 1915.
- 16) 17) 18) 23) E. Dalgas: Fortids og Fremtids Skove i Jyllands Hedeegne.
- 19) O. Nielsen: Hardsyssels Diplomatorium.
- 20) Gudmund Hatt: Oltidsagre i Ribe Amt.
- 21) 24) 25) 26) A. Oppermann: Vore Skove i Fortid og Nutid.
- 22) Hugo Matthiessen: Viborg Veje.
- 27) P. N. Frost: Beskrivelse af Købstaden Ringkjøbing.

SLÆGTERNE LODBERG FRA HOLMSLAND

OG »BISKOP CHRISTEN JENSEN LODBERGS
DESCENDERER«

Af Thorv. Lodberg.

I. Pastor Nielsens Stamtavle.

I Aaret 1876 udgav Pastor C. F. Nielsen en »Stamtavle over Familien Lodberg« med Undertitlen »Biskop og Professor, Dr. theol. Christen Jensen Lodbergs Descenderer«, hvori han har samlet alle de Lodberg'ere, der er kommen indenfor hans Synskreds, til een Slægt, som Efterkommere af Ribebispen Christen Lodberg. Naar man gennemblader samme Stamtavle, undres man over de udførlige Oplysninger om akademisk uddannede Personer, hvor alle Data og Embeder er medtaget, medens den for Bøndernes vedkommende gør sig bemærket ved sine Mangler. Medens indgiftede, højerestaaende Personer er anførte med deres Forældre, til Tider med Fodnoter, som henviser til den indgiftedes Familieforhold, er dette sjældnere Tilfældet for Bøndernes Vedkommende, ja man træffer endog Tilfælde, hvor hverken Fødselsaar eller Dødsaar er anført. Der er lagt Vægt paa Titler, saaledes betegner Forfatteren sig selv som Hr.(!) Carl Frederik Nielsen.

Naar man nu ved, at det i de Tider var mere besværligt at udarbejde en Stamtavle, end det nu er,

fordi de mest benyttede Kilder var spredt ud over Landet, og naar man samtidig ved, at Forfatteren boede paa Færøerne, da han indsamlede sit Materiale, tilgiver man disse Mangler, samtidig med at man glæder sig over, at han tog Initiativet til Udgivelsen, idet Stamtavlen trods sine store Mangler dog burde være et Grundlag til videre Udarbejdelse af en ny og mere fuldkommen Stamtavle.

Da jeg selv skulde være Efterkommer af Bispén, satte jeg mig for nogle Aar siden som Maal at supplere Stamtavlen, forbedre dens Mangler og videreføre dens forskellige Linier. Under Arbejdet vakte Tvivlen om dens Holdbarhed, da jeg paa Rigsarkivet fandt en kgl. Konfirmation paa, at Provst Christian Johan Lodbergs Enke i Harlev 1761 fik Tilladelse til at hensesidde i uskiftet Bo med sin umyndige Datter¹⁾. Saafremt her ikke forelaa en eller anden Fejl, kunde Provsten ikke være Fader til de i Stamtavlen opførte fire Sønner, og derved vilde Grundlaget for min Forbindelse med Bispén falde bort.

Nu begyndte et interessant Revisionsarbejde, der afslørede mange kønne Ting, og som beviste, at Pastor Nielsen ikke var den rette Mand til at udarbejde en Stamtavle. Det vil være for uoverkommeligt her at komme ind paa alle »Stamtavlen«s eventyrlige Fejltagelser, og det er heller ikke Formaålet. Allerede paa første Side vrimler Fejlene ind, og de fortsætter Side efter Side, til sidste Blad, hvorfor her kun skal fremdrages enkelte Eksempler, hvormed der gives tilstrækkelig Indsigt i, hvor umulig denne Stamtavle er.

Da alle nulevende Lodberg'ere skulde nedstamme fra Bispens yngste Søn, da en stor Del af disse er født indenfor Ringkøbing Amt, hvor Slægten endnu

er meget udbredt, og da enkelte af disse er i Besiddelse af den trykte Stamtavle, vil det sikkert være paa sin Plads her i »Hardsyssels Aarbog« at paavise dens væsentligste Fejl. I de enkelte Tilfælde citeres Uddrag af Stamtavlen, hvorefter følger de virkelige Forhold, og vi begynder med et Citat om, hvad den indeholder om Bispens yngste Søn:

»Christian Johan Christensen Lodberg, født 1685 i Ribe; succederende Sognepræst til Harlev og Framlev i Aarhus Stift: 13. April 1736; ordineret: 3. Juli 1737; virkelig Sognepræst til Harlev og Framlev: 1744; Provst: 16. October 1748; † i October 1761«. Gift »1737: Christine Jensdatter Harlev ... « »5 Børn«.

Undersøgelserne viste imidlertid, at Bispens yngste Søn døde i Kolding 1700²⁾, og den 9. Juni nedsattes han i Faderens Begravelse i Roskilde Domkirke³⁾. Som Følge heraf kan han ikke være identisk med den Mand, der 36 Aar senere blev succederende Sognepræst i Harlev, og som ved Svigerfaderens Død blev virkelig Sognepræst. Nu opstod Spørgsmaalet, om Harlevpræsten paa en eller anden Maade var beslægtet med Bispem, men Eftersøgningen var længe forgæves. Af hans Kaldsbrev fremgaar det, at han ikke hedder Christensen Lodberg, men Hansen Lodberg, og at han følgelig maa være Søn af en Hans. Saa kom Tilfældet til Hjælp, idet Lærer S. Leth Danielsen i Holstebro 1927 meddelte mig, at hans Fætter, Sognefoged Søren Leth i Harlev havde fundet Provstens Epitafium paa Kirkeloftet, hvorved det blev muligt at faa opklaret, at Provsten var født i 1711, som Søn af Pastor Hans Marcussen Wonsel til Borum og Lyngby Menigheder i Aarhus Stift, og gennem Faderens Kaldsbrev fik man samtidig oplyst, at

han som ung havde været i Huset hos Biskop Lodberg¹⁾, og derfra er det let at slutte, at han havde opkaldt Sønnen efter Bispens afdøde Søn, som han maa have kendt, og derved blev han den indirekte Aarsag til Stamtavlen Tilblivelse. Videre Undersøgelser godtgør, at Provst Lodberg ikke blev virkelig Sognepræst 1744, men 1741, ikke blev gift 1737, men 1741, at han ikke blev gift med Christine Harlev, men med Øllegaard Harlev, og at han ikke havde 4 Sønner og 1 Datter, men kun een Datter, der blev gift med Provst Niels Bygum Krarup²⁾.

Saa opstod Spørgsmaalet, om de »4 Sønner« var Brødre, og her gav Undersøgelserne igen store Overraskelser. Vi skal, med Citater af Stamtavlen, følge disse Sønner under Nr. 1—4.

Nr. 1. »Christian Christiansen Lodberg, født 1738 i Harlev; Degn i Farstrup og Aistrup ved Logstør i Jylland«. Gift »1766: N. N.«.

Her resulterede Undersøgelserne i, at Degnen ikke hedder Christian Christiansen Lodberg, men Peder Christensen Lodberg, og maa saa være Søn af en Peder, ikke er født 1738 i Harlev, men 1715, uvist hvor, og saaledes paa Alder med sin anførte Fader(!). Den 2. September 1743 blev Studiosus C. Lodberg kaldet til Degn for Farstrup og Ajstrup³⁾, og 1793 afgik han ved Døden. Han var gift 3 Gange. Om hans ældste Søn skriver Pastor Nielsen:

»Peder Christensen Lodberg, født 26. August 1767; Gaardmand og Strandfoged i Søndervig paa Holmslands Klitte ved Ringkjøbing; † 5. Juli 1844«.

Peder Christensen Lodberg er ikke født den 26. August 1767, men døbt den 23. Juli 1769, han er ikke født i Farstrup, men i Søndervig paa Holmlands Klit,

han er ikke Søn af Degnen, men af Fæstegaardmand Christen Jensen Lodberg; jfr. Side 118 og 122.

Nr. 2. »Jens Christiansen Lodberg, født 1793 i Harlev *); gik til Søes og foer paa lange Reiser; blev Supercargo og vestindisk Capitain, benaadedes med Ridder af Dannebrog; bosat i Kjøbenhavn; † 1784 idet han forliste uvist hvor«. Gift »1777: Johanne Marie Møller«.

Her kulminerer min Forbavselse over Stamtavlen, da denne Mand skulde være Farfader til Forfatterens Hustru, og man saa skulde mene, at han her havde nogenlunde fast Grund at bygge paa. Det viser sig nemlig, at Manden ikke hedder Jens, men Peder ⁷⁾, han er ikke født 1793 i Harlev, men 1746 i Farstrup, og han er saaledes Søn af den i Stamtavlen anførte Broder. Man finder ham ogsaa som Peder Christian og Peder Christians Lodberg, der maa opfattes som Søn af en Christian. Han blev ikke Supercargo og ikke vestindisk Kaptajn, men var ret og slet Snedker og Tømrer, hvorfor han heller ikke kan være Ridder af Dannebrog. Forfatteren angiver ham død »1784 uvist hvor«, men man er i Stand til at følge ham ud paa den store Rejse, hvorfra han aldrig vendte hjem. 1781 lod han sig hyre som fjerde Tømmermand ombord paa Skibet »Printz Friderich«, her døde han den 22. Juni 1782, ikke 1784, og Dagen efter blev han »under Bønnen« sænket i Havet, hvorom det i Skibsprotokollen hedder: »til at synke Liiget, blev forbrugt 4 Stk. 8 »Pund »Canon Kugler« ⁸⁾. Tømmermanden havde en Broder, Hans Lodberg, der var kgl. Lakaj, (jfr. Side 100) som Forfatteren ikke har Kendskab til,

*) 1793 maa, for at faa Mening med det øvrige, være en Trykfejl for 1739, da han ellers skulde være født 15 Aar efter hans første navngivne Søns Fødsel, ligesom han ogsaa skulde være født 32 Aar efter hans angivne Faders Død.

skønt hans Enke 1817 indsatte Stamtavle-Forfatterens Svigerfader som Arving⁶¹). At Peder Lodberg ikke blev gift 1777, men 1778, er Smaating i Sammenligning med det andet.

Nr. 3. »Peder Christian Lodberg, født 1745 i Harlev; drog med Broderen Jens Lodberg ud til Søes; bosatte sig først paa Klitterne ved Ringkjøbing, senere i Kjøbenhavn, hvor han døde som Supercargo; † 1790«.

I denne Forbindelse maa vi hellere citere, hvad Stam-tavlen fortæller om »hans Børn«, idet disse forekommer i et efterfølgende Afsnit, Side 130 og 140. Denne Supercargo skulde have 2 Børn:

»Christen Pedersen Lodberg, født ved Ringkjøbing 1784; først Spekhøker i Kjøbenhavn; derefter Huusmand paa Holmsland ved Ringkjøbing; † 1820«; Gift »Ane Lodberg«.

»Jens Pedersen Lodberg, født 1785 paa Klitterne ved Ringkjøbing i Jylland; † 29. April 1854 i Skive«.

Saaledes staar der paa Stamtavlen Side 62 og 63. At følge denne »Linie« var ikke uinteressant, fordi Undersøgelsen beviste, at disse tre Mænd bliver til fire, ja muligvis fem, som slet ikke er i Familie med hverandre. Forinden vi beskæftiger os med Supercargoen, vil vi se lidt paa hans »Sønner«.

Den yngste Søn, Jens Pedersen Lodberg, er ikke født 1785 paa Klitten, men 1778 i Ringkjøbing. Han er ikke Søn af Supercargoen, men har Lodbergs Navnet fra Moderen, der hørte til en Slægt, der er udgaaet fra Lodberg paa Holmsland.

Den ældste Søn, Christen Pedersen Lodbergs Forhold bliver lidt mere indviklet, da Forfatteren har sammenblandet to Personer, som her udskilles under: a. Spækhøkeren og b. Husmanden.

a. Spækhøkeren var Christen Pedersen Lod-

berg, og han er født omkr. 1753 et eller andet Sted i Jylland. Han kom til København, hvor han blev Husejer. Først var han Værtshusholder og Øltapper, men fik 1798 Borgerskab som Spækhøker. Her blev han gift og fik en Søn, men efter baade Hustru og Søn døde, syntes det at være gaaet tilbage for ham, og 1820 fandtes han druknet i Frederiksberg Haves Kanal, hvorfor han blev begravet paa Frederiksberg Kirkegaard paa et afsides Sted, uden Ceremonier og Jordpaakastelse ^u).

b. Husmanden, der ogsaa hedder Christen Lodberg, var først Gaardmand, senere Husmand i Nørre Rødclit. Naar nu Spækhøkeren ikke er født 1784, maatte man antage, at Husmanden er Supercargoens Søn, men her kommer vi i Strid med Christens ældste Datter, Karen. Hendes Fødselsaar er ikke opgivet i Stamtavlen, men om denne Forglemmelse er dikteret af Blufærdighed fra Forfatterens Side, eller han ikke har haft Kendskab hertil, ved vi ikke, snarest det sidste. I Kirkebogen ser vi, at hun 1791 blev døbt i Nysogn Kirke, og naar Christen er født 1784, skulde han kun være syv Aar, da han blev Fader. Dette er ikke sandsynligt, og vi undersøger saa, hvornaar Faderen er født. Det viser sig saa, at han er født i 1750, og her er vi inde paa det mere naturlige, men naar han er født 1750, kommer vi atter ud for et fremmeligt Barn med hans Fader, idet Supercargoen saa ikke har været mere end fem Aar, da han blev Fader til Christen. Ved at sammenholde Folketællingerne med Nysogns Kirkebog ser vi da ogsaa, at Supercargoen ikke er Faderen, men at Christen den 13. December 1750 blev døbt som Søn af Husmand Jens Christensen Bjerre i Nørre Rødclit; jfr. S. 129.

Hvorfra har Forfatteren saa faaet Supercargoen? Dette Spørgsmaal er ikke løst, og bliver det sikkert heller aldrig. Jeg har forgæves eftersøgt ham, men at han ikke er født 1745 i Harlev, som Søn af Provsten, er givet. Da vi nu har Beviser paa, at Forfatteren ikke tog det saa nøje med et Navn eller Aarstal, kan det tænkes, at han forveksler Supercargoen med Skibskaptajn, titulær Søløjtnant Ulrich Christian Lodberg, født 1733 i Laurvigen i Norge¹⁰⁾, † 1789 i København. Man kan ikke frigøre sig for den Tanke, at samme Supercargo ved en lidt for livlig Fantasi er skudt ind for at faa Forbindelse med de foregaaende og de efterfølgende »to Sønner«.

Af »Sønnerne fra Harlev« har vi saa den sidste tilbage:

Nr. 4. »Christen Christiansen Lodberg, født 1750 i Harlev; reiste til Norge, hvor han bosatte sig som Skræddermester i Christiania; † 5. Decbr 1800 i Christiania«;

Da der i det 18. Aarh. i Norge fandtes Personer med Familienavnet Lodberg, lod jeg Skrædermesteren søge dør, men Resultatet blev negativt. Der er et gammelt Ordsprog: »Man skal ikke gaa over Aaen for at hente Vand«, og dette fik Gyldighed i nærværende Tilfælde, da det viste sig, at Skrædermesteren var født i Danmark. Foran, Side 96, er omtalt Degnen Christian Lodberg, og ved Skiftet efter ham viste det sig, at han efterlod følgende Børn af 1. Ægteskab: »Christen boesiddende i Christiania udi Norge, Peder har været boesiddende i Kiøbenhavn, men er død og har efterladt sig 2de Børn, en Søn navnlig Jens Peter, og en Dotter Elisabeth Christiana hiemmeværende hos Moderen i Khavn...., Hans staaende som Tiener udi Hans Kongl. Maje-

stæts Liverie i Khavn, omtrent 40 Aar«, og i sidste Ægteskab en Søn »Christen *) staaende i Lære hos Mester Snedker Christian Frideric Gruner i Kiøbenhavn og en Datter Christiana Elisabeth hiemmeværende i Stervboet...«¹⁸⁾).

Skrædermester Christen Lodberg er saaledes ikke født i Harlev, og er ikke Søn af Præsten dør, men var Søn af Degnen i Farstrup, hvorved han bliver en Søn af hans i Stamtavlen angivne Broder. Det synes, som han først boede i København, hvor han var Haarskærer og Løber, idet en Christen Lodberg 1779 i Frelsers Kirke blev gift med Anna Kirstine Drægen, og de havde samme Aar en Søn, Jørgen Christian til Daaben, hvortil Hans Lodberg stod Fadder.

Naar det videre i Stamtavlen hedder om Skrædermesterens Søn, Morten Christian Lodberg, at han i mange Aar arbejdede hos den rige Glarmester Hauschildt i København, »hvisaarsag denne ogsaa ved sin Død testamenterede ham 1000 Rd., hvorefter han blev Glarmester i Kjøbenhavn«, saa er dette kun tildels rigtigt. Lodberg fik nemlig allerede 1810 Borgerskab som Glarmester i København, hvorimod Hauschildt først oprettede sit Testamente i 1834, hvori han bl. a. betænkte Lodberg¹⁹⁾, og endelig kan det noteres, at Lodberg ikke døde 1851, men 1846.

— Dette er nogle faa Eksempler paa de Resultater Revisionen af 38 Linier i den 71-sidede Stamtavle gav. At gennemgaa de øvrige Sider og paavise disses Fejl, vil blive et omfangsrigt Værk. Pastor Nielsen var en flittig Mand, men hans personalhistoriske Arbejder skal man være forsigtig med at benytte uden nærmere Prøvelse. I »Historisk Tidsskrift«, V. Bd., 2. Rk., har

*) Christen Lodberg blev Snedkermester i Randers.

C. F. Bricka anmeldt Pastorens Arbejde om »Gejstligheden og Lærerstanden i Oddens Pastorat«. Det blev en Nedsabling. I det af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur i 1938 udgivne Festskrift ved Postmester Klitgaards 70-aarige Fødselsdag, advarer fhv. Bibliotekar Chr. Heilskov, paa S. 161, mod Pastor Nielsens Arbejde om de færøske Præster: »... man skal træde varsomt, naar man begiver sig ud paa hans genealogiske marker, thi det er gængende grund ...«

II. Biskop Christen Lodberg og Holmslands-Slægten.

Det er et mærkeligt Tilfælde, at Lodberg opstaar som Familienavn paa Holmsland og Klitten samtidig med at Biskop Lodberg som Sysselprovst var interesseret i Holmsland, og omkring den Tid hans Svoger, Provst J. C. Eilertz blev Præst i Ringkøbing. Kongen havde 1650 henlagt Hardsyssels Provsti under Sorø Akademi, og efter at Lodberg i 1663 var udnævnt til Professor ved Akademiet, blev han 1669 Provst over Hardsyssel, hvis Indtægter skulde udrede Professorlønnen. Til Embedet hørte Sognekaldet paa Holmsland, han nød dets Indtægter mod at holde Kapellan til de kirkelige Forretninger, og fra 1687 omfattede Rettigheden tillige He Sognekald. Han vedblev at være Sysselprovst til sin Død, hvorefter Sønnen, den senere Biskop over Fyns Stift, Jacob Lodberg arvede det ¹²⁾, til han 1696 ved Højesteretsdom maatte give Afkald paa Holmslands Sognekald og dets Indtægter ¹²⁾.

Man kan derfor med nogen Rimelighed gaa ud fra et Familieforhold mellem Bispen og Holmslands-Slæg-

Biskop Christen Jensen Lodberg.

ten, eventuelt gennem en Broder til Bispen, men af den Lodberg'ske Stamtavle fremgaar det ikke, at han havde Søsken, og dog viste Revisionen af Stamtavlen, at Bispen havde en Broder:

Niels Jensen Lodberg, der den 4. November 1677 bliver gift med Ane Nielsdatter i Boserup, Sømme Herred paa Sjælland¹³). Niels Lodberg blev Fæster under Bidstrup Gods, og var sikkert tillige Skovfoged, og overtog rimeligvis samme Aar Gaarden i Boserup, da Anders Christensen i Boserup døde. Ægteskabet var barnløst og varede kun kort, da han allerede begravedes den 20. Marts 1684, hvorefter Enken Aaret efter blev gift med Anders Pedersen Sandt. Da hun den 29. Januar 1692 afgik ved Døden afholdtes der Skifte, og her er det vi faar opklaret, at Bispen og Niels Lodberg var Brødre. Bispen havde nemlig ved Skiftet efter Broderen fremlagt en Tilstaaelse, paa egne, Søsken og deres Børns Vegne, at Niels Lodbergs Enke maatte erholde hele Boet¹⁴). Skiftet efter Niels Lodberg findes ikke, og Arveafkaldet synes ogsaa at være gaaet tabt, hvorfor vi er afskaaret fra at faa Navne og Opholdssted paa disse Søsken; men da baade Bispinden, Niels Lodberg og dennes Hustru findes som Faddere og Forlovere til Familien paa Lerbæk i Boserup, tyder dette stærkt paa et Familieforhold.

Man kan med temmelig stor Sikkerhed sige, at Bispen gennem sin Hustrus Familie har sørget for, at Broderen havde faaet Gaarden i Boserup, der var en temmelig stor Gaard. Paa samme Maade kunde det tænkes at være gaaet paa Holmsland. Som Sysselsprovst nød Bispen Indtægterne af begge Holmslands Kirker, havde Herligheden over disses Gaarde og

kunde indsætte Fæstere. Skulde Bispen nu have indsat en af sine Slægtninge her, maatte man være tilbøjelig til at mene, at det blev paa en af Kirkens Gaarde, men da Holmslands-Slægts Stamfader var Fæster til Vensnærsgaard, falder ialfald denne Mulighed bort.

Den mest nærliggende Forklaring paa Slægtsnavnets Opstaaen paa Holmsland har vi i en Missive til Jens Juel, da Knud Gyldenstjerne til Timgaard 1634 begærede nogle Gaarde i Mageskifte, bl. a. for en Gaard, kaldet Lodberg i Nysogn¹⁵). Det viser sig imidlertid, at Lodberg var en Fejlskrivning for Tamberg, som Gaarden kaldes i Skødet, men alene det, at Fejls tagelsen kan opstaa, maa være Bevis paa, at Lodberg allerede 1634 kendtes, og ydermere er Lodbergsgaard og Tambergsgaard Nabogaarde. Mere end 100 Aar senere sker den samme Forveksling i en Jordebog den 11. Februar 1767²²), da Christen Lodberg anføres i Tamberg, men med Lodbergsgaards Hartkorn. Først 1697 faar vi i et Pantebrev fra Tolder Elias Larsen til Søgaard Sikkerhed for, at Gaarden kaldes »Lodberg«²⁹), og efter Placeringen i Pantebrevet maa den have ligget ved Tamberg. Endelig omtales Gaarden Lodberg i 1789 (jfr. S. 131), som Folketællingen 1840 bekræfter ligger i Nørre Rødclit.

Med Sikkerhed ved vi nu, at Lodberg-Slægten er udgaaet fra Nørre Rødclit, og hermed er alt Familieforhold til Bispen udelukket.

III. Slægten Lodberg fra Lodbergsgaard.

a. Nogle Bemærkninger.

Det er ikke Meningen at fremkomme med en Stamtavle; dertil er Arbejdet for omfattende og en Oprensning af de mange Navne vil kun interessere de

færreste. Formaalet er kun en Revision af den tidlige trykte Stamtavle, for dermed at slaa en Pæl gennem Pastor Nielsens Fantasier. Der skal kun gives en kort Oversigt over Slægtens Ældste, fra Tiden før Kirkebøger og Skifteprotokoller begynder, ned til den trykte Stamtavle, hvor den har nogenlunde fast Bund, saa nulevende med lidt Kendskab til Familien selv kan finde sig tilrette. De værdifuldeste Oplysninger er hentede fra Ulfborgs Hing Herreders Justitsprotokoller fra 1695—1736 og fra 1750—96, Protokollen for de mellemliggende Aar er gaaet tabt. Ialt er der gennemgaaet ca. 7000 Sider, men da enkelte Sider er skrevet ret mikroskopisk, fordi Herredsskriveren selv skulde betale Protokollen og derfor sparede paa Papiret, da nogle Sider næsten er udviskede og andre kan være mere eller mindre defekte, er det muligt, at enkelte Ting, der maaske netop havde Værdi til Belysning af Emnet, er gledet forbi Øjet. En stor Del Skifter fra Søgaards Skifteprotokol er gennemgaaet, ligesom enkelte Amtskifter, hvor der var nogen Formodning om, at disse kunde give Oplysning om Familieforhold til de i det efterfølgende beskrevne Slægter, men iøvrigt er de væsentligste Kilder anførte i de enkelte Tilfælde. Af Hensyn til Pladsen er Datoen ved Fødsel og Død udeladt, og kun Aaret er medtaget. Ligger Tidspunktet forud for Kirkebogens Begyndelse eller indenfor den Tid, hvor der findes Lakuner i Kirkebogen, er Fødselsaaret udregnet efter den Alder, der opgives ved Dødsfaldet. Dog opgives der i visse Tilfælde forskellige Aldre ved Folketællinger og Dødsfald, og hvor det bestemte Aar ikke kan fremskaffes er Differencen anført i Parenthes.

b. Linien i Nørre Rødklit.

Størsteparten af Holmslands og Klittens Bønder^s gods var Krongods før 1660, men desværre laa Lodberggaard, den Gaard, som efterfølgende Slægt er udgaaet fra, under Vennergaard, og derved er den, set ud fra et personalhistorisk Synspunkt, ringere stillet end Krongodset. Vi er derfor henvist til før den Tid at søge Oplysninger i Ekstra Skattemandtallene, men det er nogle upaalidelige Lister at arbejde med. En Fæster kan pludselig forsvinde af Listen, enten fordi han er død eller har afstaaet Gaarden, for atter efter nogle Aars Forløb at genopstaa et Par Aar, hvorefter han igen forsvinder, hvilket maa skyldes, at den nye Liste er afskrevet efter en gammel Jordebog. En anden Mand kan pludselig skifte Navn, f. Eks. fra Christen Jensen til Christen Laursen, for atter at gaa tilbage til Christen Jensen, men her er vi ikke i Tvivl om, at der foreligger en Fejlskrivning. Endelig kan en Fæster forsvinde fra Listen for atter at genopstaa, og dette er Tilfældet med efterfølgende Jens Pedersen. Da vi nu er henvist til disse Lister, kan vi kun teoretisk paavise Slægtens ældste Led.

I Begyndelsen af 1600 var Peder Jensen Gaard^s mand i Nr. Rødklit. Vi ved ikke, hvornaar han er født, sandsynligvis omkr. 1570erne, og han døde rimeligvis omkr. 1627—28, da vi sidst finder ham i Skattemandtallene.

Jens Pedersen, der afløser Peder Jensen i Nr. Rødklit, er rimeligvis en Søn. 1648 optages der Tings^s vidner angaaende hans økonomiske Forhold, hvoraf det fremgaar, at han var saa forarmet, saa han ikke kunde give mere end Fjerdeparten af de paabudte kgl.

Skatter ¹⁶⁾). 1664 var han Fæster til salig Anders Langes Arvinger til Vennergaard, Gaarden skyldsættes i Htk. til 3. 2. 2. 2., og af Landgildet, der dels betaltes i Smør, dels i Torsk, fremgaar det, at han tillige ernærede sig ved Fiskeri ¹⁷⁾). 1677 skatter han af 2 Ildsteder og 1 Ko, Aaret efter af Hustru, 1 Pige, 1 Hoppe, 1 Ko og 4 Faar ²⁰⁾).

Vi har ingen direkte Oplysninger om hans Børn, men da Christen Jensen Lodberg i Søndervig (Afsnit c.) selv fortæller, at han var født i Rødklit, og da hans Broder, Peder Jensen Lodberg fik Lodberggaard i Fæste efter Jens Pedersen, kan der næppe være Tvivl om, at han var Fader til de to Brødre.

Peder Jensen Lodberg, født 1649, † 1735. Fæstegaardmand og Fisker i Lodberggaard. 1683 boniteres Jorden i følgende 3 Klasser: 1. Middel Havrejord, graa, kold og vandagtig, saaes to Aar Havre, hvilte seks Aar. 2. Skarp Rugjord med graa og rød Sand *), blandet med Grus, saaes tre Aar med Byg, Rug og Havre, hvilte fire Aar. 3. Ond udygtig Rugjord med hvid Flyvesand og sort Al, saaes et Aar Rug og hvilte atten Aar ¹⁹⁾). Ifølge Modelbogen 1687 var Jorden Middel, der kunde avles 3 Læs Marskhø og afgives god Græsning til 3 Hoveder. 1690 skyldsættes Gaardens Htk. til 2. 5. 0. 1.

Peder Lodberg var 1683 Ungkarl og er endnu 1692 ugift, men skatter 1699 af Hustruen ²⁰⁾). Han blev gift med Ane Iversdatter, en Datter af Gaardmand Iver Enevoldsen Plougsgaard, der 1666 var Herredsfoged over Hing Herred ²¹⁾), og Else Pedersdatter. To Gange finder vi nemlig Peder Jensen og Hustru Ane Iversdatter i Nr. Rødklit, paa et Tidspunkt, da

*) Muligvis opstaar Stedbetegnelsen Rødklit heraf.

kun Peder Lodberg og Peder Jensen Fisker *) boede her, hvoraf den sidstnævnte paa daværende Tid ikke kan være gift. Første Gang er den 26. Juli 1699, da han paa Hustruens Vegne, sammen med Laurids Pedersen i Sdr. Rødclit paa hans Hustru, Mette Iversdatters Vegne, tog Peder Iversen i Haand, og gav Afkald paa al yderligere Arv efter deres Hustruers salige Forældre, der boede og døde i Plougsgaard ²²).

Anden Gang er den 19. September 1708, da Peder Jensen indstævner nogle Beboere i Nr. Rødclit for den utilbørlige Snak, der var udgaaet fra deres Huse om hans Hustru. Hvad »Snakken« gik ud paa, fortælles der ikke, men de indstævnede vidnede, at de ikke havde sagt eller vidste andet om Ane Iversdatter, end at hun var en ærlig Danne-Kvinde, kristen i alle Maader; paa hele Holmsland var det bekendt, at hun paa ingen Maade havde skikket sig anderledes, end som et ærligt og skikkeligt Guds Barn sig anstaar, hvorfor de ikke i ringeste Maade slig Snak om hende havde fortalt. Ane Iversdatter fik Oprejsning, og de indstævnede maatte bøde 2 Mk. til Holmslands fattige ²²).

Ved et norsk Skibs Stranding indstævnes han 1717 sammen med hans Pige, Ane Jensdatter, til at møde for Herredstinget, men Hustruen maa da være død, da hun ikke omtales i Stævningen ²²). 1713 indstævnes han for Skatterestance til Husbonden ²²), 1718 afstod han Gaarden til Jens Thygesen, og han synes derefter at have boet forskellige Steder. Den 8. September 1723 finder vi ham hos Broderen i Sønder-

*) Peder Jensen Fisker, † 1743, 62 Aar gl. (Søn af Jens Sørensen Fisker og Else Pedersdatter).

vig²²⁾, og da Ejeren af Søgaard den 7. Januar 1728 indstævner en Del Bønder for Skatterestance, boede han hos Iver Enevoldsen Slot paa Holmsland, hvor han sad noget til Huse, hvorfor der burde betales Folkeskat for ham, lige med Inderstskat, fra 1718, da han »akkorderede« sit Sted til salig Jens Thygesen, til Udgangen af 1721, ialt med 3 Rd. 3 Mk.²²⁾. — Det fremgaar ikke af de forskellige Kilder, om han havde nogle Børn.

c. Linien i Søndervig.

Christen Jensen Lodberg, født 1660 i Rødclit (se S. 108), død efter 1723. Fæstegaardmand, Strandfoged og Fisker i Søndervig.

Skulde det være gaaet efter Lovens Bogstav, var Christen Lodberg aldrig bleven Gaardmand i Søndervig paa Holmslands Klit; thi Klitten var fra Arilds Tid udlagt som Holmboernes Forte, Fælle og Fæsgang, ingen maatte bygge og bo her, ingen maatte inddige eller indgrave Grønjorden til Enemark, og gentagne Gange stadfæster Kronen Privilegiet. Forsbudet mod Indtagelse af Grønjorden respekteredes ikke, men overtraadtes Gang paa Gang; man ser ogsaa, at Kronen samtidig med, at den stadfæster Privilegiet, modtager Indfæstningsafgift, naar et Bosted skiftede Fæster⁶⁾). Omkring Enevældens Tid var man kommen saa vidt, saa der skelnedes mellem Fællesjorden og Bosteder, og Kongen pantsætter nu Klitten, med Undtagelse af nogle faa Steder i Houvig, til Otto Krag paa Voldbjerg, hvis Enke og Arvinger 1667 fik Skøde paa Klitten. Nu opstod der Interess modsætninger mellem Voldbjerg paa den ene Side og Søgaards og øvrige Hartkornsejere paa Holmsland

paa den anden Side. Voldbjergs Ejere gav deres Fæstere Tilladelse til at inddige ny Grønjord, naar den gamle ødelagdes af Sand^s eller Vandflugt, hvorved de stod uden Husly og Eksistensmuligheder. Søgaards og de øvrige Hartkornsejere var interesserede i, at deres Fæstere havde uhindret Adgang til Fædriften paa Klitten, for selv om de ødelagte Jorder udlagdes til Fællesdrift for de indtagne, og nogle af disse med Aarene atter blev brugbare, saa var det en Forringelse af Græsgangen. Derfor generede Holmboerne ofte Klitboerne, f. Eks. ved at køre mange Læs Sand og Havsten ud paa de nyindtagne Jorder. Saa opstod der Retssager, der indbragtes for Herredstinget, indtil der endelig i 1725 opnaaedes Forlig mellem de interesserede Parter ²²).

Naturkræfterne rasede. Ikke alene Huse og Jorder ødelagdes, men hele Byer udslettedes. Saaledes vides, at hvor Klitbyerne Haurvig og Lyngvig laa i Midten af det 17. Aarh., er nu enten Klitter eller Hav, men nye Byer opstod paa de skaanede Grønjorder. Abildgaard beretter 1772 fra sin Rejse, at naar Østenvinden bortførte Sandet, kunde der udfor Havstokken i Sdr. Lyngvig afdækkes Rester af en By med Brønde, Skorstene, Mursten, Potteskaar og Trærødder, der ligesom var afkappede ²³). Den i 1936 afdøde Strandfoged, Christen Fjord Sørensen i Houvig (se Side 120) har fortalt, at Havet i hans Tid tog en stor Klit oppe i Houvig, hvorved der afdækkedes Rester af Pløjeland, en Tønde, der var nedsat som Brønd ved et Havedige samt Rester af Skov; kort efter tog Havet ogsaa dette. Hans Søn, Gaardejer Anders Lodberg Sørensen, fandt 1915 en Stenøkse i Klitten; et Vidne om Stenalderens Beboelse.

Den 27. Januar 1723 stod gamle Klitboere frem paa Herredstinget for at vidne om de Omkalfatringer, Klitten havde været udsat for i deres »Mindetid«. Blandt disse var den 63aarige Christen Lodberg i Søndervig, der forklarede, at han var født i Rødsklit, men havde været bosat i Søndervig i 33 Aar, hvor han nu havde Ophold hos Sønnen, som havde fæstet Stedet. I hans »Mindetid« var Haurvig By og to Steder i Aargab flyttet, fordi Sandet gik op over Husene, og hvor Husene laa, var nu Klitter ²²).

Lodberg lærte hurtigt Klitboens Moral. Vi ser det, da han den 15. December 1700, en halv Snes Aar efter han havde overtaget Gaarden, indstævnes for Retten, fordi han ligesom andre Klitboere havde indiget et Stykke Grønjord Øst for Gaarden og en Lukke Nord for Gaarden ²²).

Landgildet betalte han i Fisk med 10 Torsk og 100 Hvillinger, hvoraf man kan slutte, at Fiskeriet var Hovederhvervet. Derfor kunde han ikke lade Chansen gaa fra sig, da Langfredag 1697 indtraf med godt Vejr, han lod sig friste til med sine Folk, hvoriblandt Broderen og en Stedsøn, at tage paa Havet, hvorved han begik Helligbrøde; men en Trøst maa det have været, at andre Klitboere samme Dag lod sig friste til at tage paa Havet i Stedet for at gaa i Kirke, ja endog Sognefogden kunde ikke staa imod. Efterspillet foregik for Herredstinget, men Sagen synes at være døet hen ²²).

Søndag Morgen, den 25. Juli 1717 gik Christen Lodberg ned til sit Strandlen for at se om noget var indstrandet, men fandt intet, og hen paa Formiddagen kørte han til Kirke, men vilde paa Vejen over til Søgaard med Tiendefisken. Nu faar vi at vide, at han

havde gode Øjne, og at der inde fra Land var vid Udsigt over Havet, for da han fra Søgaard kørte til Kirken, saa han et Sejlskib paa Havet, og da han kom nærmere Kirken, saa han Skibet staa paa Land, hvorfor han begærede, at de andre Strandfogder skulde følge ham til Havet, men da de kom vesten for Kirken, saa de Skibet skiltes ad. Holmboerne havde ogsaa observeret Strandingen, og de var hurtige i Vendingen. Rygtet bredte sig som en Løbeild, og da Strandfogderne kom til Søndervig, var her samlet en Folkemængde, der tilegnede sig det ilanddrevne Strandingsgods, som Smør, Træ, Sejl, Tovværk, Nagler og andre gode Sager, de i det daglige Liv havde Brug for. Christen Lodberg fik en travl Dag. Han skulde være her og der for at forhindre Fjernelsen af Strandingsgodset, men Holmboerne var ihærdige; de stjal som Ravne, og der var vel næppe ret mange Holmboere, som ikke var impliceret i Tyverierne, og som senere maatte staa til Regnskab for Herredstinget. Ikke engang om Natten var der Ro paa Gaarden. Fuldmægtigen paa Voldbjerg var taget ind paa Lodbergs Gaard, og henad Dagningen saa han en Vogn køre over Sandene til Holmsland, hvorfor han beordrede Tjenerne til at tage Lodbergs Heste og ride hen for at se, hvem det var. Det var Laurids Proustgaard, som var paa Spil. Han og Hustruen kørte med noget Strandingsgods, som de forklarede, de havde taget paa det Grønne og ikke ved Havet, men da Tjenerne vilde have dem med til Søndervig, gav Provstgaard »dem mange gode Ord«, hvorfor de lod ham køre ²²).

1723 var Christen Lodberg, som meddelt foran, blandt Vidnerne, der skulde afgive Forklaring om

Klittens Beboelser og om Fædriften, og samme Aar faar vi fortalt, at Broderen boede hos ham ²²). Hvorledes hans økonomiske Forhold var, har vi ingen Efterretninger om, men han synes at have svaret ens hver sit, da han ikke er fundet indstævnet for Restancer til Husbonden, heller ikke da Magister J. C. Eilertz indstævner Klitboerne til at møde for Herredstinget den 3. August 1698 for Restancer, var Sønderdervigs Beboere nævnt i Indstævningen ²²).

Omkring 1690 havde Christen Lodberg overtaget den Gaard i Søndervig, som Jens Pedersen tidligere havde i Fæste. Der skulde en kraftig Konstitution for at leve her, hvor man hver Dag havde Døden for Øje, men han var i Besiddelse heraf; han var fra Barndommen vænnet til Sandflugten i Rødklit, om end i mindre Grad end paa Klitten, og hans Efterkommere, der Generation efter Generation bosatte sig paa Klitten, arvede Modstandskraften; mange opnaaede en meget høj Alder, men enkelte fik brat revet Livstraaden over, naar de drog paa Fjorden eller Havet. 1690 var han ugift, og endnu 1692 er han opført som Ungkarl, men senere blev han gift ²⁰). Hvorvidt Hustruen var Datter eller Svigerdatter af den forrige Fæster, Jens Pedersen, der 1683 havde en unavngiven Datter hjemme, ved vi ikke. Vi ved kun, at hans Svigermoder levede 1699, da hun hørte til den gemene Almue, som forskaanes for Skatten, og at Lodberg i Aarene 1697—1700 er opført med Sønerne Oluf og Jens ²⁰), men da Lodberg 1692 var Ungkarl, maa Oluf og Jens være hans Stedsønner, idet de ikke 1697 kan have opnaaet den skattepligtige Alder for hjemmeværende Børn. Vi ser da ogsaa, at blandt Mandskabet ved Helligbrøden var hans

Kones Søn, der ikke nævnes ved Navn, men senere faar vi fortalt, at han var Stedfader til Jens Pedersen, der to Gange optræder i Justitsprotokollen.

Første Gang vi faar Kendskab til Jens Pedersen er den 10. Juni 1696, da han indstævner Mette Jensdatter af Sdr. Rødclit for hendes »løgnagtige Beskyldninger og usandfærdige Bekendelse«, fordi hun den 31. Maj i Nysogn Kirke havde udlagt ham som Barnefader. Den 4. Marts havde Mette været i Huset hos Lodberg, og han havde spurgt, om Jens var hendes Barnefader, hvortil hun svarede nej og bekræftede det ved sin Ed. Hans Lauridsen ved Poller havde overværet Samtalen, og Jens Pedersen bekræftede for Retten ved sin Ed, at han ingen letsindig Omgængelse havde haft med Mette eller nogen anden Kvindeperson. Ved et nyt Retsmøde, den 17. Juni, frikendes han for Faderværdigheden ²²⁾. Anden Gang vi finder Jens Pedersen er den 17. August 1698, denne Gang fordi han voldelig og ulovlig havde taget Færgemanden, Peder Hansens Færgebaad ^{*)}. Han forklarede, at han havde ventet en halv Time, hvorefter han tog Baaden og selv førte sig over, og henholdt sig til, at Stedfaderen, Christen Lodberg, havde tinget med Peder Hansen, at hans Folk skulde færges over Dag eller Nat, naar de kom ²²⁾.

Hvor mange Børn Christen Lodberg havde, vides ikke. Sandsynligvis var han Fader til Karen Lodberg, der 1762 afgik ved Døden, 67 Aar gl., som

*) Peder Hansen, † 1729. Privilegeret Færgemand ved Færgestedet over Von Aa, Strandrider. Gift med Bodil Nielsdatter, født 25. Februar 1667 i Holmslands Præstegaard, d. 26. April 1740. (Datter af Pastor Niels Nielsen Varde og Ingeborg Lauridsdatter Stadil).

var gift med Niels Fjord i Sdr. Lyngvig. Med Sikkerhed ved vi, at han havde Sønnen a.

a. Jens Christensen Lodberg, født 1693, † 1781. Strandfoged, overtog Fødegaaarden. Da det foromtalte norske Skib 1717 strandede i Søndervig var Jens Lodberg ikke med Faderen i Kirke, og han anede ikke noget om Strandingen, før han saa en Mængde Mennesker fra Holmsland komme til Havet. Saa fik han travlt, han løb ud, men Skibet var allerede slaaet i Stykker, Godset laa langs Stranden og Folk tilregnede det i store Mængder. Han skændte paa dem, men det hjalp ikke. Skibsfolkene forlangte, han skulde skaffe Vogne, og de bjergede det i Land, de kunde, men Beboerne stjal det fra dem og løb op i Klitterne med det ²²).

Jens Lodberg havde 1723 Fødegaaarden i Fæste ²²), men ellers hører vi ikke noget til ham, før han den 15. August 1731 indstævnes for Herredstinget. Hans Forældre er formodentlig død i Tiden deromkring, for han havde »for nogen Tiid siden«, uden Kirkepatronen, Regimentskvartermester Svenning Andersens »Videnskab, Vilje eller Minde«, ladet opstille Monumenter over to Lig og nogle Gravtræer paa Nysogn Kirkegaard. Hans Herskab paa Voldsbjerg nedlagde imidlertid Protest mod Stævningen og krævede Sagen afvist, fordi Patronen havde kædet to Sager af ulige Beskaffenhed sammen i en Stævning, og Dommeren gav Herskabet Medhold ²²). Senere finder vi ikke noget om Sagen, formodentlig er der opnaaet Forlig, gaaende ud paa, at Lodberg betalte en Afgift til Kirkeejeren.

Den næste Gang vi hører om Jens Lodberg er i en Sag angaaende ulovlig Brændevinshandel. Brænde-

vin var i gamle Dage en »Livsfornødenhed«. Blev en Handel afsluttet eller kom Folk i Besøg, blev der budt et Glas Brændevin, kom to Mennesker i Snak udenfor en Gaard, kunde det ske, at den fremmede blev budt ind paa et Glas, og Aftægtsfolk betingede sig visse Potter Brændevin om Aaret. Det gjaldt derfor om at faa den eftertragtede Drik saa billigt som muligt, ofte udenom de privilegerede Handlende. Saa opstod der Hjemmebrænding og Smugkroer, hvor Folk langvejs fra fik deres Forsyning. 1751 fødte den privilegerede Kroholder paa Holmsland, »mig fattige Mand«, Anders Jeppesen, sig besværet over ikke at kunne »subsistere«, formedelst Stadil og Tim Sogns Beboere førte hele Anker Brændevin til Holmsland. Sagen indankes for Herredstinget, og blandt de indstævnede Klit- og Holmboere var Jens Lodberg i Søndervig og hans Søn, Christen Lodberg. Jens Lodberg mødte ikke, da han var dødssyg, men Sønnen forklarede, at de havde købt for 1 Mk. Brændevin hos Knud Dyekjær i Fuglkjær, Stadil Sogn, og da de var hos ham, havde han skænket et Glas, som de havde købt. Paa Forespørgsel, om Peder Vigs Søn, Christen, og den ene af Jens Lodbergs Sønner for ungefær 5—6 Aar siden havde hentet et Træ hos Knud Dyekjær, svarede de, at de ikke vidste, hvad der var i det!²²⁾

Sidst vi hører om Jens Lodberg er ved Skiftet efter Sønnen, hvor der fortælles, at der i Boet var reserveret en Seng, »til den afdødes gamle Fader«.

Vi har ingen direkte Opgørelse over Jens Lodbergs økonomiske Forhold, men er dog nogenlunde i Stand til at bedømme det gennem to Døtres Arv, der udbetaltes af Sønnen, medens Faderen levede, hvoraf den

ene Datter fik 40 Sldr., den anden 40 Rd. Naar dertil kommer en tredie Datters Arv og Sønnernes Broders lodder, kan vi gaa ud fra, at han sad meget godt i det. Han var gift to Gange. Først med Kirsten Christensdatter, der døde inden September 1727; Kirkebogen er gaaet tabt, saa vi finder ikke Begravelsesdatoen, men ved Datterens Arveafkald, der er protokolleret i Justitsprotokollen den 19. Maj 1762, faar vi Navnet paa Moderen ²²). Anden Gang bliver han gift med Ane Jensdatter af Gammelsogn, men da hun var beslægtet med hans første Hustru, maa de søge Kongens Tilladelse til Giftermaalet, som de fik den 22. September 1727 ¹). Af Børn kendes 8, heraf er en Søn, Jens Jensen Lodberg dbt. 1733, som man endnu ikke har været i Stand til at følge, to døde som smaa, medens 5 kan følges som voksne. (b 1—b 5).

b 1. Christen Jensen Lodberg, f. 1722, † 1779, Strandfoged, Gaardmand. Overtog Fødegaaarden med Htk. 1.6.3.1. og fik desuden 1772 Fæstebrev paa Niels Jensens Enkes Sted i Søndervig med Htk. 0.4.0.0. *) Skifte er afholdt, hvori der gives Besked om Gaardens Indretning, Bohave, Fiske- og Avlsredskaber, Kreaturhold m. m.; der fandtes Skolestue paa Gaarden: den »saakaldende Skoele«, hvis eneste Bohave var »1 Fuhrbord«, som vurderes til 12 Sk. Gift 1762 Karen Jensdatter Brøllund, f. 1732, † 1817. (Datter af Gaardmand Jens Knudsen Brøllund, se Tavle 1, S. 133). Ved Skiftet efter Manden var Indtægterne ikke tilstrækkelige til at dække Udgifterne;

*) Stedet bliver 1844 matr. som Nr. 213 med Htk. 0.7.1. ½; det er nu en Gaard, som ejedes af Christen C. Lodberg, † 1940, der paa Spindesiden nedstammede fra Lodberg-Slægten i Søndervig.

en væsentlig Aarsag hertil var Gaardens Brøstfældighed, hvert enkelt Hus vurderedes, og der vilde medgaa 131 Rd. 1 Mk. til Reparation af Tømmer og Tag. Af udestaaende Fordringer havde Boet 11 Rd. 2 Mk. 12 Sk. tilgode hos Knud Jensen Brøllund og 4 Rd. hos Christen Amstrup i Ringkøbing. Enken overtog Fæstebrevene og lovede at udrede de kgl. og Husbondens Skatter, vedligeholde og forbedre Stederne og Besætningen samt opdrage og forsørge de umyndige Børn og holde dem vedbørlig til Kristendomsøvelse²⁴). 5 Børn blev gift og bosatte sig i Sognet (c 1—c 5).

c 1. Ane Christensdatter Lodberg, f. 1763, † 1851. Gift 1789 med Enkemanden Søren Hansen, f. 1743, † 1807. Fæstegaardmand og Fisker i »Krylesgaarden« i Houvig. (Søn af Hans Sørensen i Houvig). Ane Lodberg var meget gudfrygtig og godgørende; naar Havet var i Oprør og Fiskerne var paa Havet, steg hun op paa den store Klit, Thuebjerget, der ligger tæt ind til Gaarden, knælede ned og bad Gud sende Fiskerne velbeholdne i Land, og hun gav bort til den fattige Fiskerbefolkning, saa hun selv kun havde lidt at leve af. Som Enke overtog hun Fæstegaarden i Selveje og forestod selv Landbruget og Fiskeriet til højt op i Aarene. Det var Meningen, at Sønnen, Christen Sørensen skulde overtage Gaarden, men da han 1826 afgik ved Døden, 35 Aar gl., afstod hun den først 1843⁵⁴) til Sønnesønnen, Søren Christensen, kaldet Lodberg. Til Skødet var hæftet Klausulen, at hun selv havde Brugsret og Raadighed over Gaarden, saalænge hun levede, og at Købers Moder, Ane Cathrine Jensdatter, skulde have Aftægt paa Gaarden; men 1849 tilbagekaldtes Rettig-

heden, hvorved Søren fik Brugsretten, mod til Gensgæld at forsørge Farmoderen paa Livstid ⁵⁴).

Nordligst oppe i »Kryle«, i Houvig paa Holmslands Klit, laa tidligere tre Gaarde med 24 og 26 Tommers Mellemlum, hvoraf de to senere flyttedes bort. Den ene tilhørte gamle Peder Jensen, den anden, »Krylegaarden«, tilhørte Søren Christensen (Lodberg), og den tredje hans Farbroder, Thue Sørensen, der omkring 1865 flyttede sin Gaard sydligere ned paa Klitten. Søren Christensen (Lodberg) sad som Gaardmand og Fisker indtil 1887, da han overdrog Gaarden til Sønnen, Christen Fjord Sørensen ⁵⁴), der baade kaldtes Fjord og Lodberg, og samtidig oprettedes en Aftægtskontrakt. To Aar efter fik han af Etatsraad Møller Arvefæstebrev paa Gaardens Strandlen, Nr. 4 af Aabergs Strandlen. Christen Fjord Sørensen, f. 1857, † 1936, var en kendt Mand paa Klitten og i Omegnen, hovedsagelig for Arbejdet indenfor Menigheden, hvor Hustruen var en god Støtte. Han sad inde med forskellige Tilidsposter, saaledes var han i flere Aar Medlem af Sogneraadet, hvis Formand han var. 1925 overdrog han Gaarden til Sønnen, Anders Lodberg Sørensen, kaldet Lodberg, der har den nu.

c 2. Kirsten Christensdatter Lodberg, f. 1765, † 1828. Gift 1785 med Niels Nielsen Hanning, f. 1751 (≈1758), † 1828. Fæstegaardmand i Søndervig. Faderen, Niels Iversen, er ikke funden under Hanning-Navnet, hvorimod han, ialfald en Tid, gik under Navnet Made. To Skøder fra 1766 og 1767 opklarer imidlertid, hvorledes Hanning er opstaaet i Familien, idet Niels Iversen Made i Søndervig købte en Eng, som hans Morbroder, Anders Niel-

sen i Stauning to Aar i Forvejen havde købt, og heri fortælles der, at Niels Iversen var Søn af Iver Jensen og Karen Nielsdatter i Hanning Kirkegaard, samtidig faar vi Navnene paa Moderens Brødre, deres Fader og Farfader⁸⁴). En Søn af Niels Nielsen Hanning var Christen Nielsen Hanning, der 1819 fik Fødegaarden i Fæste⁸⁵). Han blev gift med Kirsten Jensdatter Stræde fra Gammelsohn, der senere blev gift med Chr. Chr. Pedersen Lodberg, som fik Gaarden med Hustruen og nu kaldtes Hanning. (Søn af Peder Lodberg, Side 122). Gaarden ejes nu af Simon Lodberg, en Sønnesøn af Hans Lodberg, Side 123, hvis Hustru nedstammer fra Ane Lodberg, Side 119.

c 3. Malene Christensdatter Lodberg, f. 1766, † 1850. Gift 1787 med Christen Pedersen, f. 1755 (=1759), † 1841. Gaardmand i Sdr. Lyngvig. (Søn af Peder Nielsen Fjord og Maren Nielsdatter i Sdr. Lyngvig). Sønnen, Christen Christensen, overtog Fødegaarden og blev gift med Marie Cathrine Simonsdatter. (Datter af Gaardmand Simon Jensen Vig og Johanne Jensdatter i Sdr. Lyngvig). Ægteskabet var barnløst, hvorfor de 1868 med Gaarden oprettede et Familielegat for Efterkommere af Forældrene. Legatet kan senere omforandres til at gælde for fire af Klittens fattige Fiskere²⁵).

Fra Malene Lodberg nedstammer den i 1939 afdøde Sognefoged Christen Fjord i Nr. Lyngvig og Jørgine Gjertrud Marie Christensdatter i Klegod.

Sognefoged og Strandfoged Chr. Fjord var Dannebrogsmænd og fik Fortjenstmedaljen i Sølv; han overtog Fødegaarden og var Opsynsmand ved Redningsstationen til Henlæggelsen af Redningsstationen

den 1. Oktober 1933 til Hvide Sande, da Sønnen, Thomas Fjord, udnævntes til Opsynsmand. Har været betroet mange Tillidshverv. Omkring 50 Aar gl. begyndte han at male; hans Billeder har vakt Opmærksomhed og er flere Gange omtalt i Pressen. Den 5. Februar 1926 har »Verden og Vi« en Artikel om ham med hans Portræt og Reproduktion af to af hans Billeder; Forfatteren Olaf Linck beretter i »Hedebønder og Vestkystfolk« om »Fiskeren, der blev Kunstmaler paa sine gamle Dage«, ligesom Ach-ton Friis omtaler ham i »De Jyders Land«. ³⁶⁾ — Jørgine G. M. Christensen, der døde 1938, var gift med Gaardejer Mitler Iversen i Klegod, der havde mange Tillidshverv, og de hørte begge til ældgamle Klitboslægter ³⁶⁾.

c 4. Peder Christensen Lodberg, f. 1769, † 1844. Gaardmand, Strandfoged og Fisker. Som det fremgaar S. 96, er han i Pastor Nielsens Stamtavle opført som Søn af Degnen i Farstrup, men i Virkeligheden er han døbt i Nysogn Kirke den 23. Juli 1769, som Søn af Chr. Jensen Lodberg. Ved Skiftet efter Faderen fik han, ligesom sine Søsken, tildelt en Seng med Sengklæder samt 3 Faar, hvilket var den salige Mands Vilje, men tillige var det Faderens Bestemmelse, at Peder skulde arve hans Kiste og Gangklæder. Han overtog Fødegården og »Niels Jensens Enkes Sted« i Fæste. Ved de to engelske Orlogsskibes Stranding 1811 inddrev der 24 døde i hans Strandlen, »men ongefær den Fierde Part var næsten nøgne«. Paa Forespørgsel svarede han, at han »veed intet om Tyveri eller lignende, har nok set nogen gaa og mærkede nok en Morgen, at et Par Døde var trækket af Klæderne om Natten. Han nægter ikke, han jo har taget et over«

flødigt Klædemon fra een, men saa har han derimod igien klædt de nøgne døde baade med dette og af sit Eget« ²⁶). Under den store Stormflod 1825 mistede han en Fiskerbaad til 72 Rd., og der skete Skade paa hans Bygninger til 20 Rd., men hele Beløbet blev dækket af de Penge, som indkom ved Landsindsamlingen ²⁷).

Sammen med Tarben Pedersen i Klegod indlagde han sig Fortjeneste, da Herregaarden Søgaard med Bøndergods stilledes til Auktion, hvorved en ny Tid opstod for Klitboerne. De arbejdede for, at enhver skulde købe sit Sted til Selveje, og ved Auktionen mødte de to Mænd op og fik tilslaaet hele Klitten, hvorefter Købesummen deltes i Forhold til hvert Steds Htk. Der fortælles, at Christen Terkelsen og Niels Strandgaard et Par Dage efter mødte op hos Peder Lodberg og Tarben Pedersen og lovede, de maatte tage deres egne Gaarde ud, uden at give noget for dem, dersom Terkelsen og Strandgaard maatte faa Klitten for Købesummen, men de svarede: »Nej, vi vil ikke sælge. Vi har budt Klitten ind, for de alle sammen skal have godt af den« ²⁸).

Gift 1792 Karen Christensdatter Banch, f. 1769, † 1853. (Datter af Fæstegaardmand Christen Jensen Banch og Gjertrud Nielsdatter Fjord i Sdr. Lyngvig). I Ægteskabet var 8 Børn, hvoraf 2 døde smaa. De er opførte i Pastor Nielsens Stamtavle, men den der anførte yngste Søn skal flyttes op som den ældste af de Børn, der blev voksne. Den yngste Søn, Hans Lodberg, fik Fødegården, og hans Sønnesøn, Hans Lodberg, døde 1938 paa Gaarden, der nu ejes af Enken. En anden af Peder Lodbergs Sønner var Jens Pedersen Lodberg i Sdr. Lyngvig. Gaardmand, Strandfoged, Sognefoged, Lægds

mand, Baadebygger, Fisker, Klitfoged, Opsynsmand ved Redningsstationen m. m., der 1852 tildeltes Forstjenstmedaljen i Sølv. Mylius Erichsen skildrer ham som »Adser Klitbokonge« i »Fra Klit og Hav«. Hans Efterkommere fører ikke Lodberg som Familienavn, men har dog i flere Tilfælde bibeholdt det som Mellemnavn. Et Oldebarn var den i 1936 afdøde Fiskeeksportør Jens Peter Lodberg Jensen i Esbjerg. Han var en stor Bogelsker og samlede paa »Dedikationer«, som han i 1921 udgav. »Dedikationer« vakte stor Utilfredshed blandt Forfatterne og affødte en lidenskabelig Diskussion i Dagspressen, men ved hans Død blev han i den københavnske Presse rosende omtalt for sin Interesse for Bøger, og blev endog i et af dets Dagblade omtalt som »De unge Digteres Ven«.

c 5. Marie Ane (Mariane) Christensdatter Lodberg, f. 1772, † 1863. Efter Mandens Død ernærede hun sig ved Landbrug og Fiskeri. Trolovet 1792 med Mogens Mortensen af Houvig (Vielsen er ikke indført i Kirkebogen), f. 1761 (1763), † 1826. Husmand og Fisker i Søndervig. Har mange Efterkommere. (Sandsynligvis Søn af Morten Mogensen i Houvig).

b 2. Maren Jensdatter Lodberg, f. 1724. Da hun 1762 fik udbetalt sin Arv, opgives i Arvekvitteringen Moderens Navn, der tidligere var ukendt⁸⁷). Gift 1746 med Jens Christensen af Holmslands Sønderby, f. 1718. Gaardmand i Holmslands Sønderby under Udstrup Gods. En Datter, Ane Jensdatter, blev 1778 gift med Anders Jensen Pugflod, f. 1754 i Pugflodgaard paa Holmsland, † 1815 i Gammelsohn. (Søn af Gaardmand Jens Iversen Pugflod). Ans

ders Pugflod overtog Hustruens Fødegård, baade Fæstet til Udstrup og Nysogns Kirke samt nogen Selvejendom, og fik Svigerforældrene paa Aftægt, men disse er ikke fundet døde i Nysogn. Da Niels Rindum 1795 afgik ved Døden og Hovedgaarden Sønder Holmgaard i Sønder Lem Sogn stilledes til Auktion, købte Anders Pugflod, sammen med Niels Jensen, den gamle Hovedgaard, hvoraf Pugflod fik Skøde paa den nordre Gaard. Her paa Holmgaard finder vi ved Folketællingen 1801 »hans Moder«, Maren Jensdatter, der sikkert skal være hans Svigers moder, men hun er hverken fundet død paa Holmsland eller i Sønder Lem. 1809 solgte han Holmgaard til Svigersønnen, Johan Lassen ⁸⁸⁾, en Søn af Laurs Pedersen i Knudegaard, hvorefter han købte Harboesgaard i Gammelsohn, og her døde han.

b 3. Kirsten Jensdatter Lodberg, f. 1726, † 1813. Fik 1767 udbetalt 40 Rd. af Broderen, som var hendes Arv efter Forældrene, og Manden kvitterer paa Hustruens Vegne for, at han havde modtaget alt, hvad der kunde tilkomme hende, »naar det Gud behagede ved Døden at bortkalde« hendes Forældre ⁸⁸⁾. Gift 1753 Knud Jensen Brøllund, f. 1723, † 1784; se Tavle 1, Side 133. Overtog Fødegården Brøllund paa Holmsland, hvis Herlighed tilhørte Søgaard, medens han selv ejede Bondeskylden. 1761 laante han 80 Sldlr. af Svogeren, Jens Christensen i Sønderby, og pantsatte herfor Bondeskyldens Hartkorn ⁸⁹⁾. Den 26. Februar 1781 sælger han Bondeskylden til Sønnen, Peder Knudsen Brøllund paa Vilkaar, at han beholdt fuld Raadighed over Gaarden, til Sønnen fik Fæstebrev af Herlighedsejeren, Krigsraad H. Amidsbøll til Søgaard, hvilket var lovet, og til den

Tid skulde der opstilles nærmere Betingelser om Af-
tægt. Dernæst skulde Sønnen betale 98 Rd. til Jens
Christensen i Sønderby efter Panteobligationen af
1761 ⁴⁰⁾). Det gik imidlertid ikke saa glat med at faa
Fæstebrevet i Orden; Konditionerne var aftalte, men
senere forkastede Peder Brøllund disse, og Fæste-
brevet blev ikke udstedt. Krigsraaden vilde have
Peder og Broderen Jens Brøllund til Soldater,
men ved en Sessionskendelse af 2. April 1781 blev
de anset som fri for Militærtjenesten. Kendelsen ap-
pelleredes, men ved en ny Kendelse paa Ringkøbing
Raadstue den 8. April 1782 idømtes Krigsraadens
Fuldmægtig en Bøde paa 20 Rd., fordi han havde
paastaet Principalens Ret. Sagen førtes helt op til
Højesteret, men her afvistes den, og »Udi Kost og
Tæring betaler Krigsraad Ammidsbøll til Peder og
Jens Knudsen Brøllund 30 Rd.«⁴¹⁾). Senere maa der
være kommen til Forstaaelse mellem de stridende Par-
ter, for 1789 havde Peder Brøllund Gaarden i Fæste
med Htk. 5.0.0.1½. til Søgaard og Htk. 0.3.0.
1½. til Kirken ⁴²⁾), og samme Aar Faderen døde,
solgte Peder Brøllund Gaardens Bondeskyld til
Krigsraad Ammidsbøll ⁴³⁾).

b 4. Ane Jensdatter Lodberg, f. 1738, † 1778.
Ved Brylluppet fik hun udbetalt 40 Sldr. som Arv
efter Forældrene, og hendes Mand kvitterede herfor,
idet han tilstod, at de ikke havde mere at fordre, naar
hendes Fader og Moder døde ³⁸⁾). Gift 1765 Chris-
ten Mortensen fra Houvig, f. 1740, † 1795. Gaard-
mand i Houvig. (Søn af Morten Jensen Krog og
Maren Iversdatter). Lodberg-Navnet er bibeholdt
i denne Linie, idet en Søn, Jens Lodberg Christen-
sen, der bosatte sig som Gaardmand paa Husby Klit,

kaldtes Jens Lodberg, og fra ham nedstammer Brødrene, Gaardmændene Niels og Jens Lodberg Sørensen i Stadil.

b 5. Peder Jensen Lodberg, f. 1744, † 1769. Mæstros. Omkom paa Havet sammen med flere andre Klit- og Holmboere kort før han skulde giftes med Ide Pedersdatter (Aalborg) fra Sdr. Rødklit. Hun døde kort efter af »en paa Holmsland grasserende Sygdom«⁴⁴).

IV. Bjerre—Pind—Lodberg.

Skønt Arbejdet for at komme til Bunds i efterfølgende Slægt har staaet paa i flere Aar er det ikke lykkedes at føre den ret langt tilbage. En Arvekvittering af 21. Oktober 1716 synes at give Opklaringen²²), men maatte efter nærmere Undersøgelse forlades. De ældste Led fremtræder derfor kun som en teoretisk Linie, idet Sandsynligheden taler for, at Fæstestedet er gaaet i Arv til Familien.

Østlig i Nørre Rødklit, Nysogn paa Holmsland laa i det 17. Aarh. nogle Huse, der af den stedlige Befolkning kaldtes Bjerre, og Beboerne fik heraf Kendingsnavnet Bjerre. I det østligste af disse Huse, det nuværende Matr. 61 a, sad Poul Pedersen Bjerre som Fæster under Søgaards Gods og skattede af Htk. 0. 5. 3. 2., der ved Matr. 1664 ikke var skyldsat i Htk., men ifølge Markbogen 1682 var et Gadehus. Da Søgaards Ejere, Niels Harbou og Frue Kirstine Orning den 4. Juni 1674 udstedte et Pantebrev til Laurits Jensen paa Østertoft i Stadil, var Poul Pedersen Fæster af et Gadehus, hvoraf han aarlig skattede 24 Snese saltede, tørrede Hvilling, og af »Katdal« i Søgaard Mark 1 Pund Smør²⁰), men Landgildet synes

ikke at staa i Forhold til et Hus uden Hartkorn.

Poul Bjerre havde tilgiftet sig Stedet, for 1675 skatter han af en Steddatter, 1677 af 1 Ildsted og 1 Ko, Aaret efter af Hustru, 1 Ko og 4 Faar, 1683 af Hustru, men hun er død inden 1692, da han er Enkemand, skatter 1697 af en Datter, Maren ²⁰). Poul Bjerre blev meget gammel; han havde inden 1711 overdraget Fæstet til Christen Jensen Bjerre ⁴⁷), men levede endnu 1721, da han indkaldtes for Herredstinget angaaende Strandingstyverierne 1717 ved Søndervig ²²). Foruden ovennævnte Datter maa man formode, han yderligere havde 3 Børn (a 1—a 3).

a 1. Mette Poulsdatter, f. 1680 i Nørre Rødclit, † 1747 i Houvig. Gift 1733 Eske Lauridsen af Houvig. (Søn af Laurids Pedersen og Maren Eskesdatter) ²⁰).

a 2. Christen Poulsen, f. 1684. Fæstegaardmand i Holmslands Sønderby; Skifte er 1735 afholdt under Søgaards Gods, men hans Begravelse er ikke funden i Kirkebogen. Indstævnes 1730 som Vidne angaaende Laksefiskeriet i Ringkøbing Fjord, og angives her at være født i Nørre Rødclit ²²). Gift med Kirsten Christensdatter, der overlevede Manden. Han efterlod 10 Børn, hvoraf her kun skal omtales 2 (b 4 og b 10).

b 4. Christen Christensen, f. 1716, † 1791. Husmand og Fisker i Houvig. Gift med Ane Andersdatter, f. 1722, † 1794. En Søn var Anders Christensen Heide, Husmand i Nymindehus i Bjerregaard, og han blev gift med nedenstaaende Kirsten Iversdatter.

b 10. Iver Christensen, f. 1729 (=1731), † 1782. Gaardmand og Fisker i Aargab. Gift 1757 med Ane

Larsdatter af Aargab, efter hvem Skifte afholdtes 1786, men Begravelsesprotokollen er ikke ført i Tiden omkring hendes Død. En Datter var Kirsten Ivers datter, der blev gift med ovennævnte Anders Christensen Heide, og deres Søn var Gaardmand i Bjerregaard, Iver Andersen Heide, der blev gift med Rebekka Højberg, Arvingen til Hovedgaarden Søgaard paa Holmsland (jfr. min Bog: »Iver Heide og Rebekka Højberg«, 1934). Rebekka Højberg er benyttet som Model i Jørgen Falk Rønnes Bog: »Den naadige Frue«.

a 3. Karen Poulsdatter, f. 1684, † 1745. Gift med Christen Jensen Bjerre, f. 1671, † 1745. Det er ikke opklaret, hvor han er født, da den ældste Kirkebog er gaaet tabt, og hverken Skifteprotokoller eller Justitsprotokoller giver nogen Oplysning. — Navnet Bjerre har han efter Fæstestedet, som han overtog inden Poul Bjerrers Død. Baade Christen og Poul Bjerre indstævnes angaaende Strandingstyverierne; Forpagter Hans Triige paa Søgaard *) havde som foran omtalt paa Fæsternes Vegne indgaaet paa Forlig med Voldbjergs Ejer om Erstatning, men en Del glemte at overholde Forliget, og blandt disse var Christen og Poul Bjerre, hvorfor de den 18. Juni 1721 indkaldes for Herredstinget sammen med andre Holmsboere. De mødte ikke, men ved et nyt Retsmøde den 9. Juli dømtes Christen Bjerre til at betale 4 Mk. efter Akkorden og 8 Sk. til Processens Omkostninger, hvorimod vi ikke ved denne Lejlighed finder Poul Bjerre ²²). En Søn var sikkert:

b 1. Jens Christensen Bjerre, f. 1709, † 1791.

*) Hans Triige var Svinger søn til Ide Sophie Rasmusdatter til Søgaard.

Han overtog Christen Jensen Bjerres Fæstested og kaldes skiftevis for Bjerre og Pind; det sidste har han muligvis efter en af Stedets Agre, der paa Matrikelkortet betegnes som Pins Ager. I Folketællingen 1787 er hans Hustru opført som Enke, men Kirkebogen og Søgaards Skifteprotokol fortæller begge, at han først døde 1791. Han var gift to Gange. 1746 blev han gift med Kirsten Sylvesterdatter af Sønder Rødclit, f. 1712, † 1762. (Datter af Fæstegaardmand Sylvester Christensen og Ane Thygesdatter, hvis Sted 1735 nedbrændte ved en »beklagelig Ilds« vaade«, medens han var paa Fjorden, hvorved han blev »geraadent udi yderste Armod«²²). Anden Gang blev Jens Bjerre gift med Karen Madsdatter, men Vielsen er hverken fundet i Holmslands eller Nabo-sogneres Kirkebøger. I første Ægteskab var 3, i sidste 8 Børn, hvoraf nogle døde smaa. Her skal kun omtales en Søn af første Ægteskab (c 3).

c 3. Christen Jensen Lodberg, f. 1750, † 1824. Først Gaardmand, senere Husmand og Fisker i Nørre Rødclit. Ifølge Pastor Nielsens Stamtavle, skulde han hedde Christen Pedersen Lodberg og være født 1784 paa Klitterne ved Ringkøbing (jfr. Side 99), men Undersøgelserne har bevist, at han den 13. December 1750 blev døbt i Nysogn Kirke, som Søn af ovennævnte Jens Christensen Bjerre. Ved Brylluppet kaldes han Bjerre. Da den ældre Broder, Laurits Jensen (Graakjær) bosatte sig som Murermester og Husmand i Graakjær, Sønder Lem Sogn, skulde Christen vel være den nærmeste til at overtage Fødestedet, men i Stedet fik en Halvsøster, Kirsten Jensdatter Pind, og hendes Mand, Gravers Iversen Bjerre (ogsaa kaldet Moese), Stedet. Aarsagen hertil var

sikkert, at Christen var bleven Gaardmand i Lodberggaard i Nørre Rødclit, inden Stedmoderen afstod Stedet. Herved kom Christens Efterkommere til at bære Familienavnet Lodberg i Stedet for Bjerre, og dette er den direkte Aarsag til, at jeg kom ind paa at revidere den Lodberg'ske Stamtavle.

Det var nemlig saa heldigt for Christen, at hans Hustrus Farbroder, Jens Christensen Skræder, ogsaa kaldet Lodberg, og dennes Hustru, Karen Pedersdatter, følte sig som »gamle, Skrøbelige og Affældige Folck«, hvorfor de afstod deres »i Fæste havende Gaard, Lodberg Kaldet« »til Velagte Christen Jensen, der havde indgaaed Egteskab med min, Jens Christensen Lodbergs Broder Datter, navnlig Anne Nielsdatter«. Nogen Tid efter Overdragelsen blev der oprettet en Kontrakt mellem Parterne, dateret Lodberg den 25. Maj 1789, ifølge hvilken Jens Lodberg og Hustru fik sikret Aftægt paa Livs- tid og skulde nyde »vores skickelige underholding, være sig af Føde og Klæde, Opvartning, og eftter vores Døed med en anstændig begravelse at blive forsiufnet«. Det fremgaar af Kontrakten, at Christen ved Overtagelsen havde forstrakt de gamle med 13 Rd., hvorfor han »eftter begge vi gamles Døds nyder alle vores eftterladenskaber af hvad navn nævnes kand, som vi ogsaa haver forundt ham, end skjønt det icke kand være tilstræckelig nock for ham, i fald Gud behager, at vi skal leve noget i tiiden i betragtning af vores Allerdøm, og den Byrde Hand og Hustrue i den Henseende haver med os« ⁴⁵). Aftægtsfolkene tyngede godt paa Gaardens Budget, idet Jens Lodberg først døde 1804, 72 Aar, og Hustruen 1810, 81 Aar gammel.

I Tiden omkring Christen Lodbergs Overtagelse af Lodberggaard ejedes den af Krigsraad H. Ammidsbøll til Søgaard. Han var en streng Herre at tjene, var flere Gange indblandet i Retstrætter og opkøbte Bøndergods, som han underlagde Hovedgaarden. I nogle Tilfælde, hvor han ejede Herligheden i en Gaard, som Fæsteren selv ejede Bondeskylden i, ser man, at han opkøbte Bondeskylden. Paa samme Tid sad en Del Holmboere økonomisk godt i det, og da de ikke selv kunde faa Lejlighed til at købe deres Gaarde til Selveje, købte de Gaarde udensogns, som de bortfæstede, eller udlaante Penge i fast Ejendom eller Indbo. Krigsraadens Søn, Kancelliassessor H. P. Ammidsbøll synes at have været en Modsætning til Faderen — han spredte i hvert Fald det Gods, Faderen havde samlet. Da Udstykningen af Holmslands Jord var tilendebragt, søgte og fik han Tilsladelse til at bortsælge Bøndergodset uden Fortabelse af Hovedgaardens Friheder, og nu gik flere og flere af Søgaards Fæstere over til at blive Selvejere.

Blandt dem, der vilde have fri Raadighed over deres Gaard var Christen Jensen Lodberg; han købte den 29. Juni 1805 sin Fæstegaard for 250 Rd. Kurant³⁰⁾, men da han ingen Penge havde, laante han hele Købesummen i Den almindelige Enkekasse, der fik første Prioritets Panteret i Gaarden. Det var kun faa Aar, han sad som Selvejer her. Allerede den 4. Marts 1810 solgte han den for 560 Rd. Kurant til Naboen, Jørgen Pedersen, og samme Dag købte han dennes Husmandssted i Nørre Rødclit med Htk. 0. 3. 3. 0., det nuværende Matr. Nr. 64, for 100 Rd. Kurant³⁰⁾. Her paa Husmandsstedet var Jørgen Pedersens Datter født, og hun blev Moder til Docent Niels Jo-

Peder Nielsen Kjærgaard. Overtog 1624 den ene Halvdel, 1632 den anden Halvdel af Fødegaaarden.⁶⁾
 ∞ Johanne, der 1678 som Enke havde Gaarden.³⁰⁾

Iver Pedersen Kjærgaard. Overtog Fødegaaarden.

Knud Pedersen Gadegaard. Gaardmand i Gade-
 gaard paa Holmsland.

Kirsten Iversdatter, † inden 1732.³⁶⁾*)
 ∞ Christen Pedersen Ejer af Fødegaaarden i
 Nørre Bandsby.

Jens Knudsen Brøllund. 1680-1749. Overtog
 1719 Brøllundgaard fra Farbroderen, Jens Pe-
 dersen Kjærgaard.³⁷⁾
 ∞ Kirsten Laustdatter. 1685-1762.

Ane Christensdatter, f. ca. 1721.
 ∞ Niels Christensen Skræder. 1715-74. Over-
 tog Fødegaaarden i Nørre Bandsby.

Ane Nielsdatter. 1757-1830.
 ∞ Christen Jensen Lodberg; se Side 130.

Knud Jensen Brøllund.
 1723-84. Overtog Fødegaaarden.
 ∞ Kirsten Jensdatter Lod-
 berg; se Side 125.

Kirsten Jensdatter Brøllund,
 f. ca. 1725.
 ∞ Christen Larsen fra Sønder-
 by, f. ca. 1725. Gaardmand i
 Harboesgaard, Gammelsogn.

Karen Jensdatter Brøllund,
 1732-1817.
 ∞ Christen Jensen Lodberg;
 se Side 118.

Herfra nedstammer Lærer Jesper Nielsen Fjord i Gammelsogn, Docent Niels Johannes Fjord
 og Læge Mikkel Hindhede.

*) Kirsten Iversdatters Søster, Johanne Iversdatter blev gift med Gaardmand Knud Christensen Bredmose i Bredmose paa Holms-
 land; Efterkommere findes endnu paa Holmsland. En anden Søster, Ane Iversdatter blev gift med Gaardmand Mads Pedersen i Poller
 paa Holmsland.

hannes Fjord (jfr. Tavle 1, Side 133). Det stod daarsligt til med Christen Lodbergs Formueforhold, da Enken to Aar efter hans Død skiftede med Børnene. Efter Registreringen var Boet ikke stort; man spiste paa Stentallerkener og havde kun 4 Gafler og 3 Skeer, hvorimod han havde flottet sig med et Stueur, der vurderedes til 1 Rd. 2 Mk. Registreringen omtaler hverken Plov eller Harve. Stedets Besætning bestod af 2 Køer og 7 Faar; men en stor Part af Næringen fik han ved Fiskeri, da han var Ejer af 4 Bakker, 1 Ruse med Tilbehør og Fjerdeparten af en gammel Baad. Formuen oversteg kun Gælden med 25 Rd. 5 Mk. og 13 Sk.³¹). Gift 1788 med Anne Nielsdatter, f. 1757, † 1830. (Datter af Fæstegaardmand Niels Christensen Skræder og Ane Christensdatter i Nørre Bandsby; se Tavle 1, Side 133).

Christen Lodberg havde 4 Børn, hvoraf to døde. En Datter var Karen Christensdatter Lodberg, f. 1791, † 1862. Hun var gift med Enkemanden Jens Christensen Sæding fra Sæding i Nørre Nebel Sogn, der blev Husmand og Fisker i Lodberghus, Matr. Nr. 38 b i Rødolit. Deres Efterkommere bor endnu paa Holmsland og spredt ud over Amtet. — En Søn af Christen Lodberg var d 3.

d 3. Jens Christensen Lodberg, f. 1796, † 1859. Overtog ved Skiftebrev af 9. Februar 1826 Skøde paa Husmandsstedet³⁴), var Fisker og fik Moderen paa Aftægt. Gift med Ane Kirstine Jensdatter, f. 1797, † 1879, der omtales som en »elskelig, gammel, tro Kone, der talte lidt, stille og blidt«. (Datter af Gaardmand og Tømrer Jens Nielsen og Ane Cathrine Nielsdatter i Heager, He Sogn; se Tavle 2, Side 135). De havde 3 Børn, hvoraf to Døtre; den ene bo-

Tavle 2.

Christen Lauridsen. Var 1613 og 1616 Gaardmand i Brøllund.⁹⁾Niels Christensen Brøllund. Nævnes 1664, 1673 og 1678 som Gaardmand i Brøllund.³⁰⁾Laurids Nielsen Gadegaard, Gaardmand i Gadegaard paa Holmsland.⁵⁸⁾

∞ Kirsten..... 1651-1737.

Søren Nielsen Brøllund, † 1700. Overtog Fødegården.⁵⁹⁾∞ 1684 Ane Madsdatter.⁹⁾ (Hun ∞ 2. 1701 med Jens Pedersen Kjærgaard; se under Tavle 1).Christen Lauridsen, f. i Gadegaard. Fik 1721 en Gaard i Nørre Bandsby i Fæste.⁶⁰⁾

Ane Kirstine Christensdatter. 1725-1803.

∞ Niels Madsen af Bøndergaard. 1723-95. Overtog Hustruens Fødegård. Skifte afholdt.

Margrethe Nielsdatter, f. 1750.

∞ Terkel Christensen. 1743-1809. Overtog Fødegården i Kirkeby paa Holmsland.

Ane Cathrine Nielsdatter, f. 1763.

∞ Jens Nielsen, Gaardmand og Tømrer i Heager, He Sogn.

Herfra nedstammer Folketingsmand Mads Peder Christiansen, Professor Christian Christiansen, Dr. med. Johanne Christiansen, Højskoleforstander C. P. O. Christiansen og Amdsraadsmedlem, Gaardejer Andr. Christiansen i Kirkeby paa Holmsland.

Ane Kirstine Jensdatter.

∞ Jens Christensen Lodberg; se Side 134.

⁹⁾ Søren Brøllund havde tidligere været gift. Ane Madsdatter var beslægtet i tredje Led med hans første Hustru, og hun var beslægtet i tredje Led med sin anden Mand, Jens Kjærgaard. 1)

satte sig i Ringkøbing, den anden paa Holmsland, og deres Efterkommere findes endnu i Ringkøbing og i Amtet. — En Søn var e 2.

e 2. Jens Christian Jensen Lodberg, f. 1829, † 1905. Bosatte sig først som Skræder paa Holmsland, var derefter Skrædermester i Ringkøbing, hvor han fra den 29. Marts 1862 var Medlem af Haandværkerforeningen ⁴⁶⁾). Her købte han et lille Hus i Vester Strandsbjerg — efter hvad der fortælles i det nuværende Nr. 11 — hvortil han af Holmslands Skolevæsens Midler laante 250 Rd. Han følte sig grebet af Indre Missionens Tanker og berejste i Aarene 1863—69 Strækningen Holstebro-Varde som Taler og Kolportør ³²⁾), og vi har Efterretning om, at han 1865 ved et Møde i Ringkøbing Raadstuesal holdt en Tale, der overværedes af Indre Missionens Ledelse ³²⁾). Han var i den Tid en kendt Skikkelse indenfor Ringkøbing Amt, hvor ældre Folk mindedes ham indtil for faa Aar siden. 1868 solgte han Huset i Ringkøbing til Stenhugger Greisen, der den 18. Marts for Holmslands Sogneraad fremlagde Begæring om, at Skolevæsenets Midler maatte blive staaende i »Lodbergs Hus i Ringkøbing« naar han købte det ⁴⁸⁾). Han udraadte 1869 af Missionens Tjeneste og skal nu — efter hvad der fortælles — være rejst til Grenaa. Her efter foranledigede Pastor Vilh. Beck, at han kom til København, hvor han virkede som Taler ved offentlige Møder, og betegnes her som »en glimrende Taler«. I København boede han i December 1870 og fik 1871 Borgerskab som Skrædermester ⁵³⁾). Naar der i Københavns Borgerskabsprotokol staar, at han 1883 fik ombyttet Borgerskabet fra Skrædermester til Høker, er dette forsaavidt rigtigt, men i Virkeligheden

lagde han kun Navn til Borgerskabet, da det var Sønnen, Peder Lodberg, der etablerede sig, men ikke var fyldt de 25 Aar, som Loven krævede for at opnaa Borgerskab. — Gift med Karen Kjerstine Jensdatter, f. 1826, † 1902. (Datter af Husmand Jens Eriksen (Sevel) og Ane Cathrine Jacobs datter i Estvad Sogn).

I den Lodberg'ske Stamtavle er Skrædermester Lodberg anført som en af Pastor Nielsens Meddelere. Hans Andel i Stamtavlen har sandsynligvis indskrænket sig til at give Oplysninger om sig selv og Børnene; men heller ikke disse er rigtig anført, idet den yngste Datter i Virkeligheden er en Datterdatter. Ialt havde han 6 Børn, hvoraf kun skal omtales Sønnerne (f 3 og f 4).

f 3. Peder Lodberg, f. 1859 i Ringkøbing, † 1895 i København. Vinkyper. Gift med Johanne Jensen, f. 1857, † 1936. Datter af Tømrer Carl Frederik Julius Jensen og Jensine Bay i Rudkøbing; hun var paa Moderens Side beslægtet med Mads Lange til Bali, hvis Datter blev gift med Sultan Abu Baker af Johore, og deres Søn er den nuværende Sultan Ibrahim³³). I Ægteskabet var 7 Børn, blandt hvilke er Forfatteren af nærværende Afhandling.

f 4. Jens Lodberg, f. 1860, † 1906. Skomagermester i København. Gift med Christine Christensen, f. 1861, † 1921. (Datter af Arbejdsmand Christen Jensen og Ane Cathrine i Ringkøbing). De var ret velhavende, og da de ingen Børn havde, oprettede de et Testamente til Fordel for deres Søkende og disses Børn. Kort før Fru Lodbergs Død oprettede hun et Kodiciel til Testamentet. Hendes Søkende anlagde Sag mod Boet for at faa Kodiciet kendt ugyldigt, men tabte Sagen. Herom kan læses i »Ugeskrift

for Retsvæsen«, Østre Landsret Dom af 29. Februar 1924.

Af Christen Jensen Lodbergs Efterkommere benyttes nu kun Vinkyper Peder Lodbergs Efterslægt Lodberg som Familienavn.

V. Lodberg-Slægten paa Holmsland og i Ringkøbing.

Endnu skal omtales en Lodberg-Slægt, hvoraf en Gren er opført i Pastor Nielsens Stamtavle. Den synes at være udgaaet fra Lodberggaard, men Forbindelse til de foregaaende er ikke fundet.

Som omtalt Side 109 overdrog Peder Lodberg 1718 sin Gaard til Jens Thygesen, der døde inden 1721, da Enken indstævnes angaaende Strandingen 1717. Den 7. Januar 1728 skal hun atter møde for Herredsstinget, fordi hun resterede 4 Rd. 1 Mk. 6 Sk. for noget Korn, hendes salige Mand Tid efter anden var beskommen, samt 4 Mk. 8 Sk., der resterede fra »Smørsagen«, d. v. s. fra Strandingssagen. Ved Afregningen fragik for 14 Dages Arbejde paa Sogaard og 6 Dage ved Møllen, beregnet til 2 Rd. 8 Sk. Det resterende Beløb havde hun ved Skiftebehandlingen efter hendes salige Mand, ved Løfte og dyre Eder, lovet at betale ²²⁾, hvilket hun altsaa havde glemt.

Vi faar ikke Enkens Navn, men da Christen Simonsen den 15. Juli 1722 indstævnes som Vidne, talte Stævningsmændene med hans Madmoder, Maren Lodberg i Nørre Rødclit ²²⁾. Hun er identisk med nedennævnte Maren Pedersdatter, og man kunde antage, at hun var Datter af Peder Jensen Lodberg, men med den opgivne Alder ved hendes Død, falder Antagelsen bort.

Jens Thygesens Enke maa ialfald have været gift to Gange, og meget tyder paa, at hun er identisk med forannævnte Maren Pedersdatter, f. 1674, † 1754, der blev gift med Christen Lodberg, f. 1692, † 1753, der 1731 var Fæstegaardmand i Lodbergsgaard ²⁹⁾, og den store Aldersforskel kunde tyde paa, at han havde faaet Gaarden med Hustruen. Hun har saa i første Ægteskab haft 2 Sønner (a 1 — a 2), og i sidste Ægteskab 1 Søn (a 3).

a 1. Thyge Jensen Ledgaard, f. 1715, † 1781. Han bliver 1747 i Stadil gift med Birthe Espersdatter (Datter af Esper Kløw paa Stadilø); hun afgik 1749 i Barnsnød ved Døden i Stadil, 27 Aar 5 Md. 3 Uger gl. — Da han 1753 indgik i nyt Ægteskab med Maren Christensdatter, Enke efter Niels Jacobsen i Ledgaard, nævnes han af Nørre Rødklit, og han fik nu Ledgaard i Gammelsogn med Hustruen. Efter hendes Død bliver han gift med Else Sørensdatter, der døde 1788. Skifte er afholdt efter Thyge Ledgaard og hans anden Hustru. En Søn overtog Fødegaarden.

a 2. Jens Jensen Lodberg, død 1765 i Ringkøbing (Alderen er ikke opgivet ved Dødsfaldet). Husejer og Tømmermand i Østergade, Ringkøbing, hvor han og Hustru 1762 er aldrende Folk med skrøbelige Børn. Skifte har været afholdt og var indført i en Kladdeprotokol, som Ringkøbing Skiftejurisdiktion førte, men netop dette Skifte, ialt 6 Blade, er udrevet af Kladdebogen, og man har ikke i Skiftedokumenter eller andetsteds kunnet finde det ³⁰⁾. Gift 1747 paa Holmsland med Maren Christensdatter af Ringkøbing, f. 1711, † 1799, der 1787 var Spinderske, boede til Leje og havde en Datters to Børn hos sig. Man

kender fire af deres Børn, og en Dattersøn er den i Pastor Nielsens Stamtavle paa Side 63 anførte Jens Pedersen Lodberg, der døde i Skive; han blev den 14. Januar 1778 døbt i Ringkøbing.

En Datter af Jens Lodberg var Maren Lodberg, der var Familiens »sorte Faar«. Hun var noget vidtløftig, begik Lejermaal og Tyveri, hvorfor hun maatte udstaa Datidens barbariske Straffe, der ikke gav Chance for at rette sig op igen, men tværtimod slog hende helt ud. Til Belysning af Tidens Straffemetode og dens Virkning skal her ganske kort refereres hendes Historie.

Maren Lodberg havde været gift med Nicolaj Winthenberg, der opholdt sig i København, men hun var gaaet fra ham, uvist af hvilken Grund. Hun begik Lejermaal, d. v. s. hun fødte et Barn udenfor Ægteskab, for hvilket der var strenge Straffe, varierende efter Synderens Formueforhold og Anseelse. Da Ide Sophie Rasmusdatter til Sogaard paa Holmsland 1693 nedkom for tidligt med et Barn efter sit Bryllup med Tolder Elias Larsen i Ringkøbing, skulde hun udstaa aabenbar Skriftemaal, men fik Syndsforladelse mod at betale 50 Sldlr. til Kristianshavns Kirke, der var under Opførelse¹⁾. Maren Lodberg var derimod en fattig Kvinde, og som Følge heraf maatte hun, foruden at betale sin Lejermaalsbøde, tillige afsone 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Hun havde dermed faaet sit sorte Stempel, og da hun 1783, formentlig af Sult, tog et af Underofficer Køsters Faar og slagtede det, blev hun arresteret og dømt til med Ris at miste sin Hud. Det skete om Vinteren, hvorfor hendes Krop (ifølge Raadstuetjenerens Regning) ikke kunde læges for Frost og Kulde, og hun kunde ikke

udstaa Straffen, saafremt hun i længere Tid skulde sidde i Arresten, derfor tog Raadhustjeneren hende i Huset i otte Dage. For denne Barmhertighedsgerning fik han tilstaaet 4 Mk. til et Læs Tørv og 1 Mk. om Dagen, for at være ansvarlig for hende Dag og Nat i hendes ringe Tilstand. I Dommen hedder det, at da hun var løbet fra Manden, og da hun havde gjort sig berygtet og mistænkt for et letfærdigt Levned, skulde hun ikke tolereres i Ringkøbing, men skulde inden 24 Timer efter Straffens Udstaaelse forlade Byen. Hun kunde ikke undvære Fødebyen, sit eget lille Hus i Østergade, hvor hun havde sit Hjem, sine Børn og sin gamle Moder; hun vendte tilbage hertil. Længselen efter Hjemmet takseredes til 6 Aars Arbejde i Viborg Tugt- og Manufakturhus; Bohave og Ejendoms blev bortsolgt paa Auktion til Fordel for Kongen, og Byens Trommeslager forkyndte Dagen for Auktionens Afholdelse. For hendes gamle Moder var Trommeslagerens monotone Opraab en Forkyndelse om, at hun snart skulde bort fra Datterens Ejendom, for i Auktionskonditionerne, der indeholder en Forsignelse over Ejendelen, hedder det, at Moderen for en taalelig Leje boede i et Kammer i Datterens Ejendom, men skulde være pligtig at flytte til Paaske⁴⁹⁾.

a 3. Peder Christensen Lodberg, f. 1721, omkom den 19. Juni 1769 paa Havet sammen med flere andre; hans Lig drev senere i Land og blev begravet paa Nysogn Kirkegaard den 29. Juni. Da han boede i Nørre Rødclit, har han rimeligvis haft Lodberggaard i Fæste. Jeg har ladet foretage Undersøgelse i Søgaards Skifteprotokol, og ifølge Meddelelse fremgaar det, at der den 20. Juni og 21. Juli foretoges Registrering og Besegling af Stervboet samt Skifteforhandling, der

sluttedes den 20. August 1769. Ved Dødsfaldet kaldes han Peder Lodberg, ved Registreringen den 20. Juni for Peder Christensen, men ved Skiftebehandlingen den 21. Juli for Peder Miltersen. Arvingerne var Enken, Kirsten Jespersdatter, hans Halvbroder, Thyge Jensen i Ledgaard samt en afdød Halvbroder, Jens Jensen Lodbergs Børn i Ringkøbing.

Han blev gift 1749 i Stadil med Kirsten Espersdatter fra Stadilø, og kaldes da Peder Christensen fra Holmsland. Forlovere var Esper Jørgensen og Thyge, Fæstemandens Broder.

VI. En Lodberg-Slægt fra Lodberghus.

I 1832 opstod paa Holmsland en ny Lodberg-Slægt, der dog ingen Forbindelse har med de foranførte. Den 21. Juli 1832 fødtes Jens Nielsen Lodberg i Sønder Rødclit, i den Ejendom vi 1890 finder betegnet som Lodberghus⁵²⁾. Han blev Sømand, tog Eksamen fra Flensborg og blev Skibskaptajn. Først sejlede han i indenrigs Fart, da vi 1860 finder ham som Styrmand under et Besøg hos Smedemester Julius Bagge i Rudkøbing⁵⁰⁾. Sejlede senere i flere Aar i Fragtfart paa Kinakysten, ejede selv en Part i de Skibe han førte, var en Gang borte i 13 Aar, men havde forøvrigt Bopæl i Flensborg. Efter at have opgivet Søen købte han en mindre Ejendom i Ringenæs, senere en Gaard i Felsted. Moderen døde 1865, og Sønnen betkostede hende et Mindesmærke med Inskription og Vers; en Gravligger, der endnu findes paa Nysogn Kirkegaard. Gift omkring 1860 i Ringenæs med Dorthea Petersen. (Datter af Skibskaptajn Petersen i Ringenæs). 2 Børn døde som voksne (a 1—a 2).

a 1. Peter Lodberg, f. 1864. Han lod sig 1882

hyre med Skonnerten »Falkon«, der menes forlist.

a 2. Jes Lodberg, f. 1866. Overtog 1886 Gaarden i Feldsted, boede her til omkring 1890, da han købte en Ejendom i Gjenner ved Aabenraa, flyttede 1904 til Ødis Bramdrup og 1910 til Vamdrup, hvor han 1933 boede. Gift første Gang 1889 i Feldsted med Anna Kathrine Christiansen, f. 1867, † 1907. (Datter af Gaardejer Rasmus Christiansen i Feldsted). Gift anden Gang 1909 i Ødis med Frederikke Matine Jensen, f. 1880 i Ødis. (Datter af Sergeant Christian Jensen). Han havde 10 Børn, hvoraf Datteren Engeborg Cecilie Mathilde Lodberg kom tilbage til Vestjylland, idet hun blev gift med Gaardejer J. Christensen i Tarm⁵¹).

VII. Enkeltpersoner.

I Betragtning af, at Lodberg i 250 Aar har været benyttet som Familienavn paa Holmslands Klit, og i Betragtning af, at Gaardmand Christen Jensen Lodberg i Søndervig har talrige Efterkommere, hvoraf endnu mange bor indenfor Amtet og en Del har virket som Lærere eller Lærerinder her indenfor, er Navnet dog ikke meget udbredt. Aarsagen hertil er, at et Navn som oftest var knyttet til en bestemt Gaard, og naar Børnene forlod Fødegården, fik de som oftest nye Kendingsnavne efter den Gaard eller det Sted, hvor de bosatte sig. Kun i Undtagelsestilfælde, som med Christen Lodberg, bibeholdtes det gamle Kendingsnavn.

Foruden de her omtalte Slægter er Lodberg optaget af Enkeltpersoner; men disses Idenditet er som Regel let at fastslaa, idet de oftest havde Navn efter Lod-

bjerg Hede ved Rødclit, og Tilnavnet bortfaldt med Personens Død.

Ogsaa andre Steder opstod Lodberg som Personnavn. I et Tilfælde vil eventuelle senere Interesserede have Vanskelighed med at identificere Kaj Lodberg (Lodbjerg), der gennem nogle Aar har leveret Stof til forskellige Provinsblade. Navnet er nemlig et Pseudonym, bag hvilket skjuler sig en jysk Pressemand, hvis eneste tvivlsomme Adkomst til Navnet er, at han er født i Lodbjerg Sogn, Hassing Herred, men ellers har et særpræget Navn⁶²⁾.

KILDEANGIVELSER

Foruden de almindeligst forekomne Kilder som Kirkebøger og Skifteprotokoller, der i de fleste Tilfælde skulde være unødvendige at anføre, har jeg til foranstaaende Arbejde benyttet følgende Kilder:

- 1) Jyske Register. RA.
- 2) Kolding Kirkebog.
- 3) Roskilde Domsogns Kirkebog.
- 4) Meddelt af Lærer S. Leth Danielsen, Holstebro.
- 5) Meddelt af Landsarkivet i Viborg.
- 6) Lensregnskaberne. RA.
- 7) Bilag til Københavns Borgerskabsprot. den 6. November 1811, da Sønnen, Jens Peter Lodberg, fik Borgerskab som Snedkermester, hvori dennes Daabsattest findes. Raadstuearkivet, Kbhvn.
- 8) »Printz Friderichs Skibsjournal fra Rejsen 1781—83. RA.
- 9) Kirkebog og Skifteprot. LA. Kbhvn.
- 10) Borgerskabsprot. 1769. Raadstuearkivet Kbhvn., og Skifteprot. omkr. 1789. LA. Kbhvn.
- 11) Skifteprot. 1834. LA. Kbhvn.
- 12) Højesteretsprot. 1696. RA.
- 13) Skt. Jørgensbjergs Kirkebog. LA. Kbhvn.

- ¹⁴⁾ Bidstrup Gods Tingbog og Skifteprot. LA. Kbhvn.
- ¹⁵⁾ Jyske Tegnelse. RA.
- ¹⁶⁾ Bilag til Bøvling Lens Regnskaber. RA.
- ¹⁷⁾ Matr. 1664. RA.
- ¹⁸⁾ Slet Herreds gejstlige Skifteprot. 1786—1810, Fol. 183. LA. Viborg.
- ¹⁹⁾ Markbogen. RA.
- ²⁰⁾ Ekstraskatter og Konsumtionsregnskaber. RA.
- ²¹⁾ Justitsprot. for UlfborgsHing Herreder, den 25. August 1723. LA. Viborg.
- ²²⁾ Justitsprot. for UlfborgsHing Herreder. LA. Viborg.
- ²³⁾ Abildgaards Dagbøger. Nationalmuseet.
- ²⁴⁾ Søgaards Skifteprot. LA. Viborg.
- ²⁵⁾ Ministerial Tidende. 1888. A. Side 221.
- ²⁶⁾ Mylius Erichsen: »Nye Strandingshistorier«.
- ²⁷⁾ D. K., 3. Dept., Samlingssag Ø 287 A og B., ang. Storms floden 1825—28. RA.
- ²⁸⁾ Evald Tang Kristensen: »Øen Holmsland og dens Klit«.
- ²⁹⁾ Viborg Landstings Kopier og protokollerede Breve. LA. Kbhvn.
- ³⁰⁾ Skøde og Panteprot. for UlfborgsHing Herreder. LA. Viborg.
- ³¹⁾ Skifteprot. for UlfborgsHing Herreder. LA. Viborg.
- ³²⁾ »Den indre Missions Historie«, 1912. Ved L. Blauenfeldt.
- ³³⁾ Aage Krarup Nielsen: »Mads Lange til Bali«.
- ³⁴⁾ Justitsprot. for Bolling Herred. 1766, Fol. 678. 1767, Fol. 777. LA. Viborg.
- ³⁵⁾ Ringkøbing Amtstuerregnskaber. RA.
- ³⁶⁾ Se Thorv. Lodberg: »Tarben-Slægten fra Klitten«, udgivet 1932 af Torben Klinting og suppleret i »Ringkøbing Amts Dagblad«s Kronik den 6. Oktober 1939.
- ³⁷⁾ Justitsprot. for UlfborgsHing Herreder, den 19. Maj 1762. LA. Viborg.
- ³⁸⁾ Samme Kilde, 13. Maj 1767.
- ³⁹⁾ Samme Kilde, 25. November 1761.
- ⁴⁰⁾ Samme Kilde, 1783, Fol. 357 b.
- ⁴¹⁾ Højesterets Protokol. 1783, Fol. 600—02. RA.
- ⁴²⁾ R. K. C. A. a. VII. 2. Hartkornsspecifikationer. 1788—94. RA.
- ⁴³⁾ Justitsprot. for UlfborgsHing Herreder. 1784, Fol. 370. LA.

- ⁴⁴⁾ Kontributionsregnskaber for Lundenæs og Bøvling Amter. 1769. RA.
 - ⁴⁵⁾ Justitsprot. for Ulfborg-Hing Herreder. 1789, Fol. 644.
 - ⁴⁶⁾ F. K. Erlang: »Ringkjøbing Haandværkerforening«. 1861—1936.
 - ⁴⁷⁾ Justitsprot. for Ulfborg-Hing Herreder, den 8. April 1711.
 - ⁴⁸⁾ Holmslands Sogneraads Forhandlingsprot. 1868.
 - ⁴⁹⁾ Ringkøbing Bys Regnskaber. 1778, 1779 og 1784. RA.
 - ⁵⁰⁾ Folketællingen for Rudkøbing. 1860.
 - ⁵¹⁾ Meddelt af Jes Lodberg.
 - ⁵²⁾ Folketællingen for Nysogn, Hing Herred. 1890.
 - ⁵³⁾ Borgerskabsprot. Raadstuearkivet Kbhvn.
 - ⁵⁴⁾ Skøde- og Panteprot. for Ulfborg-Hing Herreder.
 - ⁵⁵⁾ Ifølge Lægstilgangsrullen 1810 fik Johan Lassen tinglæst Skøde den 25. November 1810 paa Holmgaa'd med Htk. 10 Td. 6 Skp. RA.
 - ⁵⁶⁾ Justitsprot. for Ulfborg-Hing Herreder, 18. August 1717, 12. Marts og 25. Maj 1721. — Skifte efter Iver Larsen i Østerbygaard paa Holmsland. 1779. — Skifte efter Maren Laustdatter i Kjærgaard. 1729. — Skifte efter Peder Iversen sst. 1732. — Søgaard Skifteprot. LA. Viborg.
 - ⁵⁷⁾ Justitsprot. for Ulfborg-Hing Herreder, 4. Oktober 1719 og 14. Oktober 1722. LA. Viborg.
 - ⁵⁸⁾ Samme Kilde, 4. August 1706, 18. September 1720, 12. Marts og 25. Maj 1721.
 - ⁵⁹⁾ Samme Kilde, 18. September 1720, 13. Januar 1723, 30. Maj 1725.
 - ⁶⁰⁾ Samme Kilde, 8. September, 22. September, 30. September, 20. Oktober og 27. Oktober 1723.
 - ⁶¹⁾ Testamentprot. 1818. RA.
 - ⁶²⁾ »Dansk Provinspresse«. 1900—1925. Side 33, første Spalte, øverst.
-

TO DØDSFALD

Ved J. Aldal.

Siden forrige Aarbog udkom, har vi sidst paa Aaret 1939 mistet to Mænd, der henholdsvis som Revisor og Styrelsesmedlem har taget virksom Del i Arbejdet for Historisk Samfund.

SPAREKASSEBESTYRER, GAARDEJER P. MELDGAARD

var med til Oprettelsen af Ringkøbing Amts historiske Samfund i September 1906 og blev ved den stiftende Generalforsamling i April 1907 valgt til Revisor, et Hverv som han varetog i 32 Aar.

Peder Meldgaard var født d. 7. Juli 1856 i Grydgaard, Ulfborg Sogn, og han overtog allerede i 1873 Fødegården, som han ejede til sin Død, altså i 66 Aar. Den unge Gaardejer følte Trang til at øge sine Kundskaber og udvide sit Syn; han besøgte derfor Staby og Askov Højskoler et Par Gange, og her vandt han det kirkelige og folkelige Standpunkt, som blev bestemmende for hans senere lange Virksomhed. Hans første Manddomstid faldt jo i en stærkt bevæget aandelig og politisk Gæringstid, og ud fra ideale Synspunkter var han med til at fremme alt, hvad der kom frem af nyt og godt. Der stiftedes i Ulfborg Sogn næppe en Forening eller skete en Sammenslutning, uden at P. Meldgaard var med til at oprette den. Han fik i 1884 dannet Ulfborg Skytteforening, som han var Formand for til 1896; ligeledes var han 1885—92 Formand for Gymnastikhuset og ledede Gymnastikken i nogle Aar.

P. Meldgaard var Medlem af Sogneraadet i 12 Aar, nemlig i de to Perioder 1892—97 og 1904—09; han var Sogneraadsformand i de 9 af disse Aar, et Hverv, som ingen egnede sig bedre til.

Meldgaard nærede ikke blot levende Interesse for Sognets Anliggender, men havde den mest fortrinlige Orden i, hvad han havde med at gøre. Men mest var det dog nok Sparekassen, der havde hans Hjerte. P. Meldgaard var Formand og Kasserer for Ulfborg Sogns Spare- og Laanekasse i ikke mindre end 42½ Aar (Okt. 1896—Marts 1939), han ledede den med stor Forstaaelse og Dygtighed. Folk kunde være trygge, hvor han stod for Styret, og mange kom til ham og blev støttet med Raad og Daad; selv om Meldgaard paa sin Vis kunde være stejl, var han en god og hjælpsom Mand over for de økonomisk svage. Tonen i Sparekassen var human.

P. Meldgaard havde adskillige andre Tillidshverv. Han var saaledes Formand for Skærum Andelsmejeri 1908—16 og senere i nogle Aar Mejeriets Kasserer. Men her skal endnu blot omtales, at han var vort historiske Samfunds Revisor fra Samfundets Oprettelse til i Fjor, kort før han døde.

Meldgaard var med blandt de Mænd, som efter forudgaaende Opraab samledes til et Møde paa Højskolehjemmet i Ringkøbing den 25. Sept. 1906 og vedtog at faa dannet et historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Ved den stiftende Generalforsamling 11. April 1907 valgtes han til Revisor og genvalgtes stadig siden, hver Gang han var paa Valg. Sognefoged Svend Holm var Medrevisor i den første halve Snes Aar, men fra 1917 valgtes stadig Meldgaards gode Ven Lærer P. Bojsen, Ulfborg Skole, og her mødte som oftest Kassereren med Regnskabet til Revision. Da Bojsen ved Aarsmødet i Vem 1931 foreslog, at Historisk Samfund søgte Amtets Pengeinstitutter om Bidrag, sørgede Sparekassebestyrer Meldgaard for, at ogsaa Ulfborg Sogns Sparekasse gav et Tilskud.

Ligesom Meldgaard var rank af Ydre, rolig, behersket og værdig i sin Fremtræden, var han ogsaa retliniet, vennesæl og paa lidelig af Karakter, en Mand, paa hvis Ord man skulde stole, og i Besiddelse af stor Retfærdighedsfølelse. Han var stærkt aandelig interesseret og drøftede gerne Livets alvorlige Spørgsmaal. Da jeg lykønskede ham til hans 80 Aars Fødselsdag, svarede han mig bl. a.: »Jeg ser de kommende Dage i Møde med Fortrøstning, og enten de bliver faa eller mange, haaber jeg, de for mig maa blive gode Dage, og at jeg maa faa Lykke til at udnytte dem paa en god Maade, saa jeg med Glæde kan møde den sidste Stund med Forvisningen om en lys og herlig Evighed«.

Endnu i 3 Aar fik P. Meldgaard Lov til at leve og virke; han

døde den 11. Oktober 1939, godt 83 Aar gammel, og blev begravet paa Ulfborg Kirkegaard den 16. Oktober under meget stor Deltagelse fra hele Egnen. Han var en smuk Repræsentant for vor bedste Bondekultur.

GAARDEJER STEPHAN V. CHRISTENSEN

var Styrelsesmedlem i Historisk Samfund i 12 Aar fra 1927 til sin Død 1939.

Stephan Vestergaard Christensen var født den 5. Marts 1866 i Sevel, men tilbragte sin Barndom og Ungdom i Borbjerg Mølle, som Faderen den kendte Møller Lars Christensen drev som en stor Virksomhed. Herom har Stephan C. senere som ældre skrevet en Bladkronik »Fra den gamle Mølle« med livlig fortalte Barndomserindringer og malende Skildring af Mølleriet i gamle Dage.

Efter at være bleven gift byggede Stephan og Karen et Hjem paa Møllens Udmark, hvortil lagdes en Del tilkøbt Jord. Ejendommen fik Navnet Sandagergaard, og her fik Ægteparret deres blivende Hjem. Her fik de Brug for deres unge Kræfter med at dyrke Gaarden op. Men snart kom Stephan Christensens rige Evner og Virkelyst til at gøre sig gældende ud ad til; han blev Igangsætter og Fremmer af alt godt nyt i Sognet og Egnen.

Han var med til at oprette Borbjerg Sogns Sygekasse, hvis Formand han var i flere Aar. Han var Medstifter baade af en Kvægavls- og en Hesteavlsforening, og for den sidste var han Formand i ikke mindre end 25 Aar. Han var ligeledes i mange Aar Formand for Skave Andelsmejeri, og i disse Aar skred man til den store Ombygning, der fandt Sted i 1913. Men ogsaa uden for Sognets Grænser havde man Brug for Stephan Christensens Indsigt og Evner. Han var i nogle Aar omkr. 1910 Konsulent for, og fra 1917—24 Formand for HjermsGinding Herreders Landboforening. I mange Aar — omtr. til sin Død — var han Formand for Voldgiftsretten for Handelen med Husdyr.

En Sag som optog Stephan Christensen stærkt, var Træplantningen. Han anlagde ikke blot en smuk Have om sin Gaard, men ogsaa flere ret store Granplantager paa Ejendommen; lige

ledes plantede han Træer langs Vejene og ellers, hvor der var en Plads, der var egnet dertil. Han var den første, der dyrkede Frugttræer af Betydning, og det viste sig, at der kunde avles smukke og holdbare Æbler paa Sandjord; gamle, gølge Æbletræer kunde han ved Pasning og omhyggelig Behandling faa til at give god Frugt igen. Han vejledede gerne og altid gratis sine Sogneboere i Frugttræernes Pasning. Som Anerkendelse for hans Arbejde for Plantningssagens og Frugtavlens Fremme skænkede Holstebro og Omegns Sparekasse ham for nogle Aar siden sit store Sølvbæger.

Stephan, som han sædvanlig blot kaldtes i Sognet, var i over 20 Aar Kirkeværge og i flere Perioder Medlem af Menighedsraadet. Herved fik han Lejlighed til at vise sin store Interesse for Kirken og Kirkegaarden. Paa hans Initiativ reguleredes Kirkegaarden og forsynedes med kønne Alléer, der plantedes Træer paa Bakkerne omkring Kirken, og Borbjerg Kirkebakke Vest for Søen blev tilkøbt og fredet. Han var ogsaa levende interesseret i Kirkens Restaurering for nogle Aar siden.

Stephan Christensen var stærkt optaget af Egnens Fortidsminder og dens Kulturhistorie. I mere end en Snes Aar anvendte han meget af sin Fritid paa Undersøgelser af Gravhøje i Sognet. Han erhvervede derved en stor Samling Oldsager, som Museet for Holstebro og Omegn afkøbte ham i 1931. Han, der var Medlem af Museets Bestyrelse fra dets Oprettelse til sin Død, skaffede det desuden mange værdifulde Genstande, dels som Gaver, dels ved billigt Køb. Ved Generalforsamlingen 1935 holdt han et fornøjeligt Foredrag om sine Udgravninger.

I 1927 blev Stephan Christensen valgt ind i Bestyrelsen for Ringkøbing Amts historiske Samfund, hvor han ligeledes sad til sin Død. Ogsaa her viste han sig virksom. 1931 skrev han i Hardsyssels Aarbog »Berigtigelser til C. Møllers Borbjerg Sogns Historie«. Stephan kunde være skarp, han sagde sin Mening djærvt og uden Sideblik, men viste ogsaa ofte i Samtale vestjysk Lune.

Efter et Sygdomsanfald i 70 Aars Alderen rettede han sig igen og virkede som før. Kun det sidste Par Maaneder var han egentlig syg. Han døde den 7. Dec. 1939 og begravedes under stor Deltagelse fra Borbjerg Kirke, hvor Sognets Præst Kristiansen og den tidligere Sognepræst, hans gode Ven, Jul-Rasmussen talte inderligt og forstaaende over den afdøde, hvis Liv og Virksomhed mindedes af en Række Talere ved Sammenkomsten i Forsamlingshuset.

OVERLÆRER J. ALDAL

Ved *H. C. Hansen, Trabjerg.*

Netop inden sidste Ark af Hardsyssels Aarbog for 1940 gaar i Trykken, kommer Budskabet om, at forhenværende Overlærer Aldal er død. Selv om dette Budskab i og for sig ikke kommer uventet for dem, der havde besøgt ham under hans Sygeleje, berørte det os alligevel smerteligt, for det første fordi vi, der havde arbejdet sammen med Overlærer Aldal, var kommet til at holde af ham, for det andet, fordi han nu engang var Førstemanden blandt Lokalhistorikerne her i Amtet.

Overlærer Jens Ingvar Aldal var Søn af en Gaardejer i Ersted, Aarestrup Sogn, hvor han er født 12. Juli 1867. Han blev Student i Aalborg 1887 og cand. mag. i 1893. I 1895 blev han Lærer ved Løgstør Realskole og fra 1897 til 1907 var han Bestyrer og Ejer af Sakskøbing Realskole. I 1907 blev han udnævnt til Overlærer ved Holstebro kommunale Mellem- og Realskole. I denne Stilling virkede han til 1933, og ved sin Afsked udnævntes han til Ridder af Dannebrog.

Hans Hustru var Emilie Lykke, der var født 3. Marts 1877. Brylluppet fandt Sted i Løgstør 3. August 1898. Hun døde fra ham 9. December 1928; det var en dyb Sorg for ham at miste hende, og i lang Tid var det hans daglige Vandring at gaa ud til hendes Grav og dvæle der.

I en Nekrolog i »Holstebro Dagblad« skildres han saaledes: »Han var en usnobbet og demokratisk indstillet Personlighed, ens overfor høj som for lav og med en udpræget Retfærdighedssans«.

Her i Aarbogen er det især hans lokalhistoriske Virke, der

skal omtales. Derfor vil vi ikke komme ind paa hans Betydning som Skolemand. Hans Kærlighed til og Arbejde for den sønderjyske Sag skal lige nævnes og ligeledes hans Sans for et rent dansk Sprog og Arbejdet for at faa Fremmedord erstattet med gode danske Ord.

Straks han var kommet til Holstebro, blev hans Interesse for Byens Historie vakt, og han fik snart Rede paa dens Fortid, dels ved Læsning, dels ved Samtale med de gamle i Byen, og det blev ham en Hjertesag at drage Minderne om Fortiden frem, saa ogsaa andre kunde faa Glæde af dem. Ferierne blev ofte tilbragt i Arkiverne med Arbejdet paa at hente ukendt Stof frem, der kunde kaste nyt Lys over de svundne Dage.

Blandt de gamle Holstebroborgere, han især fik Oplysning fra, maa i første Række nævnes Guldsmid M. Lind. Disse »Minder om Holstebro« findes i Aarbøgerne fra 1916 og 1917.

I de følgende Aar, og især efter at han havde taget sin Afsked som Overlærer og derved faaet mere Tid til sin Raadighed, skrev han en lang Række historiske Afhandlinger, der alle er præget af Nøjagtighed, saa de vil bevare deres Betydning som paalidelige Kildeskrifter. I Aarbøgerne skrev han om Struers Historie til 1870, om Holstebros Ildebrande 1697—1794, om Hardsyssel under det 17. Aarhundredes Krige og om vestjyske Trolldoms-sager. I Hjemstavnsbogen om Hardsyssels Saga, i Tidsbilleder og om Købstaden Holstebro. I Købstadsforeningens Tidsskrift 1933 skrev han om Holstebro. Desuden udsendte han tre Smaahefter: Af Holstebros Saga. Hertil kommer en lang Række Avis-artikler af lokalhistorisk Indhold.

Men hans Hovedværk var den store Bog om Holstebro Bys Historie, som blev udsendt ind mod Jul 1939, og som vil blive ved at staa som Hovedkilden til Byens Historie. Denne Bog i Forbindelse med hans Arbejde for Holstebro Museum vil bevare hans Navn hos alle dem i Holstebro, der har Sans for, hvad Minderne betyder for en Egn.

I 1930 blev han Medlem af Bestyrelsen for Historisk Samfund, og Aaret efter afløste han Lærer P. Storgaard Pedersen som Sekretær og Regnskabsfører. Hans Regnskab blev ført med pincelig Nøjagtighed, og som Sekretær gjorde han et omhyggeligt Arbejde ved Redaktionen af Aarbogen og ved Tilrettelæggelse af Samfundets Møder. Ved disse Møder holdt han Gang paa Gang Foredrag, der som hans øvrige Arbejder var præget af Grundighed og Overblik.

Sidste Vinter blev Overlærer Aldal angrebet af en Mavelidelse, som medførte gentagende Sygehusophold, uden at disse dog bragte nogen Bedring. Siden i Foraaret har han ligget syg i sit Hjem. Interessen for og Kærligheden til Historisk Samfund blev ved at være levende hos ham, og at han var aandsfrisk til det sidste kan ses af Skildringerne i Aarbogen af P. Meldgaard og Stephan V. Christensen, de er nemlig skrevet paa hans sidste Sygeleje.

Den 7. September døde han, og han blev begravet fra Holstebro Sognekirke den 11. September.

Ved en smuk Sørgehøjtidelighed tog Holstebro Afsked med Overlæreren og Historikeren J. Aldal. Den hvide Kiste var dækket af Kranse, og et stort Følge samlede sig om Baaren. Pastor Sørensen og Kommunalærer Elling udtalte smukke Mindeord, og Amtmand Karberg takkede Overlærer Aldal for mange Aars godt og trofast Samarbejde indenfor Historisk Samfund. Han gav denne Forening Vækst gennem sit store Arbejde, og vi vil savne ham baade som Medarbejder og som Ven, og vi vil minde ham med Tak, saa længe vi lever.

HISTORISK SAMFUNDS VIRKSOMHED I 1939

Aarsmødet holdtes paa Christoffersens Hotel i Ulfborg d. 4. Februar 1940. Trods Frost og Snevanskeligheder var der omkring 200 Deltagere.

Formanden, Amtmand Karberg, indledede med Mindeord over tre Mænd, der døde i 1939: Pastor P. Severinsen, Sparekasse-direktør P. Meldgaard og Gaardejer Stephan V. Christensen. Han sluttede: »Vi vil bevare Mindet om de tre Mænd og deres Gerning«. Forsamlingen sluttede sig til Formandens Ord ved at rejse sig.

I sin Beretning omtalte Formanden Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve og opfordrede de Medlemmer, som ikke havde Interesse af Hefterne, om at sende dem tilbage til Sekretæren. De vil saa ikke faa de senere Hefter tilsendt; dette vil betyde en Besparelse for Samfundet baade af Porto og Indkøb af Hefterne.

Desuden efterlyste Formanden de 150 Aar gamle Udskiftningskort, som Stednavneudvalget meget gerne ønsker at registrere.

Til Styrelsen genvalgtes de efter Tur afgaaede Kontorchef Erlang, Amtmand Karberg og Museumsforstander H. P. Hansen. I Stedet for afdøde Stephan V. Christensen nyvalgtes Første-lærer H. C. Hansen, Trabjerg. Til Revisor genvalgtes Købmand A. K. Kjeldahl, Maabjerg. Det vedtoges at henlægge Sommer-mødet til Gjellerup og Hammerum. Til næste Aarsmøde valgtes Holstebro.

Professor Gudmund Hatt holdt et indholdsrigt og anskueligt Foredrag om vestjyske Jernalder Landsbyer. Foredraget, der blev illustreret med en Række interessante Lysbilleder, hilstes med livlige Haandklap.

Efter Mødet holdtes konstituerende Bestyrelsesmøde med Genvalg af Formand, Næstformand og Sekretær.

Sommermødet afholdtes den 10. August og begyndte i Gjellerup Kirke — paa 800 Aars Dagen for Kirkens Grundlæggelse. Kirkeskibet var fyldt med Tilhørere.

Amtmand Karberg bød velkommen. Han fremhævede, at det var en alvorlig Tid, man denne Gang samledes i; men det var ogsaa alvorlige og værdige Rammer, der omgav dette Aars Sommermøde. Netop i en saadan Tid var der særlig Anledning til at fordybe sig i Mindet om de svundne Slægter og derfra hente Styrke til Fremtiden.

Derefter talte fhv. Nationalmuseumsdirektør Dr. Mackeprang om Kirkens Historie. Dette fængslende Foredrag, der blev paa hørt med stor Interesse, vil komme som en Artikel i Aarbogen til næste Aar.

Deltagerne begav sig derpaa til Hammerum Landbrugsskole, hvor der var dækket Kaffe bord i den store Gymnastiksal. Her holdt Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, et fornøjeligt og oplysende Foredrag om Lund Marked; Forsamlingen kvitterede med livlige Haandklap.

Amtmand Karberg sluttede Mødet med Tak til Talerne og til Forstander Møller for den gode Modtagelse paa Landbrugsskolen. Han udtalte Ønsket om stigende Tilslutning til Historisk Samfund. Vi maa aldrig glemme Fortiden, og saa maa vi haabe paa en lykkelig Fremtid for vort Folk.

Sekretæren Overlærer Aldal har siden i Vinter haft et strengt Sygeleje, og til Styrelsesmødet d. 10. August havde han sendt Meddelelse om, at han frasagde sig Hvervet som Styrelsesmedlem og Sekretær og bad Styrelsen vælge en midlertidig Sekretær indtil Styrelsesmødet i Februar. Det var med Beklagelse, at Styrelsen modtog dette Brev, det vilde ikke blive let at erstatte Overlærer Aldal; han havde i de 10 Aar, han havde siddet i Bestyrelsen, og særlig siden han i 1931 blev Sekretær, været en god Mand for Historisk Samfund.

Lærer H. C. Hansen, Trøjborg v. Holstebro, valgtes til at hjælpe Overlærer Aldal med Arbejdet indtil næste Aarsmøde. Han modtager Medlemsbidragene og ordner det, der vedrører Aarbogen.

H. C. H.

NAVNE OG SAGLISTE

- Aaer og Vandmasser, 5
 Aargab, 128
 Afgrøder, 45
 Aldal, J., Overlærer, 151
 Ammidsbøll, H., Krigsraad, 125, 126, 132
 Andelsmejeri i Skave, 149
 Andelsmejeri i Skærum, 148
 Andersen, Svenning, Regimentskvartermester, 116
 Ave, 108
 Bageri, 46
 Bidstrup Gods, 104
 Bindeindustrien, 4, 5, 15, 17, 26 ff., 41, 42
 Birketing i Skjernbrogaard, 69
 Bjerre paa Holmsland, 127
 Bjørnemose, 78
 Blytækker, 19
 Bojsen, P., Lærer i Ulfborg, 148
 Bomhus, Jens (J. Thomsen) 70
 Bomuldshandel, 9
 Borbjerg Mølle, 149
 Boserup, 104
 Broer i Skarrild, 49
 Broer over Ganer Aa, 72
 Brunbjerg Banke, 84
 Bryggeri, 46
 Brændevinsbrænding, 117
 Brøllund, 125
 Brøllund, Jens, 126
 Brøllund, Peder, 126
 Brøllund, Jens Knudsen, 118
 Brøllund, Karen Jensdatter, 118
 Brøllund, Knud Jensen, 119
 Bækunde Bro, 87
 Bølling Herredsting, 69
 Christensen, Stephan V., Borbjerg, 149
 Clas, Greve af Horn, 6
 Clason, Nis, 1 ff.
 Dalgas, E. M., 6, 11, 53
 Dans ved Barnedaab, 40
 Dejbjerg Bakker, 74, 78
 Dreyer, Bestyrer paa Clasonsborg, 57
 Dyekjær, Knud, i Fuglkjær, 117
 Fabriksbygninger, 21 ff.
 Farstrup, 96, 101
 Farveri, 33
 Felsted, 142, 143
 Fiskeri en Helligdag, 112
 Fjord, Chr., Sognefoged og Møller, 121
 Fjord, Niels, 116
 Fjord, Niels Johannes, Docent, 134
 Flensborg, 142
 Frederik d. 6., 68
 Frederik d. 7., 70
 Gallehyw ved Skjern, 69
 Gammelsogn, 118
 Genner ved Aabenraa, 143
 Glarmester, 101
 Gläsel, Edvard, Anlægsgartner, 54
 Gläsel, Julius August (Gl. Gläsel), Fabrikant, 39 ff.
 Gläsel, Theodor (Unge Gläsel), Fabrikant, 52 ff.
 Goldbæk i Borup ved Brande, 18
 Graakjær, Sdr. Lem, 130
 Gravtræer, 116
 Grydgaard i Ulfborg, 147
 Græsmarker, 51
 Grønlunds Hotel i Skjern, 70
 Haarskærer og Løber, 101
 Halskov, Peter, Skjernbrogaard, 69
 Handel, 4
 Hanning Kirkegaard, 121

- Hansen, Søren, Houvig, 119
 Harboesgaard, 125
 Harlev, 94 ff.
 Heager, He Sogn, 134
 Hedeegne, 3
 Hedeopdyrkning, 48, 51
 Hegelahr, Præst i Skarrild, 3
 Historisk Samf. f. Ringkg. A.,
 148, 150, 152, 154 ff.
 Holm, Svend, Sognefoged, 148
 Holmgaard, 125
 Houvig, 110 ff., 126
 Husby Klit, 126
 Hægtefabrik, 43
 Højbjerg, Rebekka, Søgaard,
 129
 Kanebjerg, 84
 Katdal, Søgaard Mark, 127
 Kavsgaard, Skjern, 71
 Klegod, 121 ff.
 Klitten, 110 ff.
 Klokmosehuse (Kratsud), 87
 Klyne og Tørvegravning, 45
 Knudegaard, 125
 Kolportør og Taler, 136
 Kong Hans, 67
 Kong Hans Vej, 70
 Kong Hans Pyt, 68
 Kongensgaard, Nr. Nisum, 53
 Kongenshøg, 89
 Kongensvej, 68, 89
 Kortspil, 55
 Kosack, Snedker i Kibæk, 51
 Kragtig, Peder, i Skarrild, 2
 Krarup, Niels Bygum, Provst,
 96
 Krigen 1848—50, 54
 Krigen, 1864, 54
 Kristian d. 3., 68
 Krogager i Skarrild, 43
 Krohold paa Holmsland, 117
 Kro i Skjernbrogaard, 69, 70
 Krylegaarden i Houvig, 119, 120
 Kvembjerg, 74
 Købmandshandel i Clasons-
 borg, 40 ff.
 Kødpriser, 46
 Laksefiskeri i Ringk. Fjord, 128
 Lamper, primitive, 43
 Landboforening, Hjerm-Gins-
 ding Herreds, 149
 Lange, Mads, til Bali, 137
 Ledgaard, 142
 Lejermaal, 140
 Lig sænkes i Havet, 97
 Lind, M., Guldsmid, 152
 Locht, Adolf, 61
 Locht, Hermann, Fabrikant, 56 ff.
 Lodberg-Slægten fra Holms-
 land, 93 ff.
 Lodberg, Thorv., Genealog, 137
 Lodberghus, Rødklit, 134, 142
 Lodberggaard, Holmsland, 105
 ff.
 Lybecker, Madam, Krokone i
 Skjernbrogaard, 70
 Lykke, Emilie, Holstebro, 150
 Lyrer i Taget, 2
 Lønborrgaard, Kongsgaard, 68
 Lundenæs, 67
 Marie Mølle (Ringkg. M.), 88
 Maskiner, 25 ff.
 Meinert, Anders, i Sorte Kro, 76
 Meldgaard, Peder, Ulfborg, 147
 Mergling, 44, 51
 Milepæl, 73, 74
 Mortensen, Mogens, i Houvig,
 124
 Musen, Abraham, 75
 Nymindehus i Bjerregaard, 128
 Nysogns Kirkegaard, 116
 Nr. Bandsby, 134
 Oldtidsagre, 81
 Ordensregler, 47
 Papirfabrik i Clasonsborg, 61 ff.
 Pedersen, Tarben, i Klegod, 123
 Pest (den sorte Død), 82
 Petersen, Landkommissær,
 Skjernbrogaard, 69
 Petersminde ved Skjern, 69, 70
 Pind og Pinsagre, 130
 Plantning, 45, 46, 49, 52
 Plougsgaard, 108, 109
 Post- og Fragtkørsel til Kol-
 ding, 47
 Pugflod, Anders Jensen, 124

- Rabjerg Kro, 85
 Randbøl Klædefabrik, 39
 Rantzau, Johan, 67
 Ringenæs, 142
 Ringkøbing, 88 ff.
 Rydbjerg, 87
 Røde Kro i Velling, 86
 Rødklit paa Holmsland, 99 ff.

 Sandfeld i Brande, 6
 Schou, Andreas, Fabrikant, Spa-
 rekassedirektør, 52 ff.
 Skarrild, 1 ff.
 Skat i Naturalier, 20
 Skave, Gaard i Skarrild, 1 ff.
 Skave, Niels, 6
 Skave, Per og Pæ, 1, 2
 Skjernbro, 67 ff.
 Skjernbrogaard, 66
 Skjern Kro (Missionshotel), 85
 Skolestue i Søndervig, 118
 Skovbjerg Bakkeø, 74
 Skove i Vesteregnet, 77 ff.
 Skovsvin, 80
 Skovvogne, 80
 Skræder, 136
 Skytteforening i Ulfborg, 147
 Smedegaard, Skjern, 71
 Smith, Janus, Fabrikant i Cla-
 sonsborg og Bruunshaab, 60,
 62
 Smith, P., Fabrikant i Lem, 60
 Smith, Oscar, Direktør i Bruuns-
 haab, 62
 Soldaterudskrivning, 126
 Sorte Kro i Dejbjerg, 75, 84
 Sparekassen i Ulfborg, 148
 Stadil, 127, 139
 Steenstrup, Margrethe, 53
 Stenolie (Petroleum), 43
 Stilling, Casper, Vejbetjent,
 Skjernbrogaard, 70
 Stormflod 1825, 123

 Stranding, 113, 122
 Sultan Abu Baker af Jahore, 137
 Sultan Ibrahim, 137
 Sæding i Nr. Nebel, 134
 Sædskite, 45, 51, 108
 Søgaard, 110 ff.
 Sølvskat i Skjern Kirke, 71
 Sdr. Holmgaard, 125
 Søndervig, 96, 110 ff.

 Tamberg, Holmsland, 105
 Tarm, 145
 Tarmkjær, 66 ff.
 Teglbrænding, 46, 47
 Teglværk i Skarrild, 19
 Tiendefisk, 112, 127
 Tolunding (to Høje), 85
 Troldebanke i Dejbjerg, 81
 Træer og Plantning, 11 ff., 149
 Tyveri paa Stranden, 113, 116
 Tændpipe Kro, 87
 Tørv, 51 ff.

 Uglebjerg Kro, 84

 Vandingsanlæg, 45, 51
 Varsel for Bygning, 19
 Veje, vestjydske, 64 ff.
 Venner Bro (Stapom), 86, 87
 Vennergaard, 86
 Verner, Frits, Fabrikant, 59
 Videbrev, 88
 Vildt, 137
 Vinkyper Peder Lodberg, 137
 Vognbjerg Hede, 75
 Voldbjerg, 110, 111, 116

 Wittendorff, H. L., Forpagter,
 Degn i Sdr. Omme, 44, 57

 Ødis-Bramdrup, 143
 Øltapper 99
 Østertoft i Stadil, 127

Regnskab for Ringkøbing Amts historiske Samfund

fra 20. Januar 1939 til 15. Januar 1940.

Indtægt:	Kr.	Øre	Udgift:	Kr.	Øre
Medlemsbidrag fra 769 Medlemmer	2274	50	Foredragsmøder	251	20
Godtgjort Udsending og Opkrævning..	172	15	Forfatterhonorar	360	00
Efterbetalte Medlemsbidrag fra forr. Aar	29	00	Hardsyssels Aarbog 1939: Trykning og		
Statstilskud for 1/4 1939-40.....	155	00	Hæftning.....	1303	00
Tilskud fra Banker og Sparekasser:			Billeder og Klichéer	80	02
Lemvig Bank.....	25	00	Postpenge, Udbringning og Telefonsam-		
Holstebro Landmandsbank ...	25	00	taler	308	15
Ringkøbing Landbobank	50	00	Kundgørelser i Bladene	83	55
Ringkøbing Bank	25	00	Papir, Konvolutter og Tryksager	94	40
Holstebro og Omegns Spareks.	50	00	Afgift til dansk historisk Fællesforening	41	40
Holstebro Bank	25	00	Danmarks Riges Breve: Ringkøbing Amt,		
Spareks. for Lemvig og Omegn	25	00	1. Hæfte (1250-65).....	137	35
Ringkøbing og Omegns Spareks.	25	00	2. Tilskud til Hjemstavnsbogen	200	00
Ulfborg Sogns Sparekasse....	25	00	Bogindkøb (bl. a. Trap, 1. Udg. 1856-59		
Skern Sogns Sparekasse	20	00	og Jy. Saml.)	39	00
Salg af Aarbøger (især ældre)	246	83	Sekretærens og Kassererens Løn	300	00
Salg af Sanghæfter..	16	20	Anskaffelse af Boghylder og Flytning af		
Indvundne Renter	100	46	Bogsamlingen.....	182	00
Driftsoverskud fra forr. Regnskab.....	361	70	Andre Særudgifter	86	95
			Beholdning 15/1 1940 (Driftsoverskud) ..	183	82
	3650	84		3650	84

Holstebro, 20. Januar 1940.

J. Aldal,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er revideret af undertegnede; Kassebogen er sammenholdt med Bilagene, Kassebeholdning er forevist, og iøvrigt er intet fundet at bemærke.

Holstebro, 31. Januar 1940.

S. Leth-Danielsen,

A. Kr. Kjeldahl.

